

శ్రీ

రంగారాయకదన సమవాకారము

కృతి

కాకినాడ పితాపురంరాజాగారి కాలేజీలో సుపాఠ్యాయుడగు

కాళ్లకూరి సాంబశివరావుచే

రచియింపబడినది

మొదటిపూర్పు

కాకినాడ

సుజనరంజన్ ముద్రాక్షరశాలయంకు

ముద్రింపబడి

గ్రంథకర్త గౌరవేతనే ప్రకటింపబడియె.

కాపీరైట్.

దీనివెల 6 అణాలు.

పీఠిక.

అంధ్ర భాషాభిమానులారా !

ఇది గడచిన 1757 సంవత్సరము జనవరి నెల 26 తేదీన బొబ్బిలి వారికిని విజయనగరం మహారాజులవారికిని జరిగిన యుద్ధకథ. ఇది ప్రబంధముగాను, ద్విపదగాను, పాటగాను రచింపబడి పండితపామరుల కమితానందంబు సంధిల్లజేయుచున్నదని నేనువేతే చెప్పనక్కరలేదు. అట్టి సంతోషమునకుఁ గారణము బొబ్బిలిజనుల శౌర్యాతి రేకమేగాని కథారచనా చమత్కారము గాదు. దృశ్యప్రబంధముగనుండినఁ జూపరుల కపరిమితానందంబు గల్గుననియెంచి స్నేహితులచేతఁ బ్రేరేపింపబడి యీ కథాసరళి కొంచె మించుమించుగ నమవాకార లక్షణమును బోలిన హేతుపుచేత సాధ్యమైనంతవఱకు దానిననుసరించి నాఁడ. రసభరితములగు కృతులనొనర్చ నమర్దులగు కవిశ్రేష్ఠులఁ బోలకున్న నాంధ్రభాషయం దభిరుచిగలవాఁడనగుటచే శక్తికొలదిని బ్రయత్నించితిఁగాని ప్రప్రథమరచనా గ్రంథమగుటచే నిందు దోషములుండకపోవు. మార్పులుకావలసియున్నచోట్ల నాంధ్రభాషాధురీణులు దయతోఁడెలియఁజేసినం గృతజ్ఞతాపూర్వక వందనములతోఁడైకొని రెండవకూర్పునందు నవరించుకొనుచున్నాఁడను. ఈగ్రంథరచనలోద్దిష్టక వి నారాయణకవికృత రంగారాయచరిత్ర కడుసాహాయ్యం బొనర్చినది. మఱియుఁగొంత వృత్తాంతము కార్తెకిల్ దొరవారు వ్రాసినవిశాఖపట్టణం దిక్ప్రీష్టమ్యాన్యూల్ నుంచి కొంత యారమ్భధారగారు వ్రాసినచరిత్రనుంచి కొంత ఁ బొబ్బిలిరాజావారి ముఖ్యముగను గ్రహింపనయ్యె. సాధ్యమైనంతవఱకీ గ్రంథస్థమగుచరిత్ర వాస్తవమని నొక్కి చెప్పగలను. ఇక్కఱానాయకుడగు ఁ గోపాల కృష్ణరంగారావు వారికినిష్పదు బొబ్బిలిసంస్థానంబు నేలుచున్న ఁ రాజామహర్షాని, దోస్తాన్ ఁ రాజారావు వెంకట శేష్తాచలపతి రంగారావుబహద్దర్, కే.సి.వి.ఇ. వాదైదవతరము వారగుటచే సీగ్రంథము వారియభిమాన చారిత్రాభివర్ణనమేగాన వారికే కృతినయ్యఁదలంచి గడచిన జూన్ 30 తేదీన ఁ వారిసభలోఁ జదివి వారికిఁగృతినొసంగినాఁడను. ఁ రాజావారు నమిత భాషా సరసులగుటచే రసంబుగ్రహించి యవరిమిత సంతోష సంపూరితాంతఃకరణులగుచు నన్న సేకవిధంబుల నన్మానించినదేగాక యీగ్రంథము నచొత్తించుభారంబును వహించిరి ఁ వారికిని వారికుమారరత్నములగు ఁ వెంకటకుమార కృష్ణరంగారావుగారికిని ఁ రామకృష్ణ రంగారావుగారికిని దైవ మనిశంబు శ్రేణుంబులనొనగూర్చు గార్.

కా. సాంబశివరావు.

❖ ❖ ❖ ఇష్టదై వస్తుతి. ❖ ❖ ❖

శా. శ్రీనాథోర్విసుమేరుభూధర సురజ్యేష్ఠాగమాజ్ఞాఝర్కులిం
 పూనకరాజదజింహగోరురభ ధర్మోగ్రేధనవ్యేష్టకా
 జానేయవ్రజచక్రయుగ్మమయి చంచన్వోరసంఖ్యంబులో
 నానక్తంచర కాలసంజ్ఞపురదిష్టాంతంబుఁ గావించి మేల్
 ట్తోణిన్నింపిన్ద్రసాంయుగీనున తెదక జోహారుఁగావించెదక

❖ ❖ ❖ కృతిపతిస్తుతి. ❖ ❖ ❖

శా. శ్రీరాజీవభవాండమండల ఫలస్థితంబు దీవ్యదృశ
 స్సౌరభ్యవ్రధితంబు నన్దుణ సుమస్సారంబు కామప్రదం
 చారూఢాత్మకవీంద్ర చిత్తమధుపా ఫా సేవ్యమానంబునౌ
 శ్రీరంగాధిప కల్పకంబు విజయశ్రీనేలు రంగాధిపుకా.

క. రాజునహి రాజ్యనంబుధి

రాజ్యనుమా రాజు నదిరాజు నఖిలగో

రాజ్యహసియించి బాబ్బిలి

రాజుల నత్కిర్తి దిగ్విరాజులనేలుకా.

సీ. చక్రరక్షణకళాశాలి యాతండని చక్రరక్షణకళాశాలియగుచుఁ

గమలాధికామోదకారి యాతండని కమలాధికామోదకారియగుచుఁ

నతతసన్మార్గ సంచారి యాతండని నతతసన్మార్గ సంచారియగుచుఁ

ప్రాకటాఖిలలోక చాంధపుండతండని ప్రాకటాఖిలలోక బంధువగుచు

గీ. శూరుఁడాతండని త్రిలోక శూరుఁడగుచు

నాప్రభాకరుతో నీప్రభాకరుండు

సాటియననొప్పితివి రాజసార్వభౌమ

రంగరాయనృపాల శ్రీరమ్మశీల !

గీ. మీకులమువారిదైవ నమీకచరిత

మె, నమపాకారముగఁ జేసిమీకుఁగృతి నొ

సంగుచున్నాఁడఁగొనుఁ డగ్రజాత్యకాళ్య

కూరి సాంబశివామాత్య ధీరుఁడ నిదె.

ఈకూపక మునందలి ప్రధాన పాత్రలు.

రంగారావు—బొబ్బిలిరాజు

నెంగళాయడ—రంగారావు తమ్ముడు

చినరంగారావు—రంగారావు కుమారుడు

<p>దామరదమ్మమ్మ భర్తారావు చెలికాని వెంకయ్య తాండ్ర పాపయ్య పంలేన బుచ్చెన</p>	}	రంగారావు బంధు మిత్రులగుట.
---	---	---------------------------

సిజయరామరాజు—విజయనగరం మహారాజు

జగన్నాథరాజు—విజయరామరాజు మంత్రి

వత్సవాయాన్వయం—పెద్దాపురంరాజు

బుస్సీ—కైరతి గవర్నరు

హయిదరుజంగు—బుస్సీమంత్రి

గోరుంగొర—కమాండోఫీసు

బొమ్మన్న—బుస్సీ కుమార్తె

మద్దాల రెడ్డినాయడ—గోరుంగొర కుమార్తె

నాగోజీరావు—హయిదరుజంగు గుమాస్తా లలో ముఖ్యుడు

బాయిస్ మర్డెర్—గోరుంగొరంపినవకీలు

<p>లా, రాసూ, లాడూఖాన్, లాసుఖాన్, హసనల్లిఖాన్ మకురల్లి, సిద్దిబిఖాన్, కుప్పి, కుష్మాము</p>	}	భారత పౌరసేవకులు
---	---	-----------------

కుల్లమ్మదేవి—రంగారావు భార్య

శ్రీ రస్తు.

2
217

శ్రీరంగారాయకదన సమవాకారము.

ప్రథమాంకము.

నాంది

రంగావనినాథుఁ డాపరిధితలక్ష్మీనంశ్రయందాశ్రితా
ధారుండుగ్రరణప్రమోది విజయోదారాసుగుండంచితా
చారుండుర్జితతుండప్రమేయండు గుణస్ఫరుండు మీనధ్వజా
కారుండెల్లపుడిచ్చుమీకు నిఖిలాఖిలవప్రభాశ్రీయముల్.

(నాంద్యంతమున)

సూత్ర—నటీ ! ఇటురమ్మ.

నటీ—చిత్తము. ఆర్యపుత్రా ! ఏమిసెలవు.

సూత్ర—ఇప్పుడియ్యెడఁగూడియున్న సభందిలకించితివా ?

నటీ—చూచుచున్నానార్యసుతా.

సూత్ర—నటీ ! ఈసభ, సుధర్మంబోలె విబుధమండల విరాజితంబై, కాసారంబు రీతి
రాజహంసాశ్రయంబై, కైలాసంబుభాతి నదార్యానుకూలంబై, కరిపురంబు వడు
పున గౌరవయోగ్యంబై, బ్రహ్మగేహంబుకైవడి భారతీనిలయంబై, యలకాపురంబు
చెన్నున ధనద్రవ్యధానంబై, కలశార్ణవంబు కరణి సంపజ్జనకంబై యొప్పుమీటుచున్నది.
చూచితే ?

నటీ—పండితపుత్రా, నిజము. ఇప్పుడేమనియెను ?

సూత్ర—నటీ ! వీరియుల్లంబులు పల్లభింప నేడేని యొక్క యపూర్వ కథాప్రసంగంబు
నడపవలెనని.

నటీ—అట్లేనఁ గానిమ్మ, కాని నమస్తద్యశ్య ప్రబంధంబులును బ్రదర్శింపఁబడినవే,
ఇంకనపూర్వమేమున్నవో ?

సూత్ర—నటీ! నీవెన్నఁడైన రంగారాయకదన సమవాకారంబున వినియుంటివే ?

నటి—లేదు. అదెట్టిది ?

సూత్ర—నటీ! అది బొబ్బిలి వెలమదొరలకును, విజయనగరము రాజునకును జరిగిన యుద్ధకథ.

నటి—అట్లైన నదియపూర్వమైనదే. దీని నెవరు రచించిరి ?

సూత్ర—చెప్పెదవినుము.

నీ. కాశ్యపార్యన్వయకలశపాథోరాగి రాకానిశీధినీరాజవరుండు
సప్తర్షివర్యసందీప్తభారద్వాజ సత్తపోధనగోత్ర సంభవుండు
ప్రస్ఫుటభోగరాట్వాపమాంబా గర్భశుక్తిముక్తామణిస్ఫూర్తితుండు
హూణాంధ్రభామా మహాన్నత శేముషీ వైదుషీ విశ్రుతిభాసురుండు

గీ. సాంబశివరాయ కవిబుధజనవిధేయుఁ

డిదిగొ రచించె బొబ్బిలికదనచరిత

ముసమవాకారముగ రసస్ఫూర్తియైనఁగ

సకలజనమానసాన్లదసరసఫణితి.

నటి—నీయంతటనీవే ప్రదర్శింప నెంచితివా ? లేక సభ్యుల యనుమతమా ?

సూత్ర—నటీ! నాయుష్టముగాదు. వారలకోరిరి.

నటి—సరే. సభ్యులంతగొప్పవారని యంటివే ! ముచ్చటదీరునట్లు వారి నెట్లు రంజింపగలుగుదుము.

సూత్ర—నటీ! ఎంతవెట్టిదానపు మూఁగుల రంజింపఁజేయుట కష్టముగాని ధీరులను రంజించుటెంతపని,

గీ. రాజహంసలు క్షీర నీరములువేలు

పఱచిక్షీరంబెత్తెకొని పరఁగుపగిది

సుగుణదోషములేర్పడఁజూచిగుణమె

త్తెగొనంజాలు వారలుగారెబుధులు.

నటి—అధైర్యమే నీకున్నచో నుద్యోగింపుము.

సూత్ర—మున్నగ దత్సూపకంబగు శరదృతువర్ణనం బొనర్చుము. నటీ!

నటి—అపనికి నన్నే నియోగించితివా ! కానిష్టు. ప్రయత్నించెదను.

చ. శరములు నిర్మలత్వమున జాలుకొనె న్నదులంప నెల్లెడన్

శరములు పల్లవించె నలకారదలక్ష్మి మడుంగులోయనన్
 శరములుపూని శాత్రులు జన్యములం బచరింపసాగిరి
 శరదమలాంబుదంబులు ప్రసన్నములై ప్రబలెన్నభంబునన్.
 చ.. సురుచిరురంగారాయని యశోరుచులీనరణిన్ బ్రశస్తవై
 ఖరిఁబ్రసరించె నావిశదకాంతి శరద్వరచంద్రికల్ దిగం
 తరములనిండె మా క్తికసుధారజతావని భృష్మరాపగా
 సురభిపటీరహీర శరసూనములన్ హసియించిమించుచున్.

పూత్ర—అహా!

గీ. హయిగానీపు గావించినట్టిశార
 దాభివర్ణనము సుమనోహరియై న్న
 భావసిద్ధంబునై యిప్పు ప్రబలుచునిక్తి
 నీరుచాతుర్యమే వర్ణనీయమయ్యె.

నటి—నరే! నాపాట కసూయఁజేయక నంతసించితి. వింతేచాలును..

పూత్ర—సుజనుల తేజంగది గాదుగదా!

క. “దిద్దవలెఁ దప్పగలిగిన
 ముద్దుగనైఘంటికంబు మూలముగనితా
 రెద్దియుఁజూడక రోసెడి
 గద్దరి కుమతులను లెక్కగాంతురె సుమతుల్.”

ఇంతే.గాక మున్ను.

క. అలబొబ్బిలిరావుకులీ
 నులయున్నతిఁగాంచి యోర్వనొగిలియసూయా.
 కులుండై న పూసపాటిన్య
 తిలకుండేపాటికీరితిన్ జెందెనిలన్.

నటి—త్రేలోక్య విజయుండగు విజయరామరాజు కొల్వొందు తఱియయ్యె చాలంజా
 లు! మనమీపాటి పోవుదముపద.

పూత్ర—అవు నది నిజమే.

అని నిష్క్రమించుచున్నారు.

ఇది ప్రస్తావన.

రంగము :—విజయరామరాజు సభ.

[విజయరామరాజు, మంత్రి జగన్నాథరాజు ప్రవేశించుచున్నారు]

రాజు—మంత్రిపుంగవా !

మంత్రి—మహాప్రసాదము రాజా.

రాజు—నామనంబు చింతాకరంబయ్యెదగా ! సౌఖ్యరాహిత్యంబగు వైభవస్థుమరాళ వజ్రత కాసారంబుగదా ! అడవిగాచిన వెన్నెలకైవడిని నాజన్మంబు సౌఖ్యముబొందమిడి నాడెందంబు గడుంగుంచుచున్నయది.

గీ. చింత చితియనురెంటిలోఁజింతఘనము

మాననంబుననూహింప మాన్యనరిత

వినుముచితికాల్పు నిర్జీవులను బుడమిని

జింతఁగాల్పును బ్రాణులజీవయుతుల.

మఱియున్దు.

గీ. అంతి పురమును విజనంపుటడవిగవని

నంతి పురముగఁదోపింప స్వాంతమెనుమ

కారణంబగు నన్యంబుగాంచలేదు.

నచివమూర్ధన్యయదిగాదె జగతియందు.

మంత్రి—రాజేంద్రా ! వైభవస్థున నిండ్రుని, ధర్మంబున బలిని, పరాక్రమంబున రంగ రాయని మించి భూపాలుర నదిమి కప్పంబులుగొంచు దనయర్హి కామధేనువునా విధి విధానస్థున రాజ్యంబుసేయు మీకుఁగొఱంతగల్గునా !

గీ. అట్టిదుర్వ్యాకులంబేయహమునఁగాని

పొండుగారాదు మీవంటిపురుషులకును

విభవసంస్కర్తి జిహ్వులు ! విజయరామ

రాజు ! రాజన్యలోకమార్తాండమూర్తి.

రాజు—మంత్రివరా ! నీవెంతబొగడినను రంగారాయశబ్దఘ్న వినినప్పటియుండియు మనంబెరిసెడిని, విలసన !

కా. బాల్మంబాది యసంఖ్యమా యపకృతుల్ వారెన్నియో జేయసా

కల్పంజేర్పడ సావివోద్భవమి నేగార్పణ్యమై పృథ్వి
త్తుల్యంబుల్పచరింపఁజాలకయె మద్దోద్ధర్పముంకింపకే
తాల్పంబొగతి నూరకుంటినిగదా లావెంతయున్దలినన్.

ఇంతేగాక

క. ఎన్నంగరాని. దుష్కృత

పన్నగవిషబాధకోర్వబాలైతిని త

త్పన్నగవిషదంష్ట్రావళి

నెన్నిక మున్నున్న. దుశ్యనేయనయితిహా. !

గీ. గోటంజిచ్చుదాని గొడ్డంగొట్టంగ

వలసెనన్ననూట పాటియయ్యె

నయ్యసేమి వారి నాజిని హతులుగ

జేసి సార్థకంబుజేతునభిధ.

మంత్రివరా! వైరివైద్యుడొని చక్షుశ్రవణంబక్షిణోదగ్ర జిహ్వగ్రంబులక్ష్యశంబుగ్ర
కుక్కుచు తుణఁడునంబును బొంచెయిండ నాకెట్లు త్నేమంబుగ్లును ?

౦త్రి—రాజేంద్రా! పరమంబగు యొక్క యర్థంబుగలదు. దానినాకన్గింపుము.

గీ. తుష్టికలదేని వనమునందున్నగాని

దోచునుఖముగజనునకుడుష్టిలేక

యున్నుబురినున్న వనముననున్నరీతి

సుఖముపొందకయుండును జూడనరుండు.

జు—అది నిజమే, గాని పరాక్రమశూరులగు రాకుమారులకిల నరివరోద్ధివరులదురం
బులం బరాజితులంజేసి వారి యుద్వీరమల గొనుట ధర్మముకదా !

శా..రత్నస్థాపితవ స్త్యపజ్జియును శక్రస్వస్థ సామ్రాజ్యమున్

నూత్నావాపక యశుకర్తమనదన్యానోత్తరానంగముల్

యత్తోపాజిత ఘోటకద్విపసమూహ పృథివశీలున

త్పత్తిరత్న కదంబమెల్లదులయే ప్రాంచద్యశోలక్ష్మికిన్.

కనుక మంత్రివరా !

గీ. కలితతజ్జయలక్ష్మి సంగ్రామసీమ

బాబ్బిలితీతిరాజన్యభూరిగోత్ర

భూద్వితీయాభ్యుదయ కంఠపూజ్యసూత్ర

పటలఖిచ్చేదిగాని నాప్రాణమేల ?

మంత్రి—రాజేంద్రా! అట్టిభర్తంబరాతిపీరులయెడఁ దగినదేగాని వారిస్తరి మనలకష
రాధంజేమియ్యఁజేసినవారుగారు; నిర్నిమిత్తోద్యమమపాటవంబున నిరాటంకుంబు.
గు యుష్మద్వాచాటనంబున శత్రురాజులఁ గెలువనేర్తుమే ? “యతోధర్మస్తతోజ-
య” మన్న శ్రుతులమనము వినియుంటిమిగాదా? ఎచ్చట నభర్తంబుండును చచ్చట
నాశంబగు చింతించనేల! అయినను

పంచచామరము. బలాబలంబులెంచి పొంచిబల్కినోర్వగావలెన్

హఠాహళిన్ దురంబులో నరాతిపీరసంతతిన్

ర్షాశంర్షాళారవంబులొప్ప శస్త్రముల్పరింపఁగా.

భకాభళీయటంచు మింటబల్కుపర్వులార్వగన్.

ప్రియంవదావృత్తం. అరులగెల్వఁదఱియైనయపుడా

యరినరాధిపుని నాజిగెలువన్

గరువమేర్పడునుగాని నమయం

బరయకుండ నననర్హమగునె

జనపాలా! నీకెల్లప్పుడు హితముగోరి నమయానమయంబులారని యరాతిపీరుల నో
ర్వకాలంబు నమకూడ నేనూరకుండునే ?

భాజు—అమాత్యవరా! నీవు వాక్రుచ్చినది నిక్కువంబే, గాని, ప్రక్క నరికిర రంగు.
రాట్టన్నగంబు బొబ్బిలి పోకారవామలార్వంతరస్థాయియై యుండెననుచితయం.
తరంగికుబంతకుహరపుటభేదనంబు గావించుచున్నది.

మంత్రి—రాజేంద్రా! వినుమరాతిపీరబలోద్రేకంబు మనకనుభవైకవేద్యమే..

గీ. వైరిపీరులపారదుర్వారులనుచు.

మక్కువాదిస్థలంబుల మనకుదేట

పడియెగా యింకనెందుకీపాటి దాడి.

సమయమునువేచియుండుట చక్కనగును.

అదిగాక.

శీ. అచటంబుట్టిన ననగొమ్మయైనదేవ.

చేతరాజిలు నీరులఁబెప్ప నేల ?

ప్రథితబలరాజులకుల పరాక్రమమ్మగ

రాజులారయ బొబ్బిలిరాజులెల్ల.

మఱియును.

గీ. వాఁచిమాహాత్మ్యమెన్నంగవశమేమనకుఁ

జండదొర్లండకాండప్రకారడకాండ

కలనఁబెద్దలువారలు ఘనచమూర్ధ

తినిమనముబెద్దలము నిజస్థితినిగనుఁడు.

రాజు—నీవును వారిమహిమ నే యెక్కుడుగఁదలంచుచున్నావా ?

మంత్రి—లేదు. రాజా ! దురంబులకరుగనుత్సహించుతఱి నెదిరిబలంబును నిజబలంబును

మనమాలొచించుకొనవలయును గదా ! అందుకొఱకై జెప్పి సాఁడనుగానివేఱుగాదు.

(కంచుకి ప్రవేశించుచున్నాఁడు.)

కంచుకి—మహావ్రభూ ! మీదర్శనంబునకెద్దఱు బ్రాహ్మణులు వచ్చి ద్వారంబున వేచి యున్నారు.

రాజు—నేవకా ! వారినిటుల బిలుపుము.

నేవకుఁడు—చిత్తము. దేవరా ! (అనియరుగుచున్నాఁడు)

(బ్రాహ్మణులు ప్రవేశించుచున్నారు.)

రాజు—లేచి చేతులుమోడ్చి (ప్రకాశముగా) నమస్కారము. భూసురోత్తములారా !

బ్రాహ్మ—విజయీభవ. (అని యాశీర్వదించుచున్నారు)

రాజు—మేదినిసురలారా ! ఇటుల నాసీనులగుడు.

బ్రాహ్మ—ఆసీనులగుచున్నారు.)

రాజు—భూదేవోత్తములారా ! ఎచ్చటినుండి విచ్చేయుచున్నారు ?

బ్రాహ్మ—భూవరా ! కిరబొబ్బిలి సంస్థానాస్థానంబు వెలువడివచ్చుచున్నాము.

రాజు—అచ్చ

బ్రాహ్మ—నరేంద్రా ! అచ్చటినింతల నెంతని చెల్పుదుము. వత్సరంబునంగల ద్వాదశ

మాసంబులు విచ్చలవిడిజరించుచు నందండుల రాజవంశుల దర్శించుచు వారిమాహా

త్మ్యంబులుచూచుచుంటిమిగాని యాబొబ్బిలిరాజస్వానేకపరిహాలంబోలిత కాశ్య

పీఠరుల నెందేని వినికనియుండలేదు.

రాజు—(రసలో) ఏమిపొగడుచున్నారు. నేనుగూడ విశేషధన మొసంగితివా నన్ను నిశ్చేమొందుచోటు బొగడుచురు.

బ్రాహ్మ—శా. భీమాటోపసుధీస్థితృప్తమహిమావిశ్రాంతిక్షమా
పాపమాన్యంబుల నీనడితురు సుమా పాండుద్వితీయాత్మజా
తామర్యాశీగురుప్రమేరురవిపుత్రానంతవర్ణంబు నిం
కేమర్చ్యుల్లమహాదురిష్టుహినిదే యీరాజులోకంబునన్.

మణియును.

గీ. అంటిపొడిచి వేగగంటువెంటిదూరు
నదురుగుండె పిక్కచెదురులేక
దురమునందు రిపుల దుర్వారశక్తిచే
రాజవరుండు రంగరాయఘనుండు.

రాజు! ఆగోపాలకృష్ణరంగరాయ తుమావల్లభప్రాభవంబు వర్ణింప వేసేళ్ళ చిలు వక్రైస్థు దరంబుగాదు.

గీ. పుడమి నెందఱినో రాజపుంగవులను
గంటిమేగాని లేరిటువంటివారు
ధనమొసంగగుచేలుండు ధనదండగును
ఇటుజేయడలంచిన ఇపుడడంగు.

గీ. పుణ్యజనులను గారింపఁబూసెరంగ
రాయుండనువాడు మాపె నీరంగరాయుం
డాత్మలోనడలంచినిరంతరంబు
పుణ్యజనులనురక్షించుపూన్నిబూని.

రాజు—అహా! నిజమేనా! ఏమిపొగడుచున్నారు! బాపలకు పొగడుట నైజము.
మీకువిశేషమొసంగినవారే దానకర్తలు. తక్కినగుణంబులెట్లున్నను.

మంత్రివరా! ఈబాపలను బంపివేయుము.

మంత్రి—మంచిది రాజేంద్రా. (అనివారిని బంపివేయుచున్నాడు).

బ్రాహ్మ—ఇదేమి. వారిని బొగడితిమనిగాఁబోలు మనలనువచ్చినదారిని బొమ్మనె ఎంత
వెట్టిపనిచేసితిమి? (అనుకొనుచుఁబోవుచున్నారు.)

రాజు—మంత్రిపురివా! ఈబ్రాహ్మణుల వర్ణన నిజమైనదియే?

మంత్రి—కొంత నిజమే. దానినతిశయముగఁ జెప్పియున్నారు. లోకమందిట్టిది యాచ కులకు సహజమేగదా ?

రాజు—నచివాగ్రణీ !

గీ. దానరాధేయులఁట సుప్రతాపశౌండు

లఁట యుపాయవిదలఁట సస్తాంగధుర్యు

లఁట తగన్వారు నేను గానఁట కను మిదె

తెలియు నాక్షాత్రమున్ వారి వెలమతనము.

(వారొనర్చిన యపకృతి నెదఁదలంచి) తలపంకించుచు (ప్రకాశముగా) ఈవట్లు వారిని వదలివేయఁజనను.

మంత్రి—(స్వాగతము) ఆహా ! ఈరాజు రావువంశపయోధి సుధాంశుడైన. గోపాల కృష్ణరంగరావు సరళియరసి చూపోపక నిర్దేతుక జాయమాన కృధాకలితుడగుచు దుర్వ్యథచే బాధితుడగుచున్నాఁడు. బలాబలంబులం దెలుప నేనన్నమాటలచేతనే కుండుచుండఁగా గోరుచుట్టుమీఁద రోకంటిపోటన్నట్లు బ్రాహ్మణులుకూడ నమకూడి రి. మాడిరిబో శత్రురాజవర్జనగూడఁ గావించిరి. దండతాడిత భుజంగంబుభాతి ను గుండ్రైయున్నాఁడు. (ప్రకాశముగా)

రాజాగ్రణీ ! శాంతివహింపుఁడు. ఆరంగరావిత్తజీఁదమకెట్టియపకారంబుఁజేసినవాఁ డు ? నిర్దేతుకంబుగ నిట్టికోపమేల ? ఇత్తటి నారాజుపై దండెత్తినచో నన్యాయయు ధ్ధంబని జనులు మనలను నిందింతురు గాన.

క. కారణములేక కార్యము

గా రా దనిపెద్దలండు గ్రావునరంధ్రం

బారసి రాజోత్తమ ! ప్రతి

కారం బేమైనఁగాని కావంప నగున్.

రాజు—కారణములేదా ? నీకుఁ దెలియలేదుగాఁబోలును.

ఉ. ఇష్టధువాఁడు సేయవని యేమియెఱుంగవ ? యింకనేమి వా

తప్తులు సేయఁగావలెనా ? తద్దయుఁబాటెడు కొండకాల్వలం

జప్తున నడ్డుగట్టి పలునన్యము వండఁగనాళ్ళరాజ్యమున్

జొప్పడఁజేసె దా నెదురఁజూడవె ? న్యాయముఁదప్పె నీనునన్.

నీటిట్టివెడఁగుమాటలాడకుము. ఉత్తమమైన ష్టత్రియ వంశంబునఁ బుట్టి ష్టాత్ర

మింగినను లేక యిట్టిపిటికిమాట లాడ నేమిమగతనంబు? ఎన్నైన నారాజుం జయించి
వీరలక్ష్యం బేకొందుంగాక.

మత్తకోకిల. వీరవంశమునందుఁ బుట్టియు వీరులన్ రిపులన్ సుగం

భీరులం బొలియింప లేనిది విశృతంబగు ధైర్యమే ?

శూరుని స్వరమంచు నేటిచ్చి విశుద్ధకీర్తిని బొందెదన్

గారువీరము లాడుచుండుట గాదుసుమ్ము యథార్థముల్.

మంత్రి—(స్వాగతము) అంతకంతకుఁ గ్రోధంబుపెచ్చి యెదిరిపఱంబెఱుంగనివాఁడై యి

ట్లనుచున్నాఁడు. నేనిప్పుడేమన్నను వినువాఁడుగా లేఁడు. పోనిమ్ము నాకేల ?

ఎవఁడెంతచేసికొను నంత ననుభవించునుగదా ? (ప్రకాశముగా) రాజేంద్రా !

మీరట్టి పౌరుషవంతులే.

రాజు—పౌరుషముకంటె జీవనము పెద్దయే ? పౌరుషహీనుఁడై బ్రతుకుకంటె నమ

రంబున నరాతివీరులచే మడియుట మేలు. ఈజన్మం బనపాయంబు గాదు గదా ?

నవలక్షకళింగాధిపతి నైయుండియును వేయిమడుంగులు తక్కువగు బొబ్బిలిరాజుల

పాటి యనంబును బొందలేక కీర్తికాంతను జేసేత వారిపాలెట్లునేతును ?

మహాస్థగ్ర. ఘోరంబౌ మత్త్రకాండాగ్నుల వెలమకులంకూరముల్ కాబ్బివైతున్

వీరాటోపం బెల్లర్ప నిష్ఠమతుల నమరోర్విష్ఠలి నైందివైతున్

శ్రావరంభానీకధాటిం బ్రకటిత విజయం బంది బొబ్బిల్గడినిన్

ధీరాధ్యత్యంబువేర్చిన్ స్థిరముగ నిజదోర్దిష్టశక్తిన్ భరింతున్.

అట్లుగాదేని.

గీ. రంగరాయఁడొండె రంగద్విజయరామ

రాయఁడొండెనుభయరాజ్యములకు

రిపులనోర్చియేలు విపులభీమాహవ

కేళియందు నిజజనాళి మెచ్చ.

అట్లుగాన మంత్రివరా ! నాయుద్యమంబునకుఁ దగిన స్రయత్నంబొనఁ గూర్చుము.

అరాతివీరులబల మేనెఱుంగనిదిగాదు. వారును శౌర్యానిష్ఠులులే, అట్టివారిని

దురంబున జయించినదే జయము. పిచ్చుకమీఁదఁజండాఁయ్యుభ మన్నట్లు గంభీరు

లకుదాగి ధీరులైనవారిపై దాడివిడియు పేటినడువడి ?

మంత్రి—అది నిజమేగాని

గీ. జన్మములకేగుకాలంబు చక్క నెఱింగి
పగఱబల మెంచి నప్తాంగపటిమ నెఱసి
పగను సాధింప నుంకింప వలెను గాని
తలఁచినప్పడ సమకట్ట దగఱ గాదు.

రాజు—పోనిమ్ము. మనకవకారమునరించిరా లేదా ?

మంత్రి—దావివలన గోపాలకృష్ణరంగారావు మనకు నికారమెంచెనోలేదో ?

రాజు—నీవింక నట్లనియెదవేల ?

గీ. నిర్భరము లడ్డి మనచేల నీరుపాఱ
నీక మనరైతు లంతట నాకకెట్ట
మన్నెనా రంల వారల మట్టిరి యలలు
దగునె వారికి ? నింతయుఁ దలఁప వైతి.

ఇందుకేమనియెడు ?

మంత్రి—రాజా ! అదియకార్యమే. మొదట సామదానభేదంబుల వారితో ముచ్చటించుటమంచిది.

రాజు—మొదటినుండియు నాయం దసూయాభావమునే మదిఁ బొందుపఱచియున్న రంగారావు నాతో రావకార్యసరళి పొత్తి నరించునా ? నీవుచెప్పినది యొప్పుగ నున్నది. ఏమిసీతచెప్పితివి ? ఆరాజాధముందు నన్నంత నీచపఱచెనుగా ? వానితో నాసామదానభేదోపాయంబులు ?

మంత్రి—గీ. ఎట్టికార్యములందైన నేలిక ! మును
మున్నప్రతికార్యమునరును బూనుపట్ల
సామదానభేదంబులఁ జక్కజేయఁ
గాకయుండినఁ దండంచె కడఁక దగును.

రాజు—కం. ఆలోచనలెన్నియునిం
కేలా యీయెడల మనకు ? నింతేనియులొం
జూలిదలఁపఁదగదు తగవు
మానినయావెలమదురభి మానులయెడలన్.

గనుక మంత్రివరా ! పరిపరివిధంబులఁ దద్విధానంబుమనంబున నాలోచించుచుంటి
ని. నీవునాప్రియత్నంబునకే కడఁగుము.

(నేపథ్యంబున) కళింగాధిపుడెచ్చటనున్నవాఁడు ?

• (అందఱు నాలకించుచున్నారు.)

సేవకు—మహాప్రభూ ! ఎవ్వరోయిద్దఱు తురకబంటోతులువచ్చి రాజుంజూపుమనిభీ
మాట్టహాసముచేయుచున్నారు నెలవైనదోడ్కొనివత్తును.

రాజు—మంత్రివర్యా ! వారి నిటు బిల్వ నంపుము.

మంత్రి—చిత్తము. రాజేంద్రా ! సేవకా !

సేవకు—మహాప్రసాదము మంత్రిపుంగవా !

మంత్రి—వారినిటుదోడ్కొనిరమ్ము.

సేవకు—చిత్తమట్లే తోకొనివత్తును.

(అనిపోయివారిని వెంటఁగొనివచ్చుచున్నాఁడు.)

బంటో—నలాప్రదేహో మహారాజ్ మాప్రభువైన హేదరుజంగు తమకిమ్మని తాళి
దొనంగియున్నాఁడు. ఇదిగోగైకొనుఁడు.

(అని మంత్రి)కాతాళిమనిచ్చుచున్నారు.)

మంత్రి—(చదివించుచుకొని) రాజేంద్రా ! హేదర్జంగుసాహెబుగారు మనలను దస్తు
వసూలుచేసికొని జమాబందీ నిమిత్తము రాజమహేంద్రవరముమకాముకు రమ్మని క
మ్మవ్రాసిరి. ఇదెవర్తమానము.

రాజు—అట్లయినసరే. (ముఖవిలాసముతో) మంత్రివరా ! ఇట్టియశికారమును వీరి
కెవ్వరొనంగియున్నారు మఱివిపోలిని జెప్పము ?

మంత్రి—రాజా ! ఉత్తరనర్కర్లను 1752 వ వత్సరంబున డక్కనునవాబగు సాలబజ్జెం
గుగారు పరాసునైన్యరక్షణకొఱకు బుస్సీదొరవారికొనంగియున్నారు. వెనుక ము
జఫర్జంగుగారు డొడ్లదొరవారికిచ్చిన దేశముతో సుత్తరమున గుండలూకమాలగా
యతు జగన్నాథమువఱకు నుండుదేశమంతయుఁ బరాసువారిస్వాధీనమైనది. గనుక
బుస్సీదొరవారుమనకు సర్వాధికారులు. హేదర్ జంగుసాహెబుగారు వారిమం
త్రులు.

రాజు—అవును జ్ఞాపకమువచ్చినది (వికాసము ముఖమునందోఁడఁగా.)

(స్వాగతము) మంచినమయము సమహాడినది కానిమ్మువారింగలిసి యభేమతసిద్ధిం
బడసెదనుగాక (ప్ర)కాశముగా) మంత్రివరా ! వారెప్పుడువచ్చిరి ?

మంత్రి—క్రీస్తుశకమునందు 1756 వదియగు నీవత్సరము డిశంబరునెల 19 వ తేదీనివా

రు రాజమహేంద్రవరముం బ్రవేశించియున్నారు.

రాజు—బంట్లాతులారా ! ఎవ్వరెవ్వరువచ్చిరి ?

బంట్లా—మహారాజా ! సర్వసర్వసహధీశ్వరుండగు బుస్సీదొరవాగు వారి మంత్రి యగు ప్రేదర్జుంగు సాహేబుగారు మహమ్మదుహుస్సేన్ లాడూఖాన్ సిద్దీబి లాల్ జానూఖాన్ హసనల్లీఖాన్ మొదలగు మేటిజోదులును వచ్చియున్నారు ఇంక నాగోజీ రాయాది మునద్దీలు చాలామందిసిద్దీలును వచ్చియున్నారు.

రాజు—వీరికందఱకు బనదిగుటకుందగిన స్థలంబెచ్చటననువువడినదో ?

బంట్లా—గోదావరీ తటంబునక గోటిలింగపుణ్యక్షేత్ర సామీప్యంబున గుడారంబుల నిర్మించుకొని విడిసియున్నారు మహాప్రభూ !

రాజు—వారు సేనాసహితంబుగవచ్చినారా ?

బంట్లా—మహారాజా ! వారుచతురంగ బలసహితంబుగవచ్చియున్నారు ?

రాజు—ఏయేరాజులకుం దాఖీదులనంపియున్నారు

బంట్లా—శ్రీకాకుళపునర్కారులొంగల జమీదారులకందఱికిని దాఖీదులంజేసియున్నారు మేమునత్వరంబుగఁబోయి వారికితాఖీదులంజూపి బూనీసందర్శనంబునకుంబోవలసియున్నది మాకు సెలవొనంగుడు.

రాజు—మంత్రివారా ! ఈసాహేబులకుందగిన సత్కారంబులఁజేసిపంపుము మనము ను బుస్సీదర్శనమునకు వెగమ పోవుదము.

మంత్రి—మంచిదిరాజేంద్రా ! అట్లేయొనర్తును.

(అనివారికిందగిన బహుమతులనొసఁగి పంపివేయుచున్నాఁడు.)

రాజు—సచివగ్రణీ ! మనప్రయాణంబునకుందగిన రథగజపదాతి తురంగగ్రణులు నాయత్త పలుపుము సేనలకుం బ్రయాణంబులుసెప్పి తగినయుద్యమంబున నుండుము. మఱియును దగిన దినంబారసిచెప్పము.

మంత్రి—నరేంద్రా ! వార్షికవాసరంబులరిగె శరత్కాలంబు జరుగుచుండె విజయ నిమిత్తోత్సవంబులనలరుచు రాజన్యులకు జన్యముల కరుగు కాలముకూడ సమకూడినది.

గీ. కొలఁకులెల్ల ను సంపూర్ణ జలముజేత

నొప్పుచున్నవి. తృణవృద్ధినుర్వియెనఁగు

చున్న దిప్పుడురాజేంద్రా ! యొయ్యసేన

లకు గజాళికి ననుకముల్లరుగ వధిప !

కాపున సేలిక శుభద్రవ్యాణంబున కెల్లెయ భవ్యదినము.

రాజు—మంచిది. మంత్రివరా ! దుర్గరక్షణంబునకు నేతనైన నియమించితివా ?

మంత్రి—నియమించితిని రాజేంద్రా ! సమస్తంబునాయత్తపఱచితిని.

రాజు—అట్లైన సరే. రేప పయనమైపోవుదము.

(అని అందఱు నిష్క్రమించుచున్నారు.)

రంగము :—రాజమహేంద్రవరములో హైదర్లంగు కచ్చేరీ.

(బంటో)తులు ప్రవేశించుచున్నారు)

బంటో)తులు—నలామ్, హైదర్ జంగు మంత్రివరా ! తాఖీదలను దమ సెలపు ప్రకారము శ్రీకామశము సర్కారులోఁగల జమీదార్లకిచ్చివచ్చినాము.

హైదర్—మంచిది పొందు.

సభ్యులారా ! పారావారంబు ఘూర్జిలైదు తెఱంగుననుకరింపుచు ధ్వని వినవచ్చేడిని. నాగోజీరాయప్రముఖులారా ! మనపై సంగ్రామం బొనర్చుట కేరైన వచ్చుచున్నారేమో ? (భటులతో)

క. కాండంబునిండి ఖేరీ

డాంధధ్వానంబు దిక్కుటంబు లవియ ను

ద్వండత విన వచ్చేడి నరి

దండెత్తుటయేమి ? తెలియఁ దగు భటులారా !

నాగోజీరావుగారూ ! అదేమి మీరేగి చూచిరందు.

నాగోజీ—చిత్తము. మంత్రివర్యా. ఇదే పోవుచున్నాను.

(నాగోజీరావు పోవుచున్నాఁడు)

హైదర్—సిద్దిబిలాల్ ?

సిద్దిబిలా—జీ ! సాహెబ్, మెహర్బాన్, నలామ్.

హైదర్—మీరందఱు మీమీసేనలతో సిద్ధముగానున్నారా ?

సిద్దిబిలా—తయార్ మహారాజ్.

హైదర్—మంచిది. (నాగోజీ ప్రవేశించుచున్నాఁడు)

నాగోజీ—గీ. చూచి వచ్చితి నెనేనచూడరాదు

మిమ్ముదర్శించునుత్కంఠ మీఱిన్పులు

ఁటురయంబున వారిటువచ్చుచున్న

వారలేగాని మఱి యొండ్లు గారునున్ను.

కా. సాహేబాగ్రణి ! బూసిదర్శన సముత్సాహగతదోణిభృ
ద్వ్యవహూదగ్రవటుప్రతాప విశద పూర్ణాయమాన స్ఫుట
పూర్ణవిర్భవగర్జితారవలనద్వ్యత్క్రమ్యమాణాంకన్యథ
క్రాహీనానక భీమవాద్య ఘననిహాళదం బదే మోగెడిన్.

హైదర్ — మంచిది. చమూపతులారా ! మీస్థానంబుల కరుగుదు.

సిద్ధి — చిత్తము నలామ. (అని పోవుచున్నారు)

హైదర్ — రాజులన్న జ్ఞాపకము వచ్చుచున్నది. మనము తాళిమలం బంపి నేటికి
వారము రోజులైనదే. నేటిదినము 28 వ తారీఖు కూడఁ బ్రవేశించె. ఇంకనురా
జులు రాలేదా ?

నాగోజీ — క. వచ్చిరికొందఱు రాజులు
వచ్చుచున్నారు మిగులువారలు దూరం
బిచ్చటికి వారినెలపులు
క్రచ్చరరాజులమి కిదే కారణమేమో ?

హైదర్ — వారిని నీవు చూచినావా ?

నాగోజీ — చూచితిని మంత్రివారా !

హైదర్ — వారందఱు గచ్చేరికి వచ్చిరా ?

నాగోజీ — రాలేదు.

హైదర్ — వారి నింకెట్లు తెలిసికొంటివి ?

నాగోజీ — క. రాజులనందఱుజూచితి

దేజోవైభవములంతొ దీపింపఁబురి

రాజపథంబున రా నే

రాజద్గతిమీటి వారిఁ బ్రజలు నులింపన్.

క. చతురంగబలసమన్విత

లతులితవైభవ తిరస్కృతాఖండలు ల

ప్రతిహతబలబలభద్రలు

క్షీతిపతు లొక్కొక్కరె వచ్చిచేరిరి నగరిన్.

హైదర్ — అలాగా ?

క. నీవట్లు చెప్ప నాకున్

భావంబునవేడుకయ్యెఁ బల్కుము వినఁగా

నావిభలవిశేషములు

నీవెఱింగినకొలది వారినెఱ్ఱెఱింగితివో !

నాగోజీ—అట్లైన వినుము. మొదటఁ గళింగాధిపుండగు వీజయరామరాజు నిజభావమును దాండ్లవిరాజిత విజయగాండీవ సన్నిభ కోదండుండై యిరువంకల శంఖారావములు దేవదత్తారవ సన్నిభంబులుగాఁగ, నైరావత తిరస్కృత గజంబులు, నుచ్చైశ్రవసన్నిభంబులుగా వాజిరాజులును, నిరుపమానసంగ్రామ కళాధారేయులంబోని నైనిక నికాయంబులును, బలిసిరాఁ దద్ధ్వని మిన్నముట్టి మాటుమోయ నొక్క పెల్లన నీరాజును పొందవరపురంబుఁ బ్రవేశించె. అదేకదాయాధ్వని మీరు మమ్ముఁ జెలిసికొనిరమ్మంటిరి ?

హేదర్—మఱే అదేనా యాధ్వని. అట్టివారేమీ వారు ?

నాగోజీ—సుగంధివృత్తము. ఆకళింగభూమిజాని యద్భుతంపువైభవం

బేకడిందిఁజెప్ప నేర్తు నేనుమీకు ధీనిధీ !

యాకుభృద్భిడౌజమూర్తి యాత్మవర్గయుక్తుడై

వీరకమీడు దర్శనంబువేడ్కమీట వచ్చెడిన్.

హేదరు—ఇంక నెవ్వరువచ్చిరి ?

నాగో—మహాప్రభూ ! కాకర్ల పూడివంశాంబుధి సోముండగు జగన్నాథరాయవరుండు ను సత్యవరపుర స్వామియగు రామభద్రరాజుగ్రాణియును గాశీపతి క్షమాధపుండును జింతలపాటి నీహద్విరాయండును మఱి కొందఱు నావిజయరామరాజుమోల నే వచ్చిరి.

కం. ఆరాజమాళిఁజూడఁగ

గౌరవమున మందపాటికలితకులజులౌ

శ్రీరఘునాథాగ్రాణియును

వీరుండు బలభద్రరాజు విచ్చేసి రొగిన్.

హేదరు—కళింగదేశాధీశ్వరుండబ్బా యింతటివాఁడేమి ? ఎందఱినోతురుష్కావనీ పతుల నతులగతి న్దిలకించు చుంటినిగాని వీరింబోలినవారి నెందఱిఁజూచియుండలేదు. అందుచేతనేగదా ఆకాకుళపు నాయబగు జాఫర్లీఖాను పరాసులనెదిరింపఁ

గోరి యీరాజును సహాయముచేసికొనె ?

(బుస్సీప్రవేశించుచున్నాడు.)

(అందఱు లేచి నమస్కరించి జేయుచున్నారు. వారియాజ్ఞ నొంది యందఱు నాసీనులగుచున్నారు.)

బుస్సీ—(శ్రవణమభినయించి) హేదరుజంగుగారూ ! అధ్వనియేమి ?

హేదరు.—నాగోజీరావుగారూ ! అధ్వనికేమికారణము ? చూచిరమ్మ.

నాగోజీ—(తొంగిచూచి) మహాప్రభూ ! బుస్సీవర్యా !

చం. నలువదివేలకాల్బలము నాలుగువేలహయంబులెన్నోయే

వల్లును శతస్థైర్యకావయముగ గూడి ప్రభుత్వమహర్తుడెల్పఁగా

నలరుచు రాణ్యహేంద్రవరుఁ డాదట మాగధవార మెంతయుం

గొలుచుచుఁగూడరాఁగ నిదిగోచనుదెఁచెడిమిమ్ముఁజూడఁగన్.

(విజయరామరాజు ప్రవేశించుచున్నాడు.)

విజయ—బుస్సీగారు ! నహమ్. హేదర్ గారూ ! నహమ్.

హేదరు—(లేచి) నహమ్ రాజా ! దయసేయుము.

(అని కుర్చీని జూపుచున్నాడు.)

రాజు—అసీనుఁడగుచున్నాడు.

హేదరు—రాజేంద్రా ! సేమంబె ?

విజయ—మీయనుగ్రహమువలన జ్ఞేమము. మంత్రవర్యా !

గీ. మీదుతాభీదుఁజూడఁగ నాదుడెంద

మధిక మానందమును బొంది యలఘు గతిని

మిమ్ము దర్శించువేడుక మింపఁగా ని

చటికివచ్చితిమయ్య యోసాపాజేంద్ర.

హేదరు—మంచిది రాజాగ్రీణి ! మీదర్శనంబుచే మాకును సంతసమయ్యె. మీపరిపాల

నావిశేషమున జనుల కధికనుఖం బగుచున్నదిగదా ! అమాత్యభృత్యవర్గంబు మీయిష్టానుసారంబుప్రవర్తిల్లునే ?

విజయ—మ. అరిదింజూపరులు న్ననంగఁ బ్రజ లత్యంతంబు నాయాజ్ఞల

న్సొరది స్వే శరసావహింతు సచివుల్చోద్యంబుగా మద్దవ

స్వరణి స్థేయుచు చెల్లకార్యముల నశ్రాంతంబు భద్రంబు మీ

యురుకారుణ్యముగల్గట స్తుతలిమానుర్వీపతి గామణీ.

హేదరు—రాజేంద్రా! మిగుల సంతసంబయ్యె. (తెఱలోఁగలకలము)

నాగోజీరావుగారూ! ఆకలకలంబేమి?

నాగోజీ—(తొంగిచూచి) మహాప్రభూ! మీసందర్శనంబునకుఁ దక్కిన శ్రీకాకుళపు
మహీపతులరుఁగుదెంచుచున్నారు.

హేదరు—సేవకా! కుర్చీలు వేయుము.

సేవకు—చిత్తముస్వామీ! (అని యట్లానర్చుచున్నాఁడు)

హయి—సేవకా! హుక్కాయి నిటుతెచ్చు.

సేవకు—తెచ్చి యిచ్చుచున్నాఁడు.

హయి—వీల్చుచు వింతహయి ననుభవించుచున్నాఁడు.

రాజులు ప్రవేశించుచున్నారు.

రాజులు—సలామ్ బుస్సీవర్యా! హయిదరుజంగుగారూ! సలామ్.

విజయరామరాజుగారు తాజీమిచ్చుచున్నారు.

నాగోజీ—ఇటుకూర్చుండుండు రాజవర్యులారా!

(అని వారల నాసీనులం జేయుచున్నాఁడు)

హయి—అబ్బా టైనాగోజీ! వచ్చినవారెవరు? (అని కనుపైఁగ చేయుచున్నాఁడు.)

నాగోజీ—గీ, సామోబాగ్రణివిను మీ రసావరుండు

వత్సవాయాన్వవాయుండు బాయకేశ్వ

రానుజుల్వీరు వీరునారాయణేశ

కెమిడిరాజన్య పుంగవు లమితయశులు.

గీ, వీరుగొలుగొండ భూజాను లారయంగ

సత్యవరరాజవంధ్రుఁడీ సత్వఘనఁడు

నీలభూధరరాయఁడీ నిర్మలుండు

కాశిపత్వభిధేయుఁడీఘనయశుండు.

వీరు కాకర్ల పూడి జగన్నాథరాయవరులు వీరు మందపాటివంశాంబుధి సోములగు ర
ఘునాథ బలభద్రరాజ పుంగవులు.

బుస్సీ—క్షమావరులారా!

ఈ మాయానఁ బూనిమీరిట

కైయేతెంచుటకు మోదమందితి మింకన్

జేయుడు విహితోద్యమముల

నాయతభుజులార ! మీరలాయత్తపడన్.

విజయ—చిత్తము. ఫరాసువంశాగ్రణీ !

బుస్సీ—హేదరుజంగుగారూ ! వీరితోఁ మనకుగల పనిసంతయు జాటపఱచి వీరికి సెల
పులనొసంగుడు.

హేదర్—మహాప్రసాదము స్వామీ !

బుస్సీ—భోజన సమయమైనది పోవుదము.

(అందఱు నిష్క్రమించుచున్నారు.)

రంగము :—విజయరామరాజుజన.

రాజు—మంత్రి నాకరు మొదలగువారు ప్రవేశించుచున్నారు.

రాజు—మంత్రివరా ! మనగ్రామముల విషయమైన సముజాయిషీ దివాణమువారికిఁ

దెల్పుటకు మనకు వకీలు ముఖ్యంబుగదా !

మంత్రి—అవును రాజేంద్రా పిలిపించెదను. సేవకా ! యిటురమ్ము.

సేవకు—చిత్తము స్వామీ ! ఏమి సెలవు ?

మంత్రి—సీపుపోయి యొకవకీలును బిలుచుకొనిరమ్ము.

సేవకు—మహాప్రసాదము స్వామీ.

(అనిపోయి వెంటఁగొని వచ్చుచున్నాఁడు.)

(వకీలు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.)

వకీలు—నమస్కారము రాజేంద్రా ! నమస్కారము మంత్రివర్యా !

మంత్రి—వకీలుగారూ ! ఇట్లఁ గూర్చుండుండు. (కుర్చీని జూపుచున్నాఁడు)

వకీలు—ఆసీనుడగుచున్నాఁడు.

మంత్రి—మీరు మాకొక రాచకార్యము చేసిపెట్టవలె.

వకీలు—అట్లనే. మంత్రిగారూ దానికేమి ? సెలవిండు.

మంత్రి—క. మీరాతురుష్కవర్యు హ

జారమునంజేరి వచన చాతురిమెఱయన్

మారాచ కార్యము సవి

స్మరంబునుదెల్పి సెలవు దగఁగొనిరండీ.

వకీలు—చిత్తము స్వామీ ! అట్లే చేసెదను.

మంత్రి—“ ఎట్టుటికిని మాకళింగకు మోతాదుగ జమాబందీ ద్వారావలయు కేర్పాటున్నది. ఆసామ్యులో నగమిపుడును దక్కిననగము మీరు గోదావరికి దిరిగి దాటులోగ నియ్యగలవార ” మని చెప్పెను.

వకీలు—అట్లే మనవిచేసెదను. పోయివచ్చెదను.

రాజు—వకీలుగారూ ! ఒకమాట హైదరుజంగు సాహేబుగారితో నామాటగా నిట్లు మనవిజేయుదు.

క. మీతోఁగొంతఁ బ్రసంగముఁ

శ్రీతిస్వలుపంగ నాకు వేడ్కయ్యెడినేఁ

బ్రాతఃకాలమ వచ్చెదఁ

జేతున్నీయిష్టమట్లు చెన్నలరారన్.

వేగఁ దిరుగ జవాబులఁ గొనిరమ్ము.

వకీలు—చిత్తము. పోయివచ్చెదను రాజేంద్రా !

రాజు—(స్వాగతము) నామనోగతంబగు నాలోచన నీమంత్రితోఁ జెప్పితి నా వల దుడుగుమనునేనా ? హైదరుజంగు తనతో రహస్యమున ముచ్చటించుటకు నమయ మొసంగకపోవునా ? ఏలాగునైన నీ హైదరుజంగుం దోడ్కొనిపోయి యాబుచ్చిలి గడ్డిపైడింపవలె (ప్రకాశముగా) మంత్రివరా ! హైదరుజంగు మిగుల మంచివాఁడుగాఁ గన్పట్టుచున్నాఁడు. అన్నిసంగతులు మన యిష్టమట్లే యొనర్చునగా !

మంత్రి—మంచివాఁడుగనే చూపట్టెడిని రాజా !

రాజు—మనకిచ్చట నింకనెన్నిరోజులు పనియున్నది.

మంత్రి—మనవకీలు పనినంతయును సానుకూలపఱచుకొని వచ్చిన మనకైక నేమిపని యున్నది.

రాజు—మనముచెప్పినట్లు వాఁడీకొనునో లేదో ?

మంత్రి—ఇయ్యకొనవచ్చును.

రాజు—క. జాగయ్యె మనవకీలట

కేగి మరలిరాఁడు మంత్రి ! యేమిది ? కార్యం

వేగతి సభలో నెఱపెడి

నోగద ! దప్పింత గలుగకుండు మనయెడన్.

మంత్రి—అటుచూచి మహాద్రుహ! వచ్చుచున్నాడు.

రాజు—ముఖము లేటగ నేయున్నది. కార్యము సానుకూలపఱచుకొనియే వచ్చుచున్నట్లు.

గన్వట్టెడు

(వకీలు ప్రవేశించుచున్నాడు)

వకీలుగారూ ! ఇట్లు దయసేయుడు (పర్చిసిచ్చుచున్నాడు)

వకీలు—హార్పుండి నేపదీర్చుకొనుచున్నాడు.

మంత్రి—మేఖిలినితవృత్తము. రాజేంద్రా ! చతురతమెయి యవనో

ర్వజానిన్దని విశదపఱచి న

త్రేజస్సుఁ గిని దెగువమనవకీ

ప్రాజద్రాణిని రయముగవచ్చెన్.

రాజు—అవును నీవుచెప్పినది నిజమే. వకీలుగారూ ! ఏమిసమాచారము ?

వకీలు—రాజాగ్రణీ ! దేవగణ పరివేష్టితుండగు దేవేంద్రునివగిది నిఖిలరాజన్య పండిత

లేఖక శ్మశ్రునివహంబులో నక్షత్రమధ్యంబుననున్న నిశాకరుండువోలెఁ గూర్చుండి

యున్న హేదరుజంగుంగంచితిని.

రాజు—తరువాత.

వకీలు—క. నేవేగఁజని కళింగ

హ్లావిభుని వకీలుననఁగ నవ్రానంబు

న్ద్రావించి సేమమారసి

మీవచ్చిన కతముఁదెల్పుమీ మాకనియెన్.

రాజు—తగినమర్యాద నల్పినాఁడుగా ! తరువాత.

వకీలు—ముందుగఁ గళింగసర్కారుతోఁగల జమాబందీ విషయమైన సంగతులు తర్వా

తఁ దక్కిన రాజకీయపద్ధతుల గుఱించియు వారడిగినవానికిఁ దగునుత్తరంబుల ము

చ్చటించితిని.

రాజు—తరువాత.

వకీలు—క. ద్వాదశలక్షల రూప్యము

లేదగ నెఱుడిచ్చునన్ను. ఇందునగంబీ

క్షీఁదలఁచితిమింకఁ గొడువన

గోదావరి మరలదాటకుండఁగిమీరున్.

ఇట్లంటిని

రాజు—హయదేవుని.

వకీలు—వలెయనె. తారునుక్రీకాకుళము వచ్చుచున్నాడుగాన నచ్చట నియ్యవచ్చుననిరి.

రాజు—నరే ! ఇంతమట్టుకు బాగుగ నేయున్నది. మంత్రివర్యా ! వారస్పటికివచ్చి మఱి

లి పోవునంతలో మనము సాక్షు నియ్యలేమా ?

మంత్రి—ఇవ్వవచ్చును స్వామీ !

రాజు—తరువాత నానంగతి యేమైనది.

వకీలు—తోదకన్యస్తం. నలలితమాగతి సాహెబుతోడ

న్బలికితినే మృదుభావల నాతోడ

దెలిపినవార్తలఁ దెల్లముగావాఁ

డలరినరేయని యానతినిచ్చెన్.

రాజు—గీ. నీవెబో వకీలన్నను నిముషయుక్క

మందుఁగార్వంబువారితోఁ బొందుపఱచి

వచ్చితివి నీదుచతురత మెచ్చువచ్చె

డిని నిశాంతంబునందెల్లి పనివినియెదె ?

నీవలనఁ గావలసిన కార్యమున్నది. హయదరుజంగుతో నేను మాట్లాడునప్పుడు నీవ హయమునాకుఁ గావలె నొక్కతూరి తప్పకరక్క.

వకీలు—అట్లే వచ్చెదను స్వామీ ! ప్రస్తుతము సెలవుఁగైకొనియెదను.

రాజు—పోయిరమ్మ. (వకీలరుగుచున్నాఁడు)

(అందఱును నిష్క్రమించుచున్నారు).

రంగము :—హయదరుజంగు కచ్చేరీ,

విజయరామరాజు వకీలు మొదలగువారు ప్రవేశించుచున్నారు.

విజయ—సలామ్ సాహేబుగారూ !

హయ—సలామ్ రండు కూర్చుండుండు. (కుర్చీలఁజూపుచున్నాఁడు)

విజయ—అసీనుఁడగుచున్నాఁడు. (వకీలునుఁ కూర్చుండుచున్నాఁడు)

హయ—రాజేంద్రా ! ఏమివిశేషములు ?

రాజు—మీదర్శనముకంటె విశేషతరమైనవెవ్వి ?

హయ—గీ. మీవిషయ పరిపాలనా కోవిదత్వ

మంత నిర్విశేషంబుగా నాలకించి

మీవిషయమై నుడివె బుస్సి మెచ్చుకొనుచు

మీ వకీలంతయుంజెప్ప భూవరేణ్య.

రాజు—నాయండుఁ బరిపూర్ణానుగ్రహ ముంచుటఁబట్టి మాశ్చేమమారయచుండురు.

హయి—నిన్నటిరోజున మీరు వర్తమానమంపి యుంటిరే?

రాజు—సాహేబుగారూ ! అవును.

క. పనులెల్ల ముగిసెఁ దగమి

పనుపున యవనావతంస! పదఁపడి పో మీ

యనుమతివడయుటకంటె నిఁ

కనుపమనత్కిర్తిధుర్య! యధికం బున్నే?

హయి—రాజులందఱుఁగలసి పోయెదరా యేమి?

రాజు—క. ఈరాజుహోళులందఱు

నోరాజితకీర్తిధామ! యురుదూరమునా

తోరా రందండుఁబ్రయా

ణారంభమునందు మధ్య నాగెదరుసుమా.

క. అంతంబువఱకు వచ్చున

నంతాకాంతుండు రాఁ డనంతయశోవి

క్రాంతా! యింతదనుక మీ

యంతికమున కదియుమీకునవగతమె కదా?

హయి—వారెవరు?

రాజు—వారా? బొబ్బిలిరాజుగారు.

హయి—ఎట్లెట్లా! రాలేదుగా! ఏమి? ఎందుకురాలేదు? సేవకా! నాగోజీరాపు

గారిని బిలుచుకొనిరమ్ము.

సేవ—చిత్తము స్వామీ. (అనిపోయి తోడుకొని వచ్చుచున్నాడు)

నాగో—సలామ్ సాహేబుగారూ!

హయి—అందఱురాజులు జమాబందీకరుగుడెంచిరా?

నాగోజీ—బొబ్బిలివారతప్పఁ దక్కినవారందఱు వచ్చియున్నారు. వారితోఁగలపని నర్హము పూర్తియైనది.

హయి—బొబ్బిలివారు రాలేదనియేల మాతో చెప్పలేదు?

నాగో—ఇంకవచ్చులేమో?

క. ఇప్పుడెవచ్చునో లేకిం

కప్పుడె వచ్చునో యటంచు నాత్మక దలచి నే

జెప్పకయుంటిని మీతోఁ

దప్పని మదిక దలఁప కుండఁ దగఁ బ్రార్థింతున్.

హయి—వారికి మాతాభీదు పంపితివా?

నాగో—పంపియున్నాను మంత్రివరా!

హయి—మంచిది పొవ్వు. (నాగోజీరాపు పోవుచున్నాఁడు)

విజ—సాహేబుగారూ! ఎందుచేతరాలేదో వేసెఱుంగుదును.

హయి—కారణమేమి జెప్పుదు.

రాజు—శ్రీకాకుళపు సర్కారులోఁగల జమీదారులలో బొబ్బిలివారుతప్పక దక్కినవారందఱు నీదస్తులలోనికి వచ్చియున్నారు. వారుమాత్రమురాలేదు. వారు రారు.

హయి—ఏమి కారణము?

రాజు—(తనలో) నాకిదేనమయము. బొబ్బిలిరాజు దివాణంబువారికంటె నెక్కుడు వాఁడని చెప్పినంగాని యీతరుష్కాగ్రణికి నుగ్రమైన కిన్నపుట్టడు. ఖైరాజు నెక్కుడుగఁజెప్పట నాకుందగిన పని కాదు. అయినపట్లు జెప్పినంగాని నామంత్రంబు ఫలంపదు. కాని మేల్మైన సరే. (ప్రకాశముగా) సాహేబుగారూ! పద్మనాథకవిభామణియగు రావుకులాగ్రణి దురాగ్రహచండవోర్దండ ప్రతాపప్రభుతగర్వా విలచేతస్కుండుగాన దివాణంబువారిని సరకుఁగొనఁడు. వాఁడెంత ధన్యుడోకాని యెంతటిభాన్నిహలకుం జడియండు.

హయి—గీ. సరకుజేయఁడె? కానిమ్ము తురకదెబ్బ

చవిఁగొనుంగాక భూరిప్రచండకాండ

దోషభావాన్నికీల దొమ్మి గాఁగఁ

బడి నమయనప్పుడే మత్స్యభావ మెఱుంగు.

రాజు—ఇంతేగాక శిస్తువడవనీయఁడు. దస్తుఁగానియ్యఁడు. నిజమాడిన నిష్ఠురము. ఎందుకు?

హయి—ఏమేమీ? ఇంక నెటువంటివాఁడు? ఇట్టిగర్వమునకుఁ గారణమేమి?

రాజు—సాహేబుగారూ! ఆరాజు బహుపరాక్రమశాలి. అదే కారణము.

హయి—అంతపరాక్రమశాలియేమి ?

రాజు—ఐ. రంగారాయ వరావరాధ్యుడును దోఃప్రాప్తియేమిపారి తా

రంగతుంగదురావగాండివనిభోగ్రాభీలకోదండ మా

భంగప్రాథమిక దాల్చి ఘోరరణభూభాగంబున నిల్వఁగా

గంగానందనుడైనఁ గావుమనుచుం దైచాపు లప్పింపఁడే ?

ఇంతేగాక పాండవేయుల భుజాబలంబును గార్తికేయుని పరాక్రమంబును విబుధా

వగోసూనునిమహిమయు మహేశ్వరునిమాహాత్మ్యమును విక్రమాగ్నుని వీర్యాతిశే

కంబును బరశురాముని పౌరుషంబును సంగ్రహించి విరించి మించి యీబాబ్బి

లివెలమదొరల నిర్మించెనని తోచుచున్నది.

మత్తకోకిల. రంగదున్నిజఖడ్గరాహుపు రాజమండలి ద్రింగ మ

త్తుంగశౌర్యవిభావసుం డలదోర్బలాంధరమంబులం

భంగపెట్టఁ దదాజ్ఞాకూలము పౌంజునంద్రము నడ్డఁగా

సంగరంబున రంగరాయని నైచువా రెవ రుర్వరన్.

హయి—రాజు ! ఈబాబ్బిలిరా జన్మదపారఘోరాభీలశతఘ్నికారావంబెఱుంగఁడు

సుమా ! ఈరాజులగీజులు మద్రాహానలమునకు శలభమాత్మలుసుమా ?

పంచచామరము. ఆరాతివీరచారమెల్ల నాకులంబులబోరిదమా

భీరంగికాఱుచిచ్చు వైరివీరసైన్యవన్యముల్

దురంతరీతిఁ జుట్టుముట్ట దుర్మదంబు వీడి మా

పరాసుతేని శక్తియుక్తి పౌరుషం బెఱింగెడిన్.

రాజు—స్వామీ ! అరిరాజన్యపుంగవహిరత్యాక్షులు బాబ్బిల్కుర్వీధవమార్తాండనహస)

తేజోవిరాజన్నారసింహులకుఁ దృణప్రాయులుజుండి మీరెల్లూహించుచుంటిరో ?

హయి—విజయరామరాజు గారూ ! మీది వట్టిపిచ్చియాహ. మాభీరంగిమండలంబుల ఘుటి

కానికాయంబునకునిభవానరదారుగా రంతటివారే కాందిశీకులైపోవుచుండ నీబా

బ్బిలిరాజన నెంతటివాఁడు ?

గీ. తురకదొరలము మాతోడి దురునదేల ?

భూమిబ్రతుకంగఁగలయిచ్చ వాడమి యున్న

నన్నదాగ్నిహవహ్నికీలాళి యందుఁ

బడక యుండఁగవలెనుమీ పార్థవేంద్ర !

రాజు—కాని యీబాబ్బిలిరాజన్య మూర్ఖస్యలు చిన్నతనమునుండియు శౌర్యమే యు
గ్గుగాఁ ద్రావించబడి సెంచబడినవారు. కాననేవారికింతశౌర్యము.

హయి—మేముతక్కువవారమా ?

సీ. ఊతమాత్రమునఁగాదె జడిపించి విడిచితి మాశవచోశ నేపాశన్యపులఁ
జేరుదత్తుకుఁగాదె జేర్చినవాఁడను శకసింధుఘోర రాశ్త్రంతపతుల
ఖయిదుఁ జేసితిఁగాదెభాన్ బిరుదరుదార మరహాటకర్ణాటమత్స్యపతుల
శిశుఁజేసితిఁగాదె శీలమేపారంగ నాంధ్రబర్బర పులిందాధిపతుల

గీ. వీరికంటెను బాబ్బితి విభుఁడు ఘనుఁడె
డక్కనుపతాని నేన వద్దండ భీమ
భండనంబునఁ జెండాడు దండి తురక
దొరలమగ్గుమాకు హిందువుల్బరమె ? రాజ !

రాజు—సాహేబుగారూ ! మీకాగ్రహమువచ్చునని జంతుచుంటింగాని నాయూహలో
రంగరాయనికిఁ జాలిన రాజన్యగ్రామణు లెందునఁగానరారు.

గీ. అతనిఁజేరిన తృణమైన నతిఘనమ్ము
నమ్మునామాట నిజముగ వచ్చునేయ
రాదు రాజునకేగాదు రాజనమ్ము
జూడఁ దత్సేవకాళికిఁ గూడఁ గలదు.
ఇంతేగాక.

ఉ. బెబ్బలిమీనమైన వడిబెట్టియు నుయ్యెల లూగ వచ్చుఁ టె
న్నిబ్బరమైన నెమ్మది ఖణీంద్రుని కోరల నూడ్చవచ్చు లో
నబ్బరపాటుజెంద నిసుమందునఁ దైలముఁదీయవచ్చు న
బొబ్బిలికోటపై విడిసి పోరంగరాదెల నెట్టివారికిఁ.

హే—ఇట్టిపిచ్చిత్రతాపంబులావ్యర్థమట? మానంగతిఁదెలిసియుండియుమీరిట్లువలక నేటి?

రాజు—అయ్యా ! మీరతనిఁజూచినంగాని నమ్మఁజాలరు.

హయి—గీ. ఏల చొగడెద వాకోట నేలఁటెడ ?

వారిశౌర్యాలిరేకంబు వారిమహిమ
దెలిసియుండియు మావిభులేజ మల్ల
మాశతఘ్నులవేగంబు మాబలంబు.

మాప్రభావం బాభూరమణితోఁ జెప్పకపోతిరా ?

రాజు—అతనినిబల్లకీయెక్కి నాకోట చెంతనైనఁ బోనియ్యనే! వానితోనెట్లు మాట్లాడెదను ?

హయి—క. ఆరాజెప్పటికైనను

మాటొటము బూను మదిని మారాముమెయి

నోబ్రామిదేల నాకుం

బోరితమున వాని పొలుపుఁబొలియింతు నొగిక్.

వాని నూరక పోనిత్తుమే ? రంగరాయనిదోశ్యుచ్చియుఁ బరానుబజ్జేని వీర్యాతిరేకంబుఁ జూతువుగాని.

రాజు—(తనలో) అదేనాయభీష్మము. వీనికి కోపానలము హెచ్చుచున్నది. చల్లారకుండ నప్రియ వాగాజ్యధార గురియించినా నాపని నెఱవేరును. (ప్రకాశముగా) ఒక రంగారావే యనుకొంటిరా ? అతని తమ్ముఁడన్నను మించిన పరాక్రమశాలినుమీ.

మత్తకోకిల. రంగరాయనితమ్ముఁడెంతయు రంగదాహవశేళిలో

నింగిముట్టఁగ నార్వఁగా నివినిద్రవైభవమేర్పడె

భంగపాటొదవంగ మీపటుపారసీకపు తైన్యమా

సంగరంబున నిల్వనేర్చునె సాహెబాగ్రణి! ధీరతక్.

హయి—ఇదేమివెట్టి ?

క. బూసినమానులు మీలో

జాసాడన్దలరె ? వారిబారాది బలు.

ల్లాసూఖానుని యొక్కని

జానలు వినినంతఁ గలనఁ. బాఱరె చెవుమా.

గీ. ఇట్టిగర్వాతిరేకంబు నెదను బూని

మా కమానుషమొనరించెగా కలుక్కు

మనదె మాయెద ? జూతువు మాబలంబు

వానిబలమును బోరాడఁ బార్థివేంద్ర.

మ. స్ర. దండిం దదొబ్బిలిత్తు ధవుల నిజభుజాదండ కోదండనిర్వ

చ్చండాభీల ప్రకాండచ్చదనగుణఘ్నణీపండరుక్మాండపక్షిక్.

కుండాబంబేర్చి కాన న్జారబడి తరుపు ల్సుక్కం జక్కాడు రీతి
స్పందింగావించి వైతు స్పిరుడుమగల బొబ్బిల్లడీ నుండ కుండక.

రాజా ! వీరిద్దఱేనా బొబ్బిలిలోనున్నవారు ?

రాజు—రురుమ్మగ్రామీ ! ఇంతేకాదు. రంగరాయగ్రామి చెలికాండగు చెలికాని
వెంకయ్య ప్రతాప మాధవదని చెలికాని దోర్నీర్యంబును మట్టునెట్టుననుటకు నంది,
యములేదు. అందఱిని మించినవాడొక్కరుండు గలండు.

హయి—వానిపేరేమి ?

రాజు—వాని పేరా ? తాండ్రపాపయ్య. వాడొక్కరుండు బొబ్బిలికోట గాయం
బెరవీరుండచ్చట గాలుమోపగలడా ?

క. ఉసురులకాసించిన నా

యనమాన ప్రతాపవంతుడగు నాతనితో

మనంగుట పోతి న్నానుచు

మనలుటయే మేర్పెన మనిత మధిపా.

హయి—(వేలుగఱచుకొనుచు సాగ్రహముతో) లాదూభాక, హననల్లిభాక, లా,
రాసు మొదలగు మేటివీరులఁ జూచియుంటిరిగాదా ? వీరిలో వా రెన్నవవంతు ?

రాజు—ఇంతటితోనేనైనది. దామర దమ్మన్న కాకర్లపూడి వెంకటరాజ భూజాను
ల పరాక్రమంబా వివ్వచ్చునికెటుక. ఇంతెందుకు.

గీ. తెల్విముతైన్ము లొకట హత్తించి నట్లు

బొబ్బిలి గడిని జేర్చెఁబో బెబ్బిలితతి

నంతయుకొ బ్రహ్మ వారెంత యమితపుణ్య

లహహ ! బొబ్బిలి యెంత పుణ్యంబునేనె.

హయి—వీరందఱును గల్గిరను గర్వముచేతనే కాఁబోలు మదాజ్ఞోల్లంఘనంబా రాజు
మూఢుండొనర్చె. అందుకు ఫలమాతఁడనుభవింపక తీరడు. నీవును దుర్బార
పరాక్రమశాలివేనే ! ఏమియుఁజేయలేక యూరకుంటివే ? ఆవెలమ నీకుంటె బలా
ధ్యుండొకో ?

రాజు—క. వాఁడెంత నాకుం దలపం

బోడిమి మెయి నిముషముననె పోలియించెదనూ

కోడిగము కాదు పూనిక.

జూడుమిపుడె వానిపురము చూరగొనియెడక.

దీవాణమువారి కారాజానర్భు దుర్దార్థములం జెవివేయకుండ నేమియు నొనర్పరా
దని యూరకుంటిని. నెలవిందు. అన్నెజూడుదు. వానినెమిసేతునో. ది
వాణమువారి నెదిరించిన దివాణమువారే దండించురు. నీకేలనని జనులు నన్ను
దూలనాడుదురు. కాకున్న నాకెంత. నాకుజడిసియే కదా నాకోట గుప్తు
మెదుర్చ నడువనోడును ?

హయి—అట్లయిన మాళాపుర జూతుపు గాని.

రాజు—ఏమిసేయ నెంచితిరి ?

హయి—గర్విష్టయై మాయాజ్ఞలను లక్ష్యము నేయక తనభాపుర బూపింపనేకదా బా
బ్బిలి రాజు ముత్తిల్లి మమ్మవమానపఱచె ?

క. హల్లాచేయుదు బాబ్బిలి

భిల్లాలోంగల్లుదొరలం గీర్తి వహింతుక

జిల్లాబాబ్బిలి సూడని

యల్లాచరణంబులన యదినీకిన్తుక.

రాజు—ఆత్మను మిగులహర్షించి (తనలో) నాపుణ్యము పాగుగ మన్నది. ఈపరా
సులతేసికి నుగ్రహైన యాగ్రహముం దెప్పించితిని. వీరిసూలముగ బాబ్బిలి కోట
నాశంబునొందించి యారాజ్యము నా వశంబు గావించుకొందును. ఈచురకలు ధ
నకాంక్షగలవారు. విశేషధనము నానపెట్టితినా నాకీ యుపకారముందప్పక యొ
నర్తురు. (ప్రకాశముగా) యవనావతంసా !

క. అటులైన నిర్తుంజూవే

ఘటరథనముతోడ మీకు పాళి తుదంటక

దటుకున లక్షలు పదిరెం

డటె నా టెక్కియము నెత్త నలవఱచిన బోక.

హయి—మంచిది. ఆమాటలు నిలుపుకొనుము. (తనలో) ఈరాజు పన్నెండు లక్షల
నిర్తునని వాగ్దాన మొనర్చుచున్నాడు. కానిమ్ము. ఆదేశము నీరాజునకిచ్చెదను
(ప్రకాశముగా.)

క. నీకిచ్చెద నారాజ్యము

ప్రాకటముగఁ దలవ బుప్పు వాడక యుండక

శ్రీకరుని జేతు నట గో

త్రాకాంతా! యనము మగుడఁ దగ నామాటకా;

రాజు—రంగరావునిగల్పి బొబ్బిలికి నన్నభిషిక్తునిఁ జేసిన మీకుఁ బన్నెండు లక్షల ను
పాయనంబిచ్చు.

హయి—మంచిది. నీయభిష్టానుసారంబుగ నిన్ను బొబ్బిలి కధికారునిగఁ జేతు నాతమా
మా దేహో!

రాజు—(సంతోషించి)

మ. అలఘుప్రాభవ శౌర్యశాలివగుదీ వల్లెంతయు స్వేయ నీ

కిలఁ దుల్యుండు గలఁడె ధైర్యమున నేభిల్లాలఁ గన్దొన్న? నీ

తులువ నైల్పుటదెంత మీకుఁ దలఁప స్థండంబుచేఁ దుంగము

స్తల వీఁకన్యైకలించివైచు మదభూదారంబు చందంబుగకా.

పారసీకాగ్రణీ! నీవట్టివాడవేగాని వారు సామదాన భేదోపాయంబులచే నజే
యులు నుమీ. చతుర్థోపాయంబగు దండోపాయంబే కర్తవ్యము. దానిచే

తంగానిసాధ్యుండు గాఁడు.

హయి—మమ్ము సరకుఁగొనక తిరస్కరించు వానితో నా మాకు సామ దాన భేదోపా
యంబులు. నేనన్నమాటఁదప్పక జరిపి తీరువాఁడు నానత్యనంధత. నిరీక్షింతువు గాని.

రాజు—గీ. పలికి బొంకరు మీవంటివారు భువిని

నిగ్రహనుగ్రహంబుల నెలపుపట్టు

మీరు యవనావతంస! మీ మేలిగుణము

లెన్న వశమౌనె యావేల్పుమిన్నకైన?

అయిన నట్లచేతుమని నమయం బొనరించుకొంటెందులకు మంచిది.

హయి—రాజా! సర్వదిక్షుండల విభ్రాజిత యశోధారేయుండ నగు నాయట్టివానికి;

రెండునాల్గులు గల్గునా? అయిన నీవు కోరితిని గాన

మత్తకోకిల. కత్తిముట్టిచెప్పుచుంటి గాన నీతిఁ దక్కుమా

రిత్తమాటగాదు భూవరేణ్య! నమ్ముమింక నీ

చిత్తమందు సంతసంబుజేర్పు మల్లబొబ్బిలికా

సార్దుగాఁగఁజేతు నీకుఁ జూడునూ లఘుక్రియకా.

రాజు—(తనలో) నాకోర్కె నమహరునట్లున్నది. బుస్సీ యేమనునో. (ప్రకాశముగా) హయదరుజంగు సాసేదా! బుస్సీ యీకొనునా?

హయి—క. మేమెంతచెప్ప నంతయు

భూమాన్యచరిత్ర! జరుగుచు బోడిమి మీఁద

గా మంత్రులు నెప్పగ విన

బోమనియెడి నృపులు గలరె భూస్థలి నెందున్.

(రహస్యముగా) ఇప్పటి నరపతులను జూచుచుంటిరి గదా? వారు గొప్ప యుద్ధోగస్థులన్నమాటయే గాని వ్యవహారవ్యక్తత పూజ్యము. వారు కచ్చేరీ మొగమే యెఱుంగరు. మేమెంతచెప్పిన నంత జరుగఁగలదు. వారుగారు ఖామందులు నేను నీకెందుకు?

రాజు—నక్కము. ఇంక నే ననుజ్ఞ వడయుదునుగాక.

హయి—మంచిది పోయిరమ్మ.

రాజు—(తనలో) ఈనంగలిని బూసీతో హయదరుజంగు గీరేయి జెప్పను. అర్థకాంతుఁడేసి నాయుద్యమంబున కంగీకరించియున్నవాఁడు. నేను ముందుగఁబోయిపెద్దాపురమున నుండెదను. (ప్రకాశముగా) పారసీకాగ్రణీ! నాకేయిఁ బెద్దాపురముబోవ నెలవిందు.

హయి—అట్లనే జేయవచ్చును.

రాజు—నలామ్

హయి—నలామ్

రాజు—(నిష్క్రమించుచున్నాఁడు)

(బుస్సీ ప్రవేశించుచున్నాఁడు)

హయి—(లేచి) నలామ్. ఫరాసువంశాగ్రణీ!

బుస్సీ—నలామ్. మంత్రిపుంగవా! ఈమకామున జమాబందీ పూర్తియైనదా?

హయి—స్వామీ! విజయరామరాజుదిగా శ్రీకాకుళంబునంగల నమస్త దేశాధీశ్వరులు వచ్చియున్నారు. వారితోడంగల కార్యము లన్నియు ముగిసినవి.

క. నీవడుగుకతనఁ జెప్పం

గావలసెను బొబ్బిలి భువికాంతుఁడు దక్కం

గావసు ధావరులందఱి

దే వచ్చిరి యాతడెట్టి దిట్టఁడో తలఁపన్.

బు—అదేమి ? కారణంబారనివే ?

హయి—ఏమని చెప్పుదును. ఈజమీదార్లలో బాబ్బిలిరాజు ప్రతాప వీర్యాచిరేకంబు
ల ఘనండఁట.

గీ. నిష్ఫలంబయ్యెద దాభీదు నింద్యసుయ్యె

వానియభిమతమేఁగంటి వాఁడె నర్వ

భూమిఁ బాలించునఁట నింకఁబూన్కి-తోడఁ

జెలఁగి రాపాడి పోరితములను మనల.

బు—ఏమి ? ఆరాజునకిట్టి సామర్థ్యంబు కలదా ?

చ. ఎఱుంగఁడో ? రంగరావు నను నెల్లపరాసులతోడను బుస్సియం

చెఱుంగఁడో ? మాపరాక్రమము లెంతయుఁ బావకమూర్తులంచు వాఁ

డెఱుంగఁడో ? మాశతఘ్నిజుభృన్నీచయోర్జితరావమేర్పడన్

బరిగత ధాంధమీ నినద ప్రస్ఫుటితార్థటి యాజిరాజిలన్.

హయి—మన పాహుశక్తిఁ దెలియక యిట్టి వెట్టియాహంజేసి యున్నాఁడు.

బు—మనబలం బాతనిడిఁ దెలియఁజెప్పిన వచ్చి మన పాదాక్రాంతిండగునేమో ?

హయి—ఆనందేహమును విడిపోయినది. తనవలెనే భుజపరాక్రమశాలులగు తమ్ముఁడు
లోనగు ననేక వీరులు చెంగటనుంటుండేసి సామాద్యపాయంబుల వశుఁడగు నట్లు
లేదు.

గీ. నష్టఁగారాదు సుమి యిట్టి నరపతులను

జేతురెపుడైనఁ గూడని సేతలివుడ

గరువమడఁగించినంగాని కాలమరుగ

సాధ్యుఁడగునంచు నేనెంచ సామి ! నిజము.

బు—హా ? పరాసులతోనిఁ కోపాగ్నియందు

దైవప్రేరేపణముచేత రావు వంశ్య

శలభతతి మృగ్గఁగానుండ జగతిలోన

నన్యధా యెట్లు జరుగఁగ నామ చెఱుమ.

ఇందురు నీవేమి యాలోచించితి ?

హయి—నేనును సామ దాన భేదోపాయంబుల సాధ్యమగువఱకు రణముం దప్పింప నెంచితినిగాని వ్యవహారనరళి మీఁదుమిక్కుటముగ వచ్చినది.

క. మనదార్ధ్యం బీవెలములు

గనఁజాలరు దిట్టతనము గలదంచును నే

రినిగాని జీరికింగొన

రనవద్యచరిత్ర ! మన్నెయధిపులమనుచున్.

చీరును గేవలముదుర్బలులుగారు సుమా !

క. ఆమన్నీనిం గన్గొన

భీమభయంబొదపు మదిని వీరతతికినీ

సీమగలారికి నిక్కువ

మామన్నియ పులియటంచు నడలెద రధిపా.

వారు నిజముగ మనకుఁ జాలకున్న నితరులకు బెబ్బలిపొయ్యులనుటకు నందియము లేదు. వారిలోఁ దాండ్రపాపయ్య బహుభాషుబలశాలి.

బుస్సీ—అహా ! ఇప్పుడేమి సేయుదము ? నిన్నడుగనే. దండోపాయమె కర్తవ్యము అది తప్ప వేరేమున్నది ? ఇట్టి గర్వగ్రంథుల గంధమడఁగించినంగాని మనకు షేమము లేదు.

హయి—విజయరామరాజు ద్వాదశలతల రూప్యంబుల బొబ్బిలిఁ దనకిచ్చిన నిశ్చునని వాదానము సేయుచున్నాడు. అట్లునచ్చిన నావీరుని కెల్పినవారమును బలవంతుని జేపట్టినవారము నగుదుము. ఇది యుక్తియుక్తముగ నుండునేమో ?

బుస్సీ—బహుచక్రగనున్నది. వైగా ద్వాదశలతల రూప్యంబులు గూడ నమకూడె. హిందుస్థానములోని పరాసుదొరతనమువారికినమయమున ధనముఁగూర్చితిదూ వారు బహుసంతసింతురు.

క. ద్వాదశలతల రూప్యఫ

లోదయజయలక్ష్మీ వలసి యూరక తనుదా

నాదటవచ్చిన మనమింకఁ

గాదని తోయంగఁ బురుషకారమె చెపుమా.

గనుక నీయాలోచన గణ్యమైనది.

హయి—నేనైన నిష్పదే తొందరపడనుసుమా. ముందుమకాముకైన వచ్చి సకారణముగ తుహపణఁగోరిన విడుచువాడనే.

బుస్సీ—అట్లు చేయడగినదే. అయిన నింకొక యుత్తరువునంపుము.

హయి—అప్పుడును రాకున్న నేమిసేయవలె నెలవిమ్ము ?

బుస్సీ—అట్లైన ఘనమనుకున్నదే మార్గము.

హయి—నాగోజీరావుగారూ ! ఇటురండు.

నాగో—ఏమి నెలపు? మంత్రివర్యా !

హయి—అజ్ఞప్తి పత్రికను వ్రాసి బాబ్బిలిరాజునకంపుము.

నాగో—అట్లునే చేసెదను స్వామీ. (అనివా)సి నౌకరుం జూచి) సేవకా ! నీవుపోయి బాబ్బిలిరాజునకీ పత్రిక నిచ్చిరమ్ము.

సేవ—చిత్తము దేవరా ! (అనిపోవుచున్నాడు)

హయి—బుస్సీగారూ !

గీ. విజయరామరా జగు నిల విజయరామ

రాజు సుమి రాజవరులలోరా జితండు

బుస్సీ—నిజము హైదర ! నీమాట నే నెఱుంగుదు

బాదుసాతోడ బోరెడివట్లవాని.

హయి—హిందూరాజులలో మిక్కిలి యాదార్యవంతుండును శౌర్యశాలియు బలవంతుండును.

బుస్సీ—నిజము. (అని నిష్క్రమించుచున్నాడు)

హయి—సేవకా !

సేవకు—దేవరా ! ఏమి నెలపు?

హయి—నీవుపోయి చమూవతిం దోడ్కొనిరమ్ము.

సేవ—(పోయి వెంటంగొనివచ్చుచున్నాడు)

చమూ—సలామ్ స్వామీ యేమి నెలపు?

హయి—కొంతమంది సిపాయిలనంపి బాబ్బిలి నల్లికుక్కలారసి వీధుల గొండుల నంకుల నెమకె జంగల్ రూడీ మైదానంబుల గలయంగనుంగొని కోటతోవల బరిక్కించి బురుజుల సేనల ఫిరంగుల జూచి కానల కోనల సీమల నవలూకించి వేగరమ్మని చెప్పుము. పొమ్ము.

చమూ—మహాప్రసాదము స్వామీ. అట్లేయొనర్తును.

(అని పోయి సిపాయిల బంపుచున్నాడు)

(అందఱు నిష్క్రమించుచున్నారు)

శ్రీరంగారాయకదన సమవాకౌఠము.

ద్వితీయాంకము.

రంగము :—బొబ్బిలిలోనివీధి.

(వెంకటసోమయాజులు, రామశాస్త్రి ప్రవేశించుచున్నారు)

వెంక—రామశాస్త్రి! విశేషములేమి? దివాణములో వివాహములంటి యెప్పుడప్పుడో నీవు వారి పురోహితకోటిలోవాడవేగాన నీకుండెలియకపోదు.

రామ—సోమయాజులుగారూ! ఈనెలలోనే ముహూర్త మేర్పడినాము.

వెంక—శాస్త్రి! ఇదిగో. చుహారాజపు. నామాట మఱి పోకునుమీ. ఈమధ్య యజ్ఞ ముచేసినాను నీవెఱుంగుదువుగా.

రామ—జన్మమొనరించితిరా? ఇంకేమి? కాని మన శుద్ధప్రవంతులముగాము. ఈ వైవాహికములలో మనదరిద్ర విచ్చేదనుగును గాని దైవము వేఱుగాఁ దలంచు చున్నాడని.

వెంక—నీమాటలవలన నేదో యాటంకము గల్గినటులందలంచెద. చెప్పుము.

రామ—ఇంతెందుకు. పుట్టెడానపెట్టుకొన్నందుకు నిష్ఫలమైనది.

వెంక—నేనేరితోడను జెప్ప నదేమో సెలవివ్వు.

రామ—మనదేశాధిపతులైన బుస్సీదొరవారు రాజమహేంద్రవరమువచ్చి జమీదార్లకందఱకు వార్తలనంప నందఱికంటె ముందు విజయరామరాజుగారేగి వస్త్రాండు లక్షలు లంచమిచ్చి బొబ్బిలికోటం దనకుఁ గలుపుకొను విషయమై తనగిన యేర్పాటు హైదరుతోఁ జేసికొనెనంటి. ఈపోజుననో రేపి వారందఱిటకు యుద్ధసన్నద్ధులై వచ్చుచున్నారంటి.

క. కొండెములు సెప్పి మిక్కిలి

గండం డని రాజు మిగులఁ గార్పణ్యముతోఁ

జెండుకొని మొగము వారికి

గండువిరోధునగఁజేసెఁగాదే నృపతిన్.

ఏమిచెప్పును? ఈమాట వినినప్పుటినుండియు నామనంబు స్థానంబు వాసె.

పోమ—క. నిర్భాగ్యుల మనఁదగుడుము
 గీర్వామాధపుని వ్రాలు గేలియొనర్పన్
 దుర్భరము. చూడుమీ రా
 ట్వుర్భుపతికెట్టికీడు నమహాదినదో?
 విజయరామరాజే యొనర్చెనా?

రామ—నమస్త పాంథపులరుగుదెంచియున్నారు. కోటలోఁబెండిలిపనులు జరుగుచున్నవి.
 పురిజనులు నుత్సాహముమీఱియున్నారు. ఇంతలోనింతపుట్టినది.
 వెంక—మనరాజు గారిమధ్య రాజమహేంద్రవరము చనుదెంచెదరని విన్నామే. ఏల
 పోలేదు?

రామ—ఈరోజుననే బయలుదేరనై యుండఁగా నీవర్తమానము యాతాఁత పధికజ
 నవ్రజంబుచేఁ జూచాయగఁ దెలిసి మనతోఁడు నాసికాగ్రంబునఁ గొనవేలునునిచి
 యారాజునర్చిన యెగ్గుం బహుభంగుల నుగ్గడించుచుఁ బ్రయాణంబు మానినారఁ
 ట. నేను నాపాంథుల వలననే వింటిని.

వెంక—అయితే కార్యము లాపుదల కావలసినవేనా?

రామ—క. మునుమున్న పోరు సాగఁగఁ
 గననెట్లగు నికనుబెండ్లికార్యంబులు నే
 ననుకొంటి దైన్యమఱునని
 మనభాగ్యము లిట్లులుండ మఱివేఱెట్టా.

వెంక—ఎన్ని పెండ్లిండ్లు గాఁదలఁచియున్నవి కోటలో?

రామ—దాదాపునూఱు. అన్నియు వారివి వారిబంధువులవి.

వెంక—విజయరామరాజునకెట్టి యపకారమొనర్చె మనరాజు?

రామ—మనరాజున్న నాయనకెప్పుడు నసూయయే.

వెంక—ఇంతేనా కారణము?

రామ—క. గిరినిర్మలములసాగఁగఁ
 బిరబిరమనవారు, వారుబిరుసుఁదనంబుం
 బఱసిన, వారినిమట్టిరి
 చురచురమనఁబోలు రాజమాడామణికిక్.

వారి దేశమునుండి పాఱుకాల్పుల వారడ్డముకట్టికొనఁగూడదా?

రామ—అదివఱకు నాదినుండియు నూరకున్న హేతువుచేఁ దప్ప నెరియైనది. ముందు

నందిచ్చినబ్రాహ్మయంబున “నేకుమేకైబిగియను” గదా.

వెంక—గీ. తనకుమాలిన భర్తంబు దగునె యెట్టి

పనుల. మనకాల్వలేమి? యామనుజులడ్డ

గింత యదియేల? యాభూమికాంతుడెట్టి

కార్యమొగింజేసె గూడని కర్ణమనక?

అటువంటివైరుధ్యములున్న ముఖాముఖీని బొత్తుపఱచుకొనవలెగాని యిట్టిపనినా

యారాజశేఖరుండు సేయవలసినది? పరశ్చేయము నోర్వవలదా?

రామ—సాధించు సాధనంబుఁ జింతించి చింతించి తుదకిట్టికార్యమాచరించె. కానిమే
మిజరుగునో చూతము. (అందఱు నిష్క్రమించుచున్నారు)

రంగము : బొబ్బిలిరాజునభ.

(రంగారావు, బంధువులు, మంత్రిలు, మిత్రులు నొకరుబును బ్రవేశించుచున్నారు)

రంగా—మంత్రిలారా!

మంత్రి—మహాప్రసాదము స్వామీ.

రంగా—చారులు వచ్చిరా?

మంత్రి—ఇదే తమదర్శనమునకరుగుదెంచుచున్నారు రాజేంద్రా.

(చారులు ప్రవేశించుచున్నారు)

చారు—జయజయమహారాజ! రాజన్యానేకపరిహార! మహాదైభవదేవేంద్రా! రా
వు వంశ కలశపాథోధి సంపూర్ణ సుధాకిరణా! రంగారాయ కుంభినీ వల్లభా!
పరాక్.

రంగా—వార్తలేమిరా?

చారు—మహారాజా! ఏమనిచెప్పడము. నుడువుటకు నోరురాకున్నది?

రంగా—నాకు నిష్పడే తెలియవచ్చినది. మీకుండెలిసినది వాక్రుప్వండు.

చారు—దేవరా! సరకారులభారంబు వహించి బుస్సీదొరవారును, వారిమంత్రిపుంగవు
లగు హైదరుజంగును గడచిన డిశంబరు నెల 19 వ దినంబున రాజమహేంద్రవరం
బుఁబ్రవేశించియున్నారు. అచ్చటికి విజయరామరాజాదిగాంగల నరపతులునువచ్చిరి.
ఆరాచమిన్న హైదరుజంగుతోఁ దమపైఁ గొండెములుసెప్పి యాఖానున్దమకు బలవ
ద్విరోధునిగఁజేసె. అంతేగాక యాతని వలన 12 లక్షలు లంచమొంది బొబ్బిలి కో
ట నిత్తునని విజయరామరాజుతోడఁ గత్తిముట్టి హైదరు వాగ్దానముఁజేసియున్నా

దు. వారందఱును బయలుదేరి మనకోటపై రేపో నేడో విడియనైయున్నారు. ఇది
య రాచకార్యము.

రంగా—ఏమీడు రాగతము? చూచితిరా మంత్రులారా! మిత్రులారా! దీనినవలూ
కించితిరా? చారులారా! వారిప్పుడెచ్చటనున్నారు?

చారు—స్వామీ! రేపు పెద్దాపురము వెళ్ళినైయున్నారు. అచ్చటనుంచి ఖాసింకోట.
పోవుదురట

చె. వెంక—ఇట్టి కూరకర్తమారాజునకుదగదు.

రంగా—ఉ. త్రాచువిధంబునం విజయరాముడొన్వసిన నీచకృత్యము.
స్థూచితే తమ్ముడౌ! తగదుసుమ్మిది భీ. యనకే తురమ్ముడిం
తొచితిలేక దాని విని యౌననిచేసిన యావ్రతిజ్ఞయుక్
నైచెదరే యభర్తములం జచ్చినజత్తురుగాని యుత్తముల్.

నరస—పారుషశాలియౌ రంగారావు వెనుకదీయునని యెంచెంగాబోలు.

పాప—నాదోస్సమర్థ్యంబునూపం గాలంబు తటస్థించినది.

రంగా—నభికులారా!

ఉ. రా జవినీతుడైనను బరాసునితేనికినైనం గల్గదే
పూజితమైనబుద్ధి? తగుపాత్రొనరించుట మేలుగాని య
వ్యాజముగాఁగ నిట్లుదగవా పగవారలతోడఁ గూడి యీ
యోజ మహాపచారముల నొప్పమి చేయుట! మెత్తురే జనుల్.

మంత్రి—కూడనిపని రాజా!

రంగా—అమాత్సశేఖరులారా!

గీ. చూడఁబోవుదమాఖాను జూడకనుచు
దగిన జితనంబుమీఱ నందఱమునుండ
నింతలో నెంతపుట్టెనో నేర్పరింపు
డయ్య యటకేగుటది యిప్పుడగునొ కాదా?

మంత్రి—రాజా! అట్లుపోవఁజనదు. వకేలునేరినైనబనిచి తెలిసికొనినంగాని పోరాదు.
శౌర్యమున్నమనతోఁ బోరవలెఁగాని మునలిమానుతోఁ జెప్పకొనవలెనా? తనంతట
దాజయించినఁబారుషము పరాసులశరణు వేడుటేటినదనుచు? ఏమిప్రతాపనిధి విజ
యరామరాజా! ఇంతతగవు చూలినయుద్ధంబునకుఁ దోడ్పడుటకాబున్నీ యెట్లీకొనె.

గీ. తగవుడప్పకనీతివర్తనముచేత

మనల వారల సమదృష్టిగనిన సరియె

మనదివాణంబువా రట్లుమదినిఁబూన

రేని సమరంబుదప్పదుపో నిజంబు.

రంగా—అదినిజము మంత్రిపుంగవా ! మనమేనా తీసిపోవువారము. హైదరద్దుపడని ముగ్గు. పురారియడ్డుపడనిముగ్గు. గెల్చిరావలె చచ్చిపోవలె. (మీసముక్తైఁజెయివైచికొని తలపంకించుచు.)

శా. రేచెల్లాంచితగోత్రసంభవులు నిర్విద్రప్రతాపక్రియా

వ్యాచప్తాత్ములు రావువారు హరుడేనన్యాయయుద్ధంబునం

కోచంబొందకజేయవచ్చిన మహాఘోరాస్త్రవిద్యాధిక

ప్రాచుర్యంబునుజూపకే మగిడిపోవం జూడ రొక్కింతయున్.

కానిముగ్గు కానున్నదికాకమానదు వట్టిబీరములిష్టుడేల?

కం. వైవాహికకార్యములీ

సావి ననేకములఁదలఁపఁ జొగయ్యెనుగా

పోవంగనటకు సచివా !

యావసుధాజాని యెట్టి యపకృతిఁజేసెన్.

ముందేదండోపాయమునకుఁ గడఁగుటకంటె మఱియొకరీతిఁజేసిన నాపరాసులక్షేఁ

డిట్టియుద్యమంబుమానునేమో ?

మంత్రి—మొదటనేయుద్ధముకంటె సామదాన భేదోపాయంబులఁ గార్యంబుల నమహా

ర్చుకొనుట బహుశ్రేయోదాయకమును, రాజనీతియు గడుసుఁదనమును గాదా ?

అదేమో సెలవీండు.

రంగా—అమాత్స్యవరా ? ప్రస్ఫుటభృత్యృట్పహాసనిరస్తసురాలయ హిమవద్వింధ్యాద్రి రా

ణ్మందరుండును, పరాసుగోత్ర క్షీరసాగర త్పాకరుండును, దేశరక్షక వైన్యాధ్య

క్షుండు నగు గోరుదొరవారు బృందావనపురంబునఁ గలఁడు.

గీ. మున్నుపనివిని యారాజునన్నిధికిని

మావిరోధంబు లతనికి మనవిఁజేయఁ

గూర్చె నఖ్యంబు మా కిరుగురకు వైర

భావ మెంతయుఁగూడని పనియటంచు.

మఱియును నన్నాదొరగా రన్వయనామగోత్రంబులతోడ నెఱింగి యున్నవాఁడు ఇంతేగాక.

క. ఈరాజునకు న్నాకు

నోర్పరాటము గలదటంచు బుయిలొడమటం

చేరాయిడిలో నైనను

గోరుం దొర యెఱుంగుఁజుమ్మి కూరిమితోడన్.

గనుక హేదరుజంగుతోడఁ బ్రసక్తి లేకయే వారిచెంతకరుదెంచి వీరిపేరట నుత్తర్వు లవ్రాయించి పంపించుటమంచిది.

గీ. వారిపేరట లేఖలవ్రాయఁజేయ

హరికరంబుల నీహారమడఁగుకరణి

భూపుడుర్యోధ నీరదబుద్ధుడం బ

టంచు బుస్పికెఁ దెలియక డక్కునొక్కొ.

మంత్రి—రాజేంద్రా ! ఇంతకంటె వేఱాలోచన యేమి ? బాగుగనాలోచించితిరి.

రంగ—ఆపనికేరిని బంపినబాగుగనుండును ?

మంత్రి—ఈపనికిఁబంపెన బుచ్చెన్నగారిం బంపిన బహు యుక్తియుక్తము.

రంగా—మంత్రివరా ! మంచివానింబేర్కొంటిరి. బుచ్చెన్నగారూ ?

బుచ్చె—మహాప్రభూ ! ఏమిసెలవు ?

రంగా—మత్తకోకిల. పంతెనాన్వయవార్ధిచంద్రమ ! భవ్యరాజవరేణ్య కా
ర్యాంతరంబులఁదీర్ప నంచితమైన వాఁజ్ఞిపుణత్వమం
దింతయంతని నిన్ను నేనుతియింపనేర్తునె సాటి గో

రంతయేనియు నీకు నిజ్జనులందు నెందొకఁడుండునే?

గనుక నీవేగి యాగోరుందొరకును, వారి దుబాసీయగు మద్దాల రెడ్డినాయనికి నీయు

దంతంబాద్యంతంబు విశదపఱచి వీరియుద్యమంబు మానుటకుఁ దగిన యుక్తర

ముల వ్రాయించి బుస్పిచారగానికిఁ జూపించిరమ్మ. నాకిదేయుపకారము.

బుచ్చె—గీ. ఈశరీరంబునీయది యీశ ! యిట్లు

వేడగానేల ? మీపన్నుఁ బేర్చిజేయు

కంటెఁ బరికింప ముఖ్యమా కార్యమెద్ది ?

పనివి నెడఁగాక రాజేంద్ర ! పంపుమిపుడ.

రంగా—మిగులసంతసంబయ్యె. బుచ్చెన్నా. అట్లయిన నీకిదే యాజ్ఞ.

బుచ్చె—మంచిది రాజేంద్రా! ఇదే పోయివచ్చెద (అని నిష్క్రమించుచున్నాడు)

రంగా—మంత్రివరా! సైనికనికాయంబును దగిన యుద్ధమంబున సుండబంపుము.

మంత్రి—చిత్తము స్వామీ!

రంగా—వెంగళాయడా! చూచితివా. ఎంత జరిగినవో.

వెంగ—అన్నగారూ! కానిండెట్లుజరుగునో చూతము.

(బంట్లోతులు ప్రవేశించుచున్నారు.)

బంట్లో—నలామ్ మహారాజ్ మామేలికయగు హైదరుజంగుసాహేబు తమకిమ్మని లేఖనిచ్చినారు ఇదిగో. (అనియిచ్చుచున్నారు.)

మంత్రి—(పుచ్చుకొనిచదివి) రాజా! మనలందఱును వారివద్దకురమ్మని లేఖవ్రాసిరి. ఇదియవర్తమానము.

రంగా—మంత్రివరా! ఈబంట్లోతులకు బహుమతులనొనఁగి పంపివేయుము.

మంత్రి—చిత్తము స్వామీ! (అని గుప్పెడురూపాయలఁ దీసియిచ్చుచున్నాడు.)

బం—సెలపుపుచ్చుకొనుచున్నారు.

రంగ—అమాత్యుడా! పత్రికభోరణియెట్లున్నది?

మంత్రి—లేఖజూపుచున్నాడు.

రంగ—(చూచి) నరసాగ్రణీ! ఈపత్రికజూడుము వ్రాతలోనేయింత దురాగ్రహము కన్పించుచున్నదే చూచినసెట్లుందురో? ఏమైననుసరేసోపుదమా?

నరస—అంగుడుదుడిపి యగురాజున్నటజేరి మనకైకొండెములు సెప్పి ఖానునిమిగులనంకాపొంకముగలవానిగానొనర్చె. అట్టివారెవఁగటకెట్లు బోవనేర్తుము ఇంతేగాక.

గీ. ఖానుసర్వాధికారి నిష్కారణంబు

దిట్టినదిట్టంగలవాడు ధీమనమునఁ

బూనిపోయినదొనఁగులు పుట్టునేము

వైరిరాజుండుటంబట్టి వారికడను.

గనుక నిచ్చటికి నొందువకీలుననిచి తెలుసుకొనుటమంచిది.

రంగా—అట్లైన నేరిని బంపుదము?

నరస—క. భూమివ! బుచ్చెనకెన యీ

దామర దమ్మన్న గానఁ దగునీపమపున్

సేమముగఁజేయు నొరులెల

భూమహితచరిత్ర! వీనిఁబోలఁగలారే ?

ఇదివఱకు బుచ్చెనను బంపియుంటిమిగాన నిష్పడియనన్పంపుట యుక్తమని తోచెడి
ని. చెలికాని వెంకయ్యగారినిగూడ నహాయమిచ్చుటనుంచిది.

రంగా—అవును చక్కఁగఁజెప్పితివి. సేవకా! దమ్మన్నవెంకయ్యగార్లనుబిలుపుము.

సేవకు—మహాప్రసాదము రాజేంద్రా! (అనివెంటఁగొని వచ్చుచున్నాఁడు)

దమ్మన } —దేవా! ఏమి నెలపు?
వెంక }

రంగా—మీరు మాకొక్కయుపకారమొనర్పవలెను.

ద, వెం—అట్లు నడువకుఁడు మేము తమ బిడ్డలము. తండ్రి తనయుల నిట్లనునె ?

రంగా—నరసాగ్రేసరులారా! మీరేగి యీయుత్తరమును హేదరుజంగునకిచ్చినిష్కా

రణము వైరముని వృద్ధికంబుల నాచరించుట పాటిగాదని వలసితిరేని యారాజి
చ్చినదాని కిసుమడుఁగుల రజితంబు నమకూర్తుమని, కాదంటిరా మక్కులఁబోరనిచ్చి
యాపైని జయమందినవారికి నేల నిచ్చి యనంబుఁబొందుమని యట్టి యటమటకాఁడు
నుడుపు టకుటొంకుమాటలచే మనంబున గాంతాశంబుబాని మాకు విప్రలంభమొ
నర్పఁజూచుటదెంతయు నన్నెకాండ్రోపనిగాని మీవంటి వారికిఁ దిగినది గాదనియుఁ
జెప్పము. మఱియు

గీ. న్యాయసీనంబుగా దివాణంబువార

లిట్లుచేయుట దగవు కా దిరుదెఱఁగుల

వారినొక్క నమముగ నిష్పృతపాత

బుద్ధినరయుట మేలని బోధనెఱపు.

ద, వెం—అదెంతపని రాజాగ్రణీ! ఇదిగో పోయివచ్చెదము.

(అని వెడలి పోవుచున్నారు)

(అందఱు నిత్రమించుచున్నారు)

రంగము :—బందరు.

(గోరుందొర, మద్దాల రెడ్డినాయఁడు, సేవకుఁడు ప్రవేశించుచున్నారు)

గోరు—రెడ్డివరా! లక్ష్మరిష్టుడెచ్చటనున్నదో వర్తమానము వచ్చినదా?

రెడ్డి—రెండుమూఁడు దివసంబులలో ఖాసింకోటకుఁ బోవనైయున్నదట.

గోరు—వారచ్చటనుండి మరలివత్తురా ? లేకింకను ముందునకేగెదరో ?

రెడ్డి—పైకిఁబోవునట్లేయన్నది. ఇంతటితో వెనుకకు వచ్చునట్లులేదు.

గోరు—కారణమేమి ?

రెడ్డి—నాకును బోధపడకున్నది. దొరగారూ !

సేవ—స్వామీ ! ఎవ్వరో తమదర్శనంబునకు వచ్చియున్నారు.

గోరు—సేవకా. ఇటుగోడుకొని రమ్ము.

సేవ—చిత్తము దేవరా ! (అని తీసుకొని వచ్చుచున్నాఁడు)

(బుచ్చెనప్రవేశించుచున్నాఁడు.)

బుచ్చె—సలామ్ దొరగారూ !

గీ. నేనునొబ్బిలికాశ్వపీజాని రావు

వంశనీరగిరాజుగోపాలకృష్ణ

రంగరాయవరుం డఁప రయముమీఱ

వచ్చినవకీలు నయ్య ! నన్నుచ్చెనండు).

గోరు—అయ్య ! ఇటుకూర్చుండుము. (అని కుర్చీచూపుచున్నాఁడు)

బుచ్చె—కూర్చుండుచున్నాఁడు.

గోరు—రంగారావు సుఖియైయున్నాఁడే ?

బుచ్చె—తమయక్షిణికిటాక్షవీక్షణంబుల సతిషేమంకరుడై యింతవఱకున్నవాఁడు స్వామీ !

గోరు—ఏమి యట్లనెదవు ? కంతంబునఁబ్రాణంబులుండఁగ వానికి నసుఖం బొనరించు వారుగలరా ? (మంత్రింజూచి)

క. ఆతనిధైర్యస్థైర్యము

లాతనిశౌర్యాతిరేక మారయ గణనా

తీతములుగావెరెడ్డి !

యాతనినీవెఱుంగవొక్కొ? యలఁతియెచెపుమా.

రెడ్డి—ఉ. ఆయతశౌర్యమేళి సుగుణాయతశాలి యశోన్తఃపాలి వి

ద్యాయనపాలి సంచిత మహాహవకేళి యరాతికీలి యా

దీయురరంగరాయనృపతి స్ఫుటవిక్రమ మెందు డాపనా

నాయను లేజ మెవ్వరికినైనను మూయవశంబెతెల్పుమా.

గోరు—రెడ్డివరా! నీవు చెప్పినది బహుపాగుగనున్నది. పంతెనవంశాగ్రణీ! నీరాకతుల తంజేమి?

బుచ్చె—దొరగారూ! పరాసువతంసంబగు బుస్సియను మంత్రిపుంగవుండగు హైదరు జంగును కీకాకుశపు జమాబందీ నిమిత్తమై యరుగుదెంచివిజయరామరాజుదురుపడే శంబున ద్వాదశలక్షల శుభ్రములకు భ్రమించి బొబ్బిలికోటం గొట్టి యారాచ పట్టి కింగట్టిపెట్టు గట్టిపట్టున నన్నవారు. మారాజెట్టి దుష్కార్యంబు నాజ్ఞోన్మంఘనంబు ను వారికిఁజేసియుండలేదు. రంగరాయ విజయరామరాజ త్తమావల్ల భులకుం గల దీ ర్ఘవై షమ్యంబులు దమరెఱుంగనివిగావు. అట్టియెడ నసీరుని వెనుక వైచుకొని ని ర్మిమిత్తంబుగ నిట్టియపకృతిని మారాజునకొనవించి దుర్యశోపంకిలంబునక బడనుంకిం చుచున్నారు. ఇదియ వర్తమానము. మీతోఁజెప్పిరమ్మని రంగారావుగారు నన్నంపి యున్నారు.

గోరు—ఆహా! (ముక్కుపై వ్రేలునుంచుకొని) ఏమీమరాగతము? ఆరాజు నీతురక యుంగలని రావు కులగ్రణియగు రంగరావుపై కరుగుచున్నారా? ఎంతవని నీ రెడ్డివరా!

గీ. బుస్సియేమయ్యె నిస్సిరో భూధపులకు
నిండునఖ్యంబుఁ జేయఁగా నేర్పులేక
కొనరు విమతత్తమాధపులగూడి రంగ
రావుఁడెబోవ నిదియేటి రాజనీతి? మఱియును

ఉ. మానితేకిర్తివంతు లభిమానధనుల్ ధరరావువారు దు
ర్దానవమానభంజను లమానుషవిక్రము లట్టివారితో
నానెఱి దండయాత్రల నొనర్చుట? సంధియెలెన్నగాని య
మృనవనాధహైదరుల మాటలచే నటెచేయవచ్చునె?

రెడ్డి—మీరు నెలవిచ్చినది బహు న్యాయపదము. అయిన నారాజునకేమి కొడువ? అన్యలసా మ్మలకాసించి యామునలిమానునకు మనంబునంగినక వాడను నెట్లొకెనో గదా! ఆహా యేమి యాతనితెలివి? ఇంతేగాక.

గీ. విజయరామేర్విపునకెంత నెట్టిబుల్బె
గొఱవించేపట్టి తలగోకొన్నరీతి
రావువారలతోఁబోరి రాజవంశ
మెల్ల నడంగింపనమకటై నెట్టివింత?

గోరు—రెడ్డివరా ! వెనుక నీరంగరాయక్షమావల్లభుడను, విజయరామరాజుం దమ
తమ మైరుధ్యంబుల నిచ్చటికివచ్చి నాకు నిశేదింప వాకికట్టివైరభావంబు తగదని వా
రిన్నివారించి కినుకలనాంచి మృదూత్తుల వారింగారవించి యనిచినాడ. ఆరాపు
వారిమహిమ నేనెఱుంగుదు. వా రభిమానిధనులు, చాపం జంప వెఱచువారు గారు.
అశిర్వస్తుధంబులకుం బోరు సుమా !

రెడ్డి—భరాసువతంసమా ! నవ్యము. నేచును వారినంగలి నెఱింగినవాడనే. గర్వితా
రాతివీరవార కంఠలుంతన నిర్వశిచక్రాల ప్రవాహ ముజ్జన వ్రతాక్షీణదీక్షా పరాయణు
లు రాపువారు. వట్టివారా ?

గోరు—రెడ్డిగారూ ! నవ్యము వాక్రుచ్చితిరి. తమకావంలైన నపకారమెడఁ దలంచిన
విమతులపైఁ దమదర్పంబులఁ జూపుటది యుత్తమమగు రాజసితి. లోకు లితలేచర
వైమధ్యంబులంబూని కలహించునెడ నవ్యమువచ్చి కాంచుటలు శ్చుత్రియభర్తంబులు.
గీ. వీరిపోరాటమునకేమి కారణంబు ?

కలుగనేజూడు వానిద్వఱలమికలనఁ
బోరన్బాయంబు జయమందుఁ బుడమిలోన
వినమె “ధర్మోజయతి” యను వేదవాక్కు.

గీ. కాని బుస్సికి నిదియేటి మానిలంపు
నడత ? యెన్నంగ విమతుని గడకుఁజేర్చి
విదితకకుబంత విశ్రాంత విమలకీర్తి
శాలితోఁ బోరనమకట్టె సాహసించి.

రెడ్డి—నిజము. దొరగారూ ! మీకుఁగోపమువచ్చునని జంతుచుంటినిగాని

గీ. తురకసరదారు లారయ దుర్బదు లింక
నర్థశ్రష్ఠును నెవరివైనైనగాని
కినుక వహించి తెగువలఁ గొనఁగఁజూతు
రయ్య ! చనదిట్టి యాఱడి కియ్యకొనఁగ.

గోరు—టెనుగాని సేరమున్న నెట్టికూర్రాత్తునైనను వంచనజేయుట ప్రఖ్యాతిగాని
నిరపరాధులగు నీరాపువారలతోఁ బోరుటెంతమాత్రము నీతియైనపని గాదు. ఆద
టుండనిచ్చు.

గీ. రాచవారంప వెనుకీ పరాసువారు

రావువారిగడిమీద రభసమునను

నడచినారను చుట్కొర్తి వాడమకున్నె ?

వారికేగారు మాకునవారిలముగ.

రెడ్డి—చాగుగ నాలోచించితిరి. అట్టి యపఖ్యాతి వుట్టకమానదు. జయించినను, జయింపకున్నను వారిశార్యగుణోపాజ్ఞితంబగు నఖండయశంబటుండనివ్వు. నిష్కారణము పరాసులచేత నభర్తయుద్ధంబున నోడిరను నపఖ్యాతి మీకుఁజెందనై యున్నది. ఇది వారించుటే యుక్తము.

గోరు—ఏమి సేయను ?

రెడ్డి—ఇట్లు చేయఁగూడదని సకారణంబుగ నొక జాబువాసి బుస్సీకి నేరిచేతనైనంబంపుము. అది లెస్స.

గోరు—అట్లే యొనర్తును.

బుచ్చె—చక్కఁగఁజెప్పితివి. నేను గోరెడిదియు నంతియ.

గోరు—అటులైన వ్రాసుఁగాక. (అనివాసి ముగించి)

సేవకా! లూయిమర్దెనును బిలువనంపుము.

సేవ—చిత్తము. (అని పిలుచుకొని వచ్చుచున్నాడు)

(మర్దె ప్రవేశించుచున్నాడు)

మర్దె—సలామ్ దేవరా! ఏమిసెలవు ?

గోరు—మర్దెనూ ! నీవేగి యీయత్తరమును బుస్సీకిచ్చిరమ్ము తక్షణమపాముట్ర.

రెడ్డి—మహాప్రభూ ! తమరు వ్రాసినదివకీలుగారు విసదరట చదివించెదరా !

గోరు—అట్లేచేయవచ్చును. మీరేచదివి వినపింపుఁడు. (అని యచ్చుచున్నాడు)

రెడ్డి—బుచ్చెన్నగారూ ! చదువుచున్నాను వినఁడు.

బుచ్చె—మంచిది. రెడ్డివర్యా ! (సావధానముగ వినచున్నాడు)

రెడ్డి—ఉత్తరము. దండకము :—క్రీరస్తు. మాన్సిరు ! బుస్సీ ! వరా ! మిత్ర ! మీరా జమాబండిలోఁజేయు ప్రారంభముల్లేటలెల్లంబుగా వింటి. మాయావియా రాజు కొండెంబులంజెప్పి పండ్రెండు లక్షలమర్దెంప మీమంత్రి హేదర్మదిన్నంతసంబం దుచుంయుక్తియారీతి వాక్రుచ్చి మీకెంతయున్గిన్న వుట్టంగఁ జేసెంగదా వారిపై రావువారంతయుఁ దోషమునైయలేదాయె మున్నెప్పడా పూసపాట్యన్వయుల్

రాపువారన్న లోనైరమే పూనియున్నారు. మీరాధరాధీశుతోఁ గూడుటలన్ని
యమే? రాపువారెన్న న్నడర్యమంధాద్రు లట్లెట వారిప్తు మిమ్మారకేపోవనీ
రాజిఁదై పెచ్చు దుష్కిరి పాలెదు మారాజుతోఁగూడి విభ్వంసమున్జేసిరా సాల
ముక్ ఫాంసునారన్నెకాండంచుదప్పన్న దండించుటల్యుక్త మే గాని నిర్దుష్టులౌ
వారితోఁబోరభావ్యంబుగాదెంచగాఁ జూలియుండేసినశ్శంబు గావించుమా వారి
కికలెదొ పోరంగనిమ్మిద్దఱిక్ ముస్లమానాబ్రూహింప న్దర్శమున్వీడి రీపట్ల న
త్యంబుసుమ్మింతయుం వారు సెప్పంగ వింటేమియుం లెస్సగాడింకనీయుద్యమం
బాత్తుదొయంగమేల్ వారలత్యంత రోషాన్ని నేత్రుల్ ప్రతాపాన్ని హోత్రుల్
స్ఫురద్దవ్యగాత్రుల్ జగద్వ్యాప్తకీర్తుల్ ప్రభామిత్రమూర్తుల్ భవత్ప్రేమపాత్రుల్
మదిన్నెమ్ము.

మిల్లెంతయున్వేడుచున్నట్టి,

హలుమకాము బందర్ }
* 7-1-1757.

మిత్రుండ,
గోరుందొరక.

బుచ్చె—అంతే నాకుఁగావలసినది. బహుచక్కఁగనున్నది. రెడ్డివరా! ఆదైని దైవగ
తి యెట్లున్నదో యట్లుజరుగక మానదు.

గోరు—లాసు! నీవీవకీలుతోఁబోయి బుస్సీగారికి దీనిజూపింపుము.

లాసు—స్వామీ! ఆజ్ఞఁగొనెదను. (అని వెళ్ళిపోవుచున్నాఁడు)

బుచ్చె—(సెలవుఁగైకొని వానివెంటవే పోవుచున్నాఁడు)

రంగము :—ఖాసింకోట.

బుస్సీ కచేరీ.

బుస్సీ—మంత్రివరా! రాచకార్యములెట్లున్నవి? బొబ్బిలిర్థాబు పెద్దాపురమైన వచ్చి
యుండెనా?

హయి—పరాసు వంశాగ్రిణీ! ఏలవచ్చును.

బుస్సీ—భో! ఈమకామునకైనవచ్చునా?

హయి—గీ. అట్టిసరసుఁడుగాఁడిప్పుడైన రా న

ధిపుడ! మన్నింప నర్హుడే తీవ్రరోష

మొదను ఘటియించి రాడయ్యే మేదిని విభుఁ

డయ్య! యిక నేమి సేయఁగానానాగాని.

బుస్సీ—ఎంత పెంకివాడను రంగరావు ?

సేవ—స్వామీ ! బందరునుంచి లాసూమర్తెకొవచ్చె.

బుస్సీ—సేవకా ! వెంటనే పిలువనంపుము.

సేవ— (పోయి వెంటఁబెట్టుకొని వచ్చుచున్నాడు)

(మర్తెకొ, బుచ్చెన్న ప్రవేశించుచున్నారు)

మర్తెకొ—నలామ్ పరాసుకులావతంసా ! బుచ్చెన్న. నలామ్ స్వామీ !

బుస్సీ—ఇటుహూర్పుండుండు.

మర్తెకొ—బుచ్చెన నాసీనుంజేసి తానునుగూర్పుండుచున్నాడు.

బుస్సీ—మర్తెకొ ! గోరుందొరవారుసుఖులే ?

మర్తెకొ—క్షేమము దొరగారూ !

బుస్సీ—నీరాకకుఁగతంబేమి ?

మర్తెకొ—మీకిప్పుని గోరుదొరవారుజాబునిచ్చియున్నారు (ఇదిగోఅనియిచ్చుచున్నాడు)

బుస్సీ—తిరిగితిరిగి చదివి చూచుకొని.

గీ. ఎంతవాడవు హైదర యిట్లుచేయఁ

దగవె యీపట్ల ? నమ్మంగఁదగునె నిన్ను ?

హై—ఏమి యిట్లుంటిరయ్య ? నేనేమిజేసి

నాడ నపకార్యములువేగ నాడరయ్య

బుస్సీ—ఇంక నపకృత్యమేమనుచున్నావా ? ఇప్పుడొనరించినదికాదే ?

హయి—ఖిన్నుండై తల వాంచుచున్నాడు.

బుస్సీ—మనస్సేహితుడను వయోబుద్ధి సామర్థ్యంబుల నెక్కువవాడను ధైర్యమం దరుండునగు గోరుదొర వ్రాసిన జాబు వినుము.

(అని చదివి వినిపించుచున్నాడు)

హయి—(తనలో మాగుట్టుతెలిసినది. ఈపట్ల ధైర్యము వదలుట దగవుగాదు. అయిన దేమో యైనది. నమ్మించిగెల్పుట శక్తి. కానిప్పు. నాతెల్వినంతయు నుపయోగించెదనుగాక).

బుస్సీ—భీ నీమాటవిని నేనుంజెడిపోతిని.

హయి—అట్లు సెలవానంగకుండు. తమకాగ్రహమువచ్చినది. ఇష్టదేమియుననఁజనకు.

నిజమువల్లిన నప్రియముగఁదోచు. ఆగ్రహస్వభావంబట్టిదియెకదా?

బుస్సీ—ఇంకనేమి నెప్పవలసియున్నది? తలఁచినదాని నిదివఱకేచెప్పియుంటివిగా?

హయి—క. నుడివితినేబద్ధల? నే

గడుసుఁదనంబలరఁ బనులఁగావించితినే?

యెడయని యానతి లేనిది

బుడిబుడినన్నిట్లు పల్కఁబోలునే? యధిపా!

అఖండధరాభారంబూని కార్యనిర్వాహకత్వంబున మీకావంతయు నొప్పిఁ దగులనీక

చిరకాలంబునుండి యమాతృకృత్యంబు నిర్వర్తించుచుఁ దప్పన నేము యెఱుంగక

కాలంబుగడుపుచుంటింగా! నేటికిట్టిది వుట్టె.

బుస్సీ—అపవాదము గలుగుకాలము సంభవించినది.

హయి—బహుదూరంబునంగల గోరుందొరకీ శ్రీకాకుళము వృత్రాంతము తెలియవచ్చిన

దఁట! ఇచ్చటఁబనిసేయుచున్న మనమవ్యక్తులమఁట.

క. మనమొనరించెడుపనులకు

జనులాండ్లభృంతరముల నరవిని బెట్టె

మనయధికారము చెల్లునె?

జననాయక! యగడుగాక జగతిని నెందుకొ.

బుస్సీ—అది నిజమేగాని రంగారావును మన్ననసేయుట యుక్తంబనియును విజయరా

మరా జుదితకోటిబద్ధుండై యోర్వకఁ జేయు కుయుక్తి నీరదబుద్ధుడంబనియు మనకి

ట్టియుద్ధంబులఁ బ్రవర్తిల్లుట యపకీర్తియనియును వ్రాసి యున్నాడుగదా. అతని హి

తోక్తి మెచ్చవచ్చు.

చ. హితుఁ డనుజన్మనన్నిభుఁ డహీనగుణార్జవకీర్తితాలి నం

తతము మదీయగౌరవనిధానము కెప్తనుగోరు వానిదొ

హితమొనరించుటెంతయును హెచ్చుటచేయక యున్న నాపయి

మతినలుకల్పించును సమాహితసైన్య విభుత్వవర్తికొ.

హయి—అట్లేనఁ దమయిష్టమువచ్చినట్లే చేయవచ్చును.

బుస్సీ—మనకింక బాబ్బిలికేగఁ బనిలేదు. శ్రీకాకుళము మీఁదగ మనరాజధానిఁ జేరుదము.

హయి—గోరుదొర వాగ్రసినంతమాత్రమున మనప్రయత్నంబు మాని పోవలసియున్నది
అధికారుల యెడల దాదేదారులొనరించు నక్రమంబులు నహింస మీరోర్తురుగాని
మావంటి తురక బిడ్డలమోర్వజాలము.

బుస్సి—ఏమట్లంటిరి ?

హయి—గీ. ధీరులన్నను వారెపో ధీమనమున

ఖాన్సిసూలను ఖాదరుగైకొనకను

జంకుజొందరు మదిలోనఁబంకమూని

యట్లుజేయఁగలారె ? యేయన్యపులు ?

తెలియుచునేయుండఁగా వేటుజెప్పనేల ? జమాబందీకి రమ్మని యుత్తరువు జేయ ల
వ్యముచేయరైరి. పోనిమ్మ దివాణమువారీప్రాంతములకరుడెంచి చాలాకా
లమైనను దర్శనమైనఁజేసిపోరైరి. పైగా మనమన్యాయము గావింపుచుంటిమని
బందరులోఁ బిఠూరిచేసిరి.

బుస్సి—అవును. నీవు నుడివినదియును సబబుగానే యున్నది.

హయి—గీ. రాజునేనును బహుళదుర్దార్థులమఁట

బొబ్బిలివిభవండుమాత్రమే బుద్ధిమంతుఁ

డఁట విశేషధనముగొని టక్కుమాట

లాడు నారెడ్డి మాటలఁ బాడిగలదె ?

క. ఆరెడ్డినాయకుండిదె

యారంగారాయన్యవతి యద్భుతగుణవి

స్సారుండని యెటుడెల్పెనా ?

గోరుందొరగారితోడఁ గూరిమి పుట్టక.

బుస్సి—ఆరెడ్డి లంచము దినెనేమి ? కనుకనే చక్కఁగనతుకునట్లు చెప్పి మనల నంటఱు
ను దూలరాడించె. కాకున్న నర్వాధికారిని నేనుండ గోరుందొరకేమి ? శ్రీకా
కుళము వ్యవహారమేమి ?

మరై—(బుస్సీచదువ నుత్తరమును సొంగముగవిన్నవారడేగాన సంగతినంతయుఁదెలిసి)
తను రట్లాలోచింపఁజనదు. ఈవిషయమై నైనాధ్యక్షునికందఱికంటె నెక్కుడు దెలి
యుననుటకు నందియుములేదు.

హయి—ఎఱుంగుదుననినం గాని మన నోరు మూయుటకవకాశముండదు. ఏమెఱుఁ

గురురు? దేశముపై నర్వాధికారమూని వచ్చి పనిచేయుచున్న మాకింక నీ మనుష్యుల యానుపానులు బోధపడలేదుగాని సౌధాంతరంబున హుక్మా వీల్చుచు బ్రాస్త్రేణుంగక పోతుంటిగకైన జారరాని పారాలోనుండి తనయెడలే తానెఱుంగ ని గోరుందొరగానికి దెలియునట మనకుదెలియదట. ఎంతపిచ్చిమాట.

బుస్సీ—అవును. లాలోచీపనిగానే కనుపించుచున్నది.

గీ. నిజము నీమాట హేదర! నేలజేడు

బహుళ దుర్వారగర్వ సంప్రాప్తవైర

భావమెదఁబూని యున్నాడు వానిగర్వ

మడఁపఁగావలె నెట్లైన నాఁగఁజనదు.

మర్దె—పరానువంశాగ్రణీ! మీధీనచిపుని యాలోచన నీపట్ల వినఁబాడిగాను.

హయి—మీరెడ్డి నాయకుఁడు మెచ్చకున్న మాకుఁజెడునదిలేదు.

మర్దె—ఒకరికొక్కనివలనఁ గీర్త్యపకీర్తులు జెందఁగారణమగును.

హయి—ఆలోచించి మాట్లాడుము లేకున్న నీగౌరవముంచువాఁడనుగాను.

మర్దె—నీకేమి. యశంబపయశం బాయనివిగాని.

హయి—ఎవ్వరికి నపకీర్తి జెందనీయకుండ నీవుంటివి చాలదూ?!

మర్దె—“అధికారాంతమునందుఁ జూడవలదా యాయయ్య సౌభాగ్యము” లన్నట్టిష్ట డుతెలియదు. తరువాత మీరేయనుభవించుదురు. మేము పోయి వచ్చెదము బుస్సీ దొరగారూ!

బుస్సీ—మంచిది.

(మర్దెను, బుచ్చెన్న వెడలి నిజనివాసంబుల కరుగుచున్నారు)

హయి—బుస్సీ దొరగారూ!

క. మీకపకారముఁ దలఁతునె?

యాకాశ్యపినాథుచెయ్య లవినయగునే?

యాకరము గొనరె దొర లిల

నీకైవడిఁబనులు పేయ నెచ్చటనైనక?

ఆరాజానర్చినది నయినా? మనకు వీరితోఁగల పనికై యెన్నిరోజులు కనిపెట్టుకొనియుండవలెను. మనయందింతపాటి గౌరవమైననుచకున్న మన యుద్యోగము లేల? తాభీదునైనను లెక్కించెయ్యనిచోట నుద్యోగము చేయుటకంటె హేన్యములేదు.

గీ. ఛీ ! నిఘాలేని నౌకరీచేయకంటె

నుడుగు టదిమేలు చూడ నీయర్హియండు

నధిపుగౌరవమొందని యపుడుకొల్పొడ

గొలుచుకంటెను మదిదున్నుకొనుటమేలు.

ఇదిగో మీమొహరు. నాకీయుద్యోగమక్కఱలేదు. (అనిబుస్సీకాళ్ళవద్దఁ బాట వేయచున్నాడు)

బుస్సీ—నచివాగ్రణీ ! తొందరపడకుము. గోరుదొరవారి ధోరణి నీతోఁజెప్పితిం గాని నీవు నేయుపని తప్పని యంటినా ? నీయిష్టమువచ్చినట్లొనరింపుము
(పైనికులు ప్రవేశించుచున్నారు)

పైనికు—మహాప్రభూ ! చచ్చిపోతిమి

హయి—ఏమది ? ఏమది ?

పైని—మహారాజా ! తమరంపకగనేగి నమన్నముం గలయఁజూచుచుండ వారి ప్రదేశమం పొండు వనంబునఁగొంతసేన మాతాత్తుగ మామీదఁబడి నలువదిమందిని హతులంజేసి, కొంతమందికాయంబులు గాయంబులుగాఁగఁబలాయనలైరి, మిగిలినవారలమీవార్త మీకుంజెప్పఁబఱలెంచి వచ్చినారము.

హయి—దొరగారూ ! చూచితిరిగదా యారాబుసేననని ? పైనిక నికాయంబుల కాయంబులు గాయంబులుచేయుటయేగాక కొంతమంది ఘరాసులఁ బరాసులఁ జేసి రఁటపైఁచెదరా !

బుస్సీ—ఆవనమెవరిది ?

హయి—బొబ్బిలిరాజుది, సందియమేల ? విజయరామరాజుట మనవద్దనే యుండియున్నాడుగదా !

బుస్సీ—అబ్బా ! ఎంతపని జరిగినది ! వలువదిమందిని జంపించెఁగా ! వీనిపొగరడఁ పవలసినదే, ఇకకజాలింఁదలఁచరాదు,

హయి—ఎంతహృదకార్యమొనరించెనో చూచితిరా ?

బుస్సీ—అవును. ఇట్టిదుర్మార్గుని నేమిచేసినను జేయవచ్చును నేనుపోవుచున్నాడ.
(అని నిష్క్రమించుచున్నాడు)

హయి—పైనికులారా ! నేనాపంగతిఁ గనుగొనెద. మీరు భీతిపెక్కియుండుడు.
(పైనికులు నిష్క్రమించుచున్నారు)

సేవకు—స్వామీ! ఎవ్వరో తమదర్శనంబునకు వచ్చియున్నారు.

హయి—(కోపముతో) రప్పింపుము.

(దమ్మన్న, వెంకయ్య ప్రవేశించుచున్నారు)

దమ్మన్న—వెంకయ్యా! ధూమ్రాక్ష, విరూపాక్షాది రాక్షస వీరాకృతిగల యీపాశ్చాత్తుండెగాఁబోలు హైదరుజంగు? డోరకనే కన్నులనుండి కోధాగ్నికేహవిస్ఫులింగంబులెగయునిట్టి వీనితో సెట్లుపలికి సమాధానంబుల గొననగు?

వెంక—గీ. వీనిఁజూడంగ భయ ముద్భవిల్లుచునికి

యమునితో మాటలాడుట యని దలంతు

వీనితోనాడ నైనను వీడుమనల

నేమి సేయు నుడువుదము సానురీతి.

దమ్మన్న—కానివ్వు. ముందు నేనే మాట్లాడెదను. సహమ్. సాహెబ్ సెహర్నాక్!

బొబ్బిలినుంచివచ్చిన వకీళ్ళము. దమ్మన్న, వెంకయ్య యను పేర్లుగలవారము.

హయి—మాసేనంజంపించెనుగా మీరాజు? జాగ్రత.

శా. ఏలారాడు భవత్ప్రభుండు మదిలో సేమంచు భావించెనో!

జ్వాలోత్తీక్షణ మత్ప్రతాపహుతభుక్చండస్ఫులింగార్బటిక

ఖాలిచేయుచుఁగోటం బొప్పునుచు మీఖామందుతోఁ దెల్పు పో

వేళాకోళమె ఖాన్నిహాలిల హుసేన్వీరాది సంగబాధముల్.

దమ్మ—స్వామీ! కొంచెము శాంతింపుడు. తమ్మునే నైవముగాఁ దలంచుచు రంగారావుగారు మీకెట్టియపకారమును జేసినవారుగారు, కోటవదలి వెళ్ళిపొవును లేటి నబబు?

హయి—ఎట్టినబబా? కోటవెడలఁగొట్టి చెప్పెదను.

దమ్మ—అంతనేరమేమిచేసి నాము? తురుష్కాగ్రణీ! తమదయకుఁ బాత్రులము.

హయి—మాసైనికులఁజంపుటదేమి దురాగతము?(అని కత్తితో జళిపించుచున్నాడు.)

దమ్మ—గీ. ఇట్టిసని నెన్నడునుజేసి యెఱుంగమయ్య

వాదులాడుట మేలె మీపాదమాన

వైరిరా జిట్లుజేసి మావారిపైని

ఘోసెనోగాని మీకిట్లు దోచదగునె?

మీపైనికుల కంటఁజూడనైనతేడు. మారాజుట్టితోవలఁబోవువాఁడుగాఁడు

హయి—మేమా యిట్టితోవలఁ బోవువారము ? (పండ్లుపటపటఁ గొరుకుచున్నాఁడు)

దమ్మ—గీ. నిరపరాధుల మమ్మిట్లు నిందపాలు

పఱపఁగారాదు మీవంటివార లహిత

రాజుపలుకులకలుకూని రాయిడించి

పక్షపాతంబు బూనుట పాటియగునె ?

హయి—మాయాగ్రహము సంగతి నీకెందుకు ? మాయెడల సంతభయభక్తి యుక్తులుగా?

దమ్మ—ఉ. రాదొకయింతయైన నపరాధము మీయెడనాచరింపఁగా

మీదగుదర్శనంబునకు మేకొని రానయియున్న యత్తఱి

మేదురవైరిభూమిపుఁడు మిమ్ములఁజేరిన దానఁజేసి కా

దే దురమావహిల్లునని దేవరఁజూడఁగరామి రావుకు ?

కాఁబట్టి మాయందట్టి తక్కిన మాపుచేసి యెప్పటియట్లు బొబ్బిలిని రంగారాపుగారికి

గవులు దయచేయింపుఁడు. ఇప్పుడే రంగారాపుగారికి మీదర్శనంబునకు రాఁగ
బురుపంపెద.

హయి—ఏమీ ? అట్లయినంగాని రాఁడుగా ? మాటుమనలి మాతోఁ బోరఁగా ను

న్నాఁడు. మాకుఁడెలిగినది బహర్ బిత్తర్ బిల్లిల నెందు నిట్టిరాజునిం జూచియుం
డలేదు.

దమ్మ—అట్లుగాదు. మహాప్రభూ !

హయి—గీ. మేము కౌలును వ్రాయము మీదొరయును

రానవసరంబులేదు. పోరయమెసంగఁ

బోలునైల్వెళ్ళి జాగాను బూటలోన

ఖాళిఁజేయింపుమని చెప్పి ఖండితముగ.

దమ్మ—ఎంతనుడివిన దాఁబట్టిన కుండేటికి మూడే కాళ్ళని చెప్పచున్న నేమనఁగలవా

రము. మీయిష్టము వచ్చినట్లొ నరింపుము.

హయి—అట్లే జేసెదములే.

దమ్మ—మీకిట్టి దురాగ్రహవృత్తి మాయెడల నేల కలుగవలె ? స్వామీ !

హయి—మీకి పెంకిబుద్ధి యే ?

దమ్మ—మావల్లగోరంతయుఁ దప్పులేదు. ఖాళివర్యా.

హయి—గీ. భూమిఖామందులము మేము పోటులాట

దగునెమాతోడ నిలగుత దారులకును ?

బుద్ధిహీనపుర బోకిళ్ళు బోవజనదు

గ్రుడ్డు పిల్లను భ్రమియింపగోరినట్లు.

గనుక తక్షణమ బొబ్బిలివిడిచి లేచిపొమ్మని మీరాజుతోచెప్ప. పో.

వెంక—(తనలో) ఏమిద్దీవీడు కోట విడిచి లేచిపొమ్మను ? (ప్రకాశముగా) త
మకీ దురాగ్రహణుల ? రమ్మని తెల్పడు కౌలుంజూచినద దక్షణమే రాజు రానై
యున్నాడు.

హయి—రానక్కలలేదు. లేచిపోవునా లేదా ?

వెంక—గీ. రావువారలతో మీకు రావుగలదె
యెప్పుడైనను ? సాచేబ ! యేటికింత
వంతకార్పణ్యమూన ? మేమెంతవార
మయ్యమీరల్కచేసిన నాగంగలమె ?

హయి—అవును. కార్పణ్యమే ?

వెంక—క. నడిచితిమే దుష్పథముల
ముడిచితిమే పగధనముల మూర్ఖతతోడక
విడిచితిమే నయగతులను
గడిచితిమే యాజ్ఞ తతులగంధము మీఱక.

ప్రోలువిడనాడి పొమ్మనుటేటి నడువడి తురుష్కాగ్రణీ ?

హయి—గీ. తప్పగల్గియు మణుమాటల జెప్పదగునె ?
రమ్మనంగనురామి పరాసు పార
సీకులెంతయు ద్రోహవిచింతనులని
చేరిబందరు చెప్పటల్లేయుపనులె ?

అన్నిటికంటె నెక్కుడుగ మాపైనికులంజంపుటేల ? చూడుమిమ్ములనేమి సేతునో ?

మీవిషయమై యింతయు జూలిదలంపరాదు.

వెంక—క. మీకపకారము గా దది

మా కుపకారంబుగాని మాన్యవర ! మహా

నీకమును జంపనెఱుంగము

మీకేటికి గోప ? మేల మీధ్యావాక్కుల్ ?

ఇవియా మీయాగ్రహకారణములు. ఎంత తప్పుజేసితిమి ?

హయి—వట్టి పరిహాసము చేయకుము. జాగ్రత. (అని కత్తితో జళిపించుచున్నాడు.)
వెంక—మీవంటి సాహేబును బాలవద్ద శేషాను గేలుపొంది యుంటిమి. కౌలుగావలె
నన్ను గంటకమే?

హయి—అట్టివారైన నిట్టి యవ్వత్తులేలయ్యెదరు? అందుకు మీరు దగరు. ఒక్క-నిము
షమైనను మాపట్టణంబున నుండజనద.

వెంక.—క. మీరట్లువాంఛజేసితి

రా రాజును వీడిరండు రథసము మీఱకొ

పోరామినేగదము పాలు

పాఱకొ వసియింతుగాని హైదర! వీటకొ.

హయి—మక్కుజ్జ వెట్టు దార్శముకూడ గలదా? నాయుచ్చవచ్చినట్లు చేసెద. అతని
కే యిచ్చి పేసెద, ఏమి నేతువో చూచెదను.

వెంక—“మీరులేని పొంది. మీవిరోధులను బ్రవేశపెట్టెద” నన్నమాట మీరనరానిది
మావంటివారు వినరానిది.

హయి—మీపౌరుషము తెలియ బోవుచున్నదిగా.

ఉ. చూచెడు గాక మద్బలము చూశీకలంగొని చెంపవ్రేతలకొ

బీచమడంచువేళ నికప్రేలుటమానుము భీతిదక్కియూ

నీచుడు మాబలంబు గననేర్చునె దొండముగల్గినంత నం .

కోచములేక నేనుగను గోడిగమాడెడి దంశమట్టులకొ.

వెంక—ఉ. ఎంతబలంబుచేకురిన నెంతటి పౌరుషమున్ను గాలమ

త్యంతము చెంతయైన గనబోలునె మీబలపౌరుషంబులకొ?

దంతి యఖండవిక్రమము దొర్కిన గాన జరించుచుండగా

నంతమునందు బట్టువడునొగద జాలరిషన్ను త్రాళ్ళకుకొ.

హయి—ఏమాకాటుప్రేలాపన? నోరుమూయింతుంజామీ నౌకర్. సికాల్.

వెంక—మాప్రాణంబులనైన గోల్పోదుముగాని బొబ్బిలిమాత్రము విడువము. అన్యాయ
యయుద్ధమునకు రాము. న్యాయయుద్ధంబునకు వెలువము. ఇప్పుడు మీరు రణంబు
దప్పదన్న వెనుకదీయము. వైవము పొసిన రీతిగ జరుగగలదు. మీతోవాద
మెందుకు?

దమ్మ—ఘాతవర్యా! మేము చెప్పినదానిం దూరమాలోచింపుడు. చేయిజూరిన జే
యునది లేదు.

హయి—అట్టిది మీరే యాలోచించుకొనుదు.

పద్మ, వెంక—పెలపు కైకొనెదము. సాహేబుగాయా ! నామ్. (అని నమ్మి)మిం
చుచున్నారు.)

(అంకణు విష్కరిమించుచున్నారు.)

రంగము:—జూబ్బెలి రాజు సభ.

రంగ—తమ్ముడా ! వెంగళాయడా ! మనమా గోరుం దొరచాచివట్టకంపిన బుచ్చె
న్నగారురాలేదా ?

వెంగ—అగ్రజా ! ఇదెవచ్చె.

బుచ్చె—మహాప్రభూ ! తమరాకకైనిక్కించుచున్నాడె.

రంగ—మీరేగినవనియేమైనది ?

బుచ్చె—మహారాజా ! వయనంకై పోవు నాచి దినంబునఁ బెద్దాపురంబునవిజయదామరా
జుంజూచి ముచ్చటించితిని.

రంగ—ఏమనిముచ్చటించితిని ?

బుచ్చె—గీ. మాటూడితిం బ్రకృతోద్యమంబునరణి

నిముఖుండై రాజుగన్వట్టె వెల్లదాటి

మనమున నసూయ యెంతయు మానుకొల్పి

నట్లుగనిపెట్టిపోతి నేనలఘుగలిని.

రంగ—చూపోవమింజేసియే గాని యిట్టియధర్మంబున కొదగట్టుకొనుటకుం గారణమే
మి ? అట్టివాడడు ఘోరలంబున జాగుచునె ?

గీ. పూనపాట్యాసురాన్వయాంభోనిధిబద

దానలసభ విజయరామ పార్థివవశ

లసనుం డిలంబరక్షేత్రాప్తి లయముంగనందె

రంగరాయని నిశితశస్త్రాళిం గలన ?

తరువాత

బుచ్చె—దేవా ! తరువాత నవ్వోట్టు వాని మునఁమానుని చిత్తవృత్తి నరయంగోరి రా
గ్నహేంబ్రవరపురంబుం బ్రవేశించి తురుమ్మ పరాసు దుద్బుజనాశ్వించిత సభాంతి
రంబున గుడమిశదృఘనివయఘ్రాల్కార వక్త్రసంగుండును, కావంబు పానావే
శ సురంతనితాంతాగ్రహణుణ కరాళ వదనోదిత 7.0 ఫిర . వాల్మీకిని నివలపితి
ధ్యాంతరంగుండు నగు హేదరుజంగుంగారితి.

రంగ—వానితో ఘుచ్చుటించివా?

బుచ్చె—మనకును వారికిని బుర్రజనకభావంబుగ గల్పించి యనేకభంగుల మనవలనఁ ద

ప్పొకించుకైనను లేదని ప్రియవాక్కులఁ బ్రార్థనపూర్వకముగ మనవిచేసితినిగాని

గీ. రంగరావిప్లు మముఁజూడ రా నవనర

మెంఁదయును లేదు మేమయేలెందుమటకు

నంచుఁ జెప్పెనుగాని యొకించుకైన

సంధిదూర్గంబు నోటితో జారదయ్యె.

రంగ—అట్లునైనా? కానియ్యి. తురకల శౌర్యంబును రావువారి శౌర్యంబును జూచునుగాక. తరువాత.

బుచ్చె—దేవా! నిజదూర్గంబువట్టి కలిపయదివనంబులకు బందరు పట్టణంబునకుం బో

యి చిరత్నరత్న నూత్నాయతనంబునఁ జేరోలగంబున్న గోరుందొరను జేంగటముచ్చ

టించుచున్న మద్దాల రెడ్డినాయనిం గాంచితి.

రంగ—వారేమనిరి?

బుచ్చె—గీ. వారును మనఃక్షయముననే వాదమొనరఁ

జేసి బహు భంగులను వారి పేఁతలుగ్గ

డించి యొకలేఖ వ్రాసిపంపించిరటకుఁ

గూర్చిమీఱంగ నిటుచేయఁగూడదనుచు.

అమర్తనాహ్వయునితో వేనుగూడ నరిగితి.

రంగ—ఆహా! నాయందలి వాత్సల్యత. గోరుందొరయంతపనిఁజేసెనేమి? బుచ్చెనా!

నావిషయమై యెంతపనిఁజేసితివోయి. తరువాత నేమైనది?

బుచ్చె—వానివెంటఁగొని యెట్టకేలకు భాసింకోటఁబ్రవేశించి బుస్సీకిఁజూపింప

“గీ. దొనపు దొరలె నీకతనను దొరయఁజేయఁ

దగునె యెగ్గుల? నావెల్పు ధరణిపతికి

దొరకు దొరకొన దొరలకు దొరలు దొనఁగు

లనుచు హేదరుల దూలంగనాడె దొరయు.”

రంగ—తూలనాడఁడో? బుస్సీ యిండులో నిరపరాధి. దీనికంతకుఁ గారణమా హై

దరు. వీఁడు రాకున్నను బుస్సీ యీకొనకున్న నిట్టి కథకవనరమే లేదు గదా.

తరువాత.

బుచ్చె—హే దరేమి విరుగుడులం గల్పించి వాక్రుచ్చెనోగాని, బుస్సీ వానితెరురాడే
లెకపోయె.

రంగ—ఇహంరయం వీనివలనం బుట్టినదేగదా. వాండు శాఖ్యములందా బలనీడు.

గీ. రాజు దుర్బోధనలచేతం ద్రాడుపారి

యెవరుచెప్పిన వినకుండె నెట్టిమూర్ఖు ?

తొల్లివినలేదె చురకలు దుష్టవర్త

నలను సామెత వల్కుట యిలవకీల !

బుచ్చె—అటుతరువాత మర్దెనాహ్వయుండును గొంతవడి ముచ్చటించెను గాని విన
దాయె. ఇంతెందుకు ? యుద్ధంబు కర్తవ్యంబు.

రంగ—పాపము నీకు వృధాప్రయానము గల్పించితినే. ఈతురక సంధి పొనంగనియ్యం
డని తెలిసియుండియు వెట్టిపాలైతిని. ఎట్లైనను సంధిచుగుడు భూజనులకు శాఖ్య
ము గదా.

గీ. మేముమేమును బోరాడ మేదినిగల

ప్రజలకత్కంఠ మసుఖంబు ప్రాప్తమా న

టంచుమదిసెంచి సంధిపాటించినాను

గాని వినడయ్యెను మొఱకు కఱకు తురక.

బుచ్చె—ఇంతియ నావర్తమానము రాజేంద్రా !

రంగ—వెంగళాయడో! ఏమి యీచురుష్కాగ్రణి దురాగతము ? అబుస్సీ యెట్టి
బుద్ధిహీనుడో.

గీ. గొప్పవారనుటేగాని గొప్పదొరలు.

మంత్రులొడిచు కీలుబొమ్మలు నిజంబు

నిజపరిజ్ఞాన శూన్యలై నెగడుకతన

వారిమహిమంబు భువి నేతి బీరకాయ.

వెంగ—అన్నయ్యగారూ ! అది నిజము. ఇంతే ? యుద్ధంబునకుం గాలు దుర్వుచు
సంధిమాటలన్నం జెవిడబెట్టక పరిపంధిరాజు దుర్బోధనా కోధావేశ పరవశత్వంబు
న మిన్ను మన్నెఱుంగక యాపరాసు రాయనైనం జీరికింగొనక పైపై రానెంచుచు
న్నాడు. మనము భయపడుదుమని యెంచెగాఁబోలు.

రంగా—బుస్సీ బుద్ధిమంతుడనియు స్వరంశ్రీకర్తయిత్తుండనియు నామది సంతయునం
తనించిని గాని హేదర్జంగాభిధేయ పాపిష్ఠ గ్రహవేశ శరీరుండొట యెఱుంగను.
అట్టిది గాననే గురూపమానుడగు గోరుందొరను నిరాకరించి వాని మాటలఁ జెడ
వెలింబెట్టె.

వెంగ—క. ఎవరేవిధమునఁ జెప్పిన

నపునంచును దలను ద్రిష్ట వధిపలిగలుగఁ

భవిజనులకెట్లు గల్గును

బ్రవిమల న్యాయంబు దీనిఁ పాటింపఁదొకో.

అయిన నిట్టివీతి యిక్కాలంబున నేదొరలయందుఁ గలదు. ఇప్పుటి యధికారు లందఱ
ఁజూపారే.

రంగా—గీ. న్యాయయుద్ధంబుచేహార నదియులెన్న

న్యాయహీనంబు కలహంబు పాస్త్రమాట

యహితరాజండుఁ జేరి యప్రియములాడు

టయునుగూడంగ నెటువారి డాయనగును ?

వెంగ—అగ్రజా ! అయిన నేమి ? అన్యాయయుద్ధంబున రాజవసుఁ బరశు రాముండ

గ్నిహోత్రుఁడు నిపుడు తోడ్పడనిమ్ము మనము యుద్ధముఁ జేయవలెదమే ?

రంగా—మాననేల ? అట్టియపభ్రాంతి వారినే చెందుఁగాక. కీర్తికామ్యంబులనొందశా

ర్వభనంబును దాచుకొందుమే ? గాని రాజున్నివిధంబుల సంపన్నుడై యున్న
వాఁడు.

వెంగ—శా. ఆన్నా ! యుద్ధమటన్న నందియములేదావంతయున్వారి నం

వన్నంధత్వము మత్ప్రతాపరవిరుద్ధాన్యప్తిం బటాపంచలై

బన్నంబొందదె ? ఘోరపీఠరణభూభాగంబునం బ్రేతరా

టాన్నిధ్యంబునకంపనే రిపుల ? మత్సామగ్ధ్యమేపారఁగఁ.

రంగా—అట్టిసందేహ మెంతయునులేదు.

వెంగ—కానిమ్ము దైవ మెట్లుఁహించెనో యట్లు జరుగకమానదు కానజరుగుదాని కొ
హరించుట మనపని. అనుమానించుట వెట్టి.

రంగా—అవును భాగ్యుఁడెప్పితివి. మనము దిశాణమువారి కడకంపిన వకశిల్పిద్రుఱున
వచ్చియున్నారా మంత్రివరా ?

మంత్రి—వచ్చినారు రాజా !

దమ్మన్న—మహానభూ ! వచ్చియున్నాము. తమనందేశమను భానతో వాఁడ్రుచ్చినాము.

రంగ—వాఁడేమనె ?

దమ్మ—వాఁడెంతయు రోషభీషణ నేర్పాగ్నికీల నేరినైనను దహించురీతింగన్పట్టె.

రంగ—వాఁడట్లుంటుండుగారణమేమి ?

దమ్మ—గీ. వారిపైనికులికురా వైరమాని

యందుగొందఱ యమియించిరట యితరుల

గాయములు గాయములుపడఁ గాఁదిశీక

తనువెనంబాఱఁగా మీరుతరిమితిరట.

రంగ—తమ్ముడా ! మంత్రిలూరా ! నభిరులూరా ! చూచితిరా ? ఈదుమ్మతమను మనమిటుంగముగదా. ఇది మన విరోధి రాజు పన్నినపన్నాగముగాఁ బోఁచుచున్నది. ఆహా ! ఎంతకార్యణ్యము వహించియున్నాఁడు. మనభూమిలో జరిగినది గాన మనమేచేసినామని తలంచుటకు వీలుగనున్నది కదా.

వెంగ—వాఁడెన్నిటినైనఁజేయును. మనమొన్నితిమిని వారితోఁజెప్పును. మనమేమిచేయఁగలము ?

రంగ—వాఁడేమనె ?

దమ్మ—క. అర్థాపేక్షను హైదరు

స్త్రధక్ ప్రోవ్విడి మనలఁ జనుమనియెనుగా

వృధాలాపములేటికి

సార్థకవాహులమె ? పోవఁ జయ్యన ననుజా !

రంగ—మనల బెదరించుటకు నిట్లాడుట వారికి నైజమే.

వెంగ—మనమట్లెంతయుఁ దలఁవఁగూడదు.

శా. అన్నా ! యెంతటివెట్టివాఁడవు. గడినన్వాయమే వీడినా

మృన్నాఁడారఁడు భానుడిన్దు మనలకొ మర్యాదలేకింతయుకొ

భిన్నంబొగతి నెంచఁగూడదు. సుమీ భీమాహవక్రీడకే

నన్నాహంబుదలంచె హైదరెద నిన్నందేహమేపాఱఁగాక.

రంగ—కోరిన భనమిత్తుమంటిమి. మనవలన నవరాధమేమి ? పిల్లల మేకలతోనున్న మనలను లేచిపొమ్మనుట మాటలా ? అట్టిపని వారేల చేయుమందురు ?

వెంగ—క. ఉత్తమశ్శాస్త్రులగు మీ

రిత్రైజులగున నాచరింప నీకొనరు. కృపా

చిరుండగు హేదరిత్తటి

నెత్రైజులగునఁ బాటిఁజేయు నీధర్మంబుల్.

వెంకయ్య—వెంగళాపుగారు పెలవిచ్చినది నిజము. మనము వేఱుగాఁ దలఁవఁగూడదు
అభాషండెన్ని మాటలఁ జెప్పిన యుద్ధమను మాటయేగాని సంధిమాట నొక్కటై
న నుడువలేదు.

వెంగ—సోదరా ! మీరింకను చెడఁజేసినేయున్నారు.

మత్తకోకిల. మైరిభూపతి దుష్టవాక్తతి బాడబాగ్నిజనింప లోఁ

బారసీకపు నైన్యకంధియపారమై మనభూమి దు

ర్వారహాగతి ముంపవచ్చెడి రావువంశ్య భుజాబలా

ధారుణీధరరాజనడ్డము దార్పనక్రరలేవాకో.

రంగ— మనమిప్పుడేమిచేయవలసియున్నది ?

వెంగ—గీ. భాషుమింగఁగవచ్చు న్వర్జానుపగిది

హైదరుగ్రుండై సంగ్రామ మోదమెనఁగ

మన్నవాడింకఁ దగుప్రయత్నోత్కరంబు

మొఱయ సిద్ధముగానుంటమేలు మనకు.

రంగ—ఎందుకైనను మంచిదే. తమ్ముడా ! అలాగేచేయుదము.

వెంకయ్య—గీ. నమరమింకమీదఁ దప్పని సరియెగాన

రేకపల్లివనాళిలో టేపకడనె

వనజవదనల నళిమానధనల నెల్ల

దాచ మేలగునని యెంచెదను విభుండ.

వెంగ—గీ. అడవిపాలు.నేయుటది యెంతయును శూర.

కర్మమెంచ వారుకడనులేని

దుఃఖమాత్మలోన దురట్టి మఱికొంత

యట్లు సేతుకొప్ప నాత్మలోన.

రంగ—అరి రాజును వెంటఁగొని పరాసులజేఁడు మనపైఁగ్రుమ్మరునెడ మనము పా
ఱిపోయి దాగియుండుట మంచిపనియే ? మేటిమగంటిమిగల పోటరులనేకులు మన
కుండ నిట్టి భయమేల ?

గీ. సమరమునఁబోరి యాసూర్యచంద్రముగ న

ఖండవిజయముఁ బొందుట భృతిగాని

గత్వరంబగు ప్రాణముల్ గాచికొనఁగ

గాన దాగుట పగవేది భృతియగునె ?

వెంగ—అన్నయ్యగారూ ! బాపురే ! బాగుగఁజెప్పితిరి.

మ. ప్ర. వెంగత్రాయోగ్రహోభృత్పృథులవిఖిదవ్యీకరంబాజిహేదర్

జంగాభీషాయధీయోచ్చయహృదయనభస్వంశముల్లభగఁగన్

మ్రొంగన్రంగప్రభుండున్ ద్రిభువనములనిర్మిద్రకుంభత్ప్రతాపా

భంగగ్రీమింనఁడే ? నాబలము నెఱుంగవే ? చూపనున్నాడఁగాడే ?

పాపయ్య—నేనుండమీ కెట్టిసంశయముగలుగఁగూడదు. విలసన

గీ. వైరిమర్వారగాంభీర్యవారివాహ

పంజ్జిఁజెల్లకుచెదరుగాఁపాఁడందోలు

తాండ్రపాపయ్యకల్పాంతభార్వజంరపు

యబ్బులనుదాటిమాయమానట్లుగాఁగ.

చె. వెం.—గీ. మున్నురాజాముకోటనుముట్టడింప

బాదుషాయంతవాసినిబాఱివోలి

జయము చేకొంటిహయదరుజంగనంగ

భీతియేనాకుఁ ? గరము నంశ్రీతి గాని.

దమ్మన్న—గీ. గోత్రనాయక ! దమ్మనగోత్రభిరుండు

గోత్రమరుదందదామెరగోత్రమఖిల

యశముబొందంగ నిజశితాస్యశనిధార

శత్రుగోత్రాచలంబులశాత్రవమునఁ

జెండిచెండాడునుద్దండభండనమున.

రంగా—మేటిజోదాలారా ! మీపరాక్రమముల వర్ణింపవలసిగాదు.

వెంగ—మీకుమేమందఱముకావలెనా ? మీబలంబుమీరెఱుంగరు, అనిమొనకుమీరొక్క

రేగిన రిపుసైన్యములు పంచబంగారమై పారిపోవే ?

రంగ—ఇట్టిదుర్గ మిట్టపై న్నిట్టి నీరుండు గయిగఁగనాకుభయమేల ?

మత్త కోకిల. ప్రాణముండిన నేలదక్షిణవిరాజ్యమల్లనుభోరునకొ
 ప్రాణమేగిన నేలదక్షిణవిరాజ్యమల్లనుభోరునకొ
 జాణ నైనకుటుంబినాచునుశాశ్వతంబగుకీర్తిచే
 రాణువన్ననుజంక నేలకురంబుచేయగఁబోవుచుకొ.

వెంగ—సోదరాగ్రణీ! నిజము. చావుననురెండు చావులుగలవా? జియాపజయంబులుదై
 వాధీనంబులు వారికెంతబలముండిన నేమి?

రంగ—తమ్ముండరా! సంధియైనగూడు నేమోయని యాలోచించుచుంటినిగాని సంగ్రా
 మంబునమహాడ వెనుకకడుగిడదమా?

వెంగ—మీరుచెప్పినదే పొరుషము.

రంగ—బలధువులారా! మిత్రులారా! మాతోపాటుయుద్ధముచేయ నిష్ఠమున్నరండు.
 లేకున్నమానుడు. ఏదోయొకవిధముగఁగృతనిశ్చయులరగుడు.

వెంగ—రాజా! మీరేసంగ్రామంబున కరుగనొకరింటివద్ద హాయిసనుభవించువారలుగ
 లరా?

వెంగ—అందఱముమీవెంట నరుగుదెంచువారమేరాజేంద్రా.

రంగ—మంత్రివారా! అట్లయిన సంగ్రామసన్నద్ధులమైయుండవలయునుగదా! విజయరా
 మరాజునకెదురొడ్డు రాజాంకోటను ముందనరక్షింపవలసియున్నది. ఏమి మీయ
 భిప్రాయము?

మంత్రి—నిజమురాజాగ్రణీ! రాజాముకోటబహుబలశాలి యురుబలంబుతో నుండవల
 నైనస్థలము.

రంగ—ఎవ్వరినటకుంబంపినవాగగు?

మంత్రి—మనతాండ్రపాపయ్యకంటె నమగ్ధులెవ్వరు స్వామీ!

రంగ—అవును. పాపయ్యా! మీరువెంటనేచతురంగబలనమన్నిస్తులై చని రాజాంకోటను
 నరక్షించుచుండుడు. ఆకోటపోయిన మననర్వమునుబోయినదేనుమా.

పాపయ్య—మహాప్రసాదము స్వామీ! పాపయ్యనారసింహమచ్చటఁ గావలియుండఁబెర
 జంతువువచ్చి ప్రాణముతోఁ బోవనేర్చునే? ఆకోటపూచీనాచుది కాని యిక్కడ
 బహు జాగ్రత్తతోనుండుడు. మఱియు.

గీ. ముమ్ముడిచిపోవమేకొనకున్నది

• నొడుదెంచుమహాహ! నరవరాజుఁ

దప్పినడచుటయునుదగవుగాదియ్యెడ

నేమిసేయువాడ నీశ్వరాజ్ఞ.

రంగ—పాపయ్యా! మాయందుగలప్రేమాశయముకొలందిని మమ్మువిడనాడుటకునీ
మనసొల్లమినేనెఱుంగుదు. ఆపనియైననాదేగదా!

పాప—అయిననుమిమువీడిపోవుటకు నాడెండింబుగడుగుంచుచున్నది, నామనఁబునర
గల విచారలచారీవెల్లువయైపాటుచున్నది. నేనేగఁజాల.

(అనికంటఁదడిపెట్టుకొనుచున్నాఁడు)

గీ. ఇష్టదేమమ్ము నెడబాపనెంచిలేకట

దైవమా! యెంతపాపిష్ఠిజీవి నైతి.

బ్రాణఘులతోనరాజునుబాయవలసె

జేతనగుదానిఁజేయలేనైలనింక.

రంగ—ఏమియీవెట్టి పాపయ్యా! ఎందుకిట్టి సంతాపము. ఇష్టదునీకుఁగల్గు భ
యమేమి?

శా. రంగారాయ నిశాతఖడ్గ మరివీరారణ్యమునైండ ను

త్తుంగాభీరిపుప్రతాపజలముద్దుర్వారకల్పానిలా

భంగప్రాధిని మత్కరాసిమెఱయి బాపయ్యా! నీకిష్ట దే

భంగిఁ జేకురునయ్యయాపదలు? నద్భావంబుతోనుండుమా.

పాప—చిత్తము మీగంభీరవాక్కులచేఁగొంతదైర్యముగల్గుచున్నది. ఏమైనసరే. పోయి
వచ్చెదను. (అని నేనతోఁగదలిపోవుచున్నాఁడు)

రంగ—మంత్రివర్యా! భూనభీంతరాశంబులు భీరుకొల్పుమునలిమానులాసంగినమన
నిశానీ నొబ్బతును బజాయింపుమని నియమింపుము. మఱియు మనగడీలంగముచుట్టు
ను దగులై న్యములఫారాయుంచి గస్తుతిరుగఁబంపుము. బురుజులపై మనశతఘ్నికాసం
తతిని గుదురువఱపుము. బిరుదువస్తాదులఁ గొందఱిని రాజుముదారిలో గొంద
ఱిని గోటుగుమ్మమువద్ద గొందఱిని బురుజులనన్నిధినిగొందఱిని మరీద్వారంబున నుం
డఁబంపుము.

మంత్రి—అట్లనేయునర్చెదనురాజేంద్రా! (అనిపోయియట్లా నరించినప్పుచున్నాఁడు)

రంగ—శూరాగ్రేసరులగు దమ్మన్నప్రభృతి మిత్రవరులారా! మీరందఱును బాపచుప్
లను సారించుకొని జన్యంబునకోహఁటింపుఁడు.

దమ్మ—సిద్ధముగనున్నాము స్వామీ.

రంగా—నచివాగ్రణీ! తక్కిన సేనలకు యుద్ధంబు దెలిపి సిద్ధముగనుండఁబంపుము.

పరకుపట్టెనమునలకుంతతో మరభిండివాల ముద్గరంబులకుఁ గరకు వెట్టింపుము. బాణములఁ జికిలీచేయింపుము.

మంత్రి—మహాప్రసాదము భూవరా.

రంగా—శా. కల్పాంతోద్భవమేఘగర్జితమహాగాఢారవాభీలమై

కల్పవ్యాకులరోదసీకుహరమై కాష్ఠిభవాధిర్యసం

కల్పానల్పనమర్థమై భయదమై ఘంటారవాక్రాంతమై

పొల్పొందఁ విసవచ్చెడిన్నచివ ! యాభూరిన్వనంబేమొకో.

మంత్రి—అలకించుచున్నాఁడు (అందఱునదృశ్యతపడుచున్నారు)
(చారులుప్రవేశించుచున్నారు)

చారు—రాజేంద్రా పరాక్. రావువంశక్షీర పారావార రాకా సుఖాకదా! పరాక్.

వార్ధింగంధీరా పరాక్. గోపాలకృష్ణ రంగారాయక్షమావల్లభా పరాక్.

రంగా—ఏమిరావార్తలు?

చారు—పారసీకసైన్యమపారమైవచ్చుచుండఁగా నేమనియడుగుచునా, రా!

రంగా—వచ్చినదా? ఎచ్చటనున్నారురా?

చారు—వచ్చినదిస్వామీ ఇచ్చటికికోశద్వయదూరమునున్న కాసారతీరంబున విడిసినారు.

రంగా—మంత్రిపుంగవా! మనమువిన్నభ్యనియిదేసుమా. ఏదోయనుకొంటిమి.

మంత్రి—నేతేలగు? వాకుయుద్ధముచేయుగట్టితలంపునవచ్చినారు రాజా!

రంగా—చారులారా! వారిసేనసజ్జాచితిరా?

చారు—మాటువేషంబునఁబోయి చూచివచ్చినామురాజేంద్రా.

రంగా—అద్దిరా! చారులారా! ఎంతపాటిది?

చారు—దేవా విజయరామరాజుసేన పరునొకండువేలజోదులు.

రంగా—మంత్రివరా! చూచితే! మనసేనకు మూడురెట్లుదేయున్నది.

మంత్రి—రాజేంద్రా! వీరందఱు సేవకులుగాని సైనికులుగారు సారములేనిది గంపెడేల?

రంగా—చారులారా! బుస్సీసైన్యమెంత.

చారు—రాజాగ్రణీ! ఇన్నూటయెబండుగుట్టపురౌతులు నాలుగుఫిరంగులు, ఏడువంద
అయ్యేదిఘంఠి లా, రాసు మొదలగు తెల్లవారును. బుస్సీసైన్యము మహాప్రభా!

రంగా—అబ్బ! రిపునైనార్థవంబుదీర్లంబై పెల్లుబ్బెడిని. మంత్రి పుంగవా! మనసై
న్యమెంత?

మంత్రి—రాజేంద్రా! మనబిఱు నాలుగువేలు మాత్రమే.

రంగా—ఈకొద్దిబలముచే రిపుల నోర్వగలమే?

మంత్రి—అడెంతవని? మనలో నొక్క శూరునికి వారందఱుఁ జాలుదురా?

రంగా—గీ. భారమంతయునిల్పి నైవంబునందె

గెల్చినను గెల్వకున్నను నిల్చియుండి

యాలమందన శత్రుల నోలమాన

గొనకపోరుటయే లెన్న కొంఁదులేక.

చారులారా! ఇంకను విశేషములేమి?

చారు—రాజేంద్రా! అచ్చట ఓన విడియఁగానే మన నొబ్బతానా హైదర్లంగు కర్ణ
పుటభేదనఁబుగావించినది-

రంగా—అపైని

చారు—అమీద హైదరుగ్రుండై విలయకాల రుద్రుని పగిది దండతాడిత వృత్తువుకర
ణి జగజ్జాలంబులొక్కుమ్మడిఁ గబళింపగమకించు కాళరాత్రివలె లేచి రోషభీషణా
నల కణంబులు నేత్రంబుఁ బొటపొటరాల రోషంబు గ్రక్కుచుఁ బండ్లు పటపట
కొరుకుచు నొకరుతో నిట్లనె

రంగా—ఏమనెనో చెప్పుము.

చారు—గీ. “రణితభీషణ రోదోంతరాళకంబు

ప్రళయదిష్టాభి నిరోషవారకంబు

భీమవీరారి హృద్గ్రంథి భేదకంబు

భీమనాదంబు వినవచ్చుఁ బెలుచనెచట?” అని

రంగా—నొకరేమనె?

చారు—మహాప్రభా! నొకరా.

గీ. “అయ్య! సాక్షిబువర్య! మీరాలకించు

నాఘనాఘన భీమగర్జారవంబు

రణముసాగింప బొబ్బిలి రంగరాయ

ఘనుఁడు మ్రోగించు నొబ్బునినద” మనియె.

రంగ—అత్తని భావం డెట్లనె.

చారు—రాజేంద్రా! నేవకునితో నిట్లనె. “సాహేబు సుఖా యిచ్చటకనతిహారం బున దండు దిగియున్నాడు. నీవిట్లేంతయును భయంబులేక నొబత్తును బజాయించుచున్నావు. ఈవని మాని వెంటనే కోటవిడిచి లేచిపోయెదవా? లేదా? లేని యెడల జేపుదయమున యుద్ధప్రారంభమగునని చెప్పు” మని పంపియున్నాడు.

రంగ—మంచిది. పొరులారా! మీరు పోయిరండు. (చారులు నిష్క్రమించుచు న్నారు)

(హసనశ్రీభానుడు ప్రవేశించుచున్నాడు)

హస—రాజేంద్రా! సలామ్. మాయేలికగు హైదరంపంగా వచ్చిన హసనశ్రీ యను వాడ.

రంగ—మిగులనంతనంబయ్యె. భానుడా! యిట్లుకూర్చుండుము. (అని కుర్చీయిచ్చుచున్నాడు)

హస—భూమివరా! క్షేమంబే?

రంగ—మీదయచే నింతవఱకు సేమమే.

హస—రాజా! మీవంటి యాదార్శనర్దుల గరిష్ఠండు గలడె? మీప్రఖ్యాతి నేమువి సుచుంటిమిగదా. అట్లనియెదరేల?

రంగ—మంచిది. భావారాధ్య. నీరాకకుం గతంబేమి?

హస—భూకాంతా! మీరు మ్రోగింపఁజేయు నొబత్తు మానివేయుమని బొబ్బిలివిడిచి. లేచిపోవుని మీతో మా భామందు చెప్పుమనె. ఇదియ నందేశము.

రంగ—గీ. పాదుసాగార్థమున్ను మాపౌరుషమ్ము
మెచ్చియిచ్చెను నొబత్తుమేలివింప
దొంగతనముగ మ్రోగింపదుమె యిటాడఁ
దగునె నాగుమటంచీరు ధర్మమెఱియ?

ఇంతేగాక. బలవంతముగ నితరులందరిమి యీసాలంబుం బట్టికొనియుంటిమా? మా

తాతముత్తాతలు మొదలీస్థులబున బంధుమిత్రకళత్రంబులతోఁ గాపురములఁ జే

యుచుంటిమిగాని నిన్న నెందువచ్చి నారమా? వెళ్ళిపొమ్మనుటేటిన్యాయము?

హస—గీ. నిజమరి వినఁగాని యిటుల నిజమరి యిపు

డెట్లుల విననేర్పు హైదరు చటులదురుష

దేశమును బొంది యీసుండె దేశకునకు

దేశరూపంబు వోనాడి దేశమెల్ల.

రాజు—ఘానువర్యా! వానిమాటలు విని యిట్లునుట తగునా?

హస—హస్తాన్యములో యున్నదిమందిన జంపితవని మిగుల రోషావేశపరవశుండై యున్నాడు. అదేమి?

రంగ—నిజము నై వమెఱుంగు. నీవెట్లునుకొన్నను సరే. ఆనంగతి నేనెఱుంగ.

హస—రాజా! అట్లేకావచ్చును. సముద్రమేఖలారీత భూమికధిసలియయ్యును దురకబిడ్డడయ్యును నీవైరిరాజు కొండెములు విని నిష్పదాక్రిన్ క్రోధవలె మండిపడుచున్నాడు. నేనేమిచెప్పినను వినడు.

రంగ—పండ్రెండులక్షల శుభ్రములు లంచము గొని కాకిని గొట్టి గొట్టకు వేయుట మంచిదియే?

హస—రాజా! ఆతురక యట్లుచేసెననిన కత్తియట్టి సమయంబావచ్చెనంట. ఎట్లు మానును?

రంగ—గీ. మమ్ముయధమందు మార్కొని జయమొంది

పురముచేకొనంగఁబోలుఁగాని

తరమె పోరకుండఁ బురమును జేకొన

హరునికైన గోత్రహరునికైన?

హస—అదిన్యాయమే రాజేంద్రా! వలదని మేమెంతజెప్పినను వినడు.

రంగ—పోనిమ్ము. వినకున్ననేమి? నలువదివేల సేన వారిది. నాలుగువేలు నాది. చూతువుగాని బలాబలంబులు పారుచాపారుపంబులు.

హస—రాజా! నామాట వినుము. ఎట్లైనను వారు దివాణమువారు. మీరుజమీదారులు. అధికారము వారిది. అహంకారము మీది. ఈపట్ల నామనవి వివదగ్గు.

రంగ—అట్లుంటివేని.

౩. ఆరాజును నన్నిప్పుడు

పోరామి యెనర్పనిమ్ము పోడిమి మిగులకొ

మారాజ్యము మాకొసంగుము

మీరట్లానరిప మాకు మేలాదపుఁగదా.

హస—అది నిజమే. అట్టికొను నాధుండేడి?

రంగా—అట్లుగాచేసి !

గీ. జనుల కెల్లనీతి సత్యమాడుటగాని

తురకదొరలనీతి దుడైగాన

కొనుము వలయునంత కూర్పుము నాకిల

విజయరామరాజు వీడు ఖాన !

హస—ఇంతెందుకు. వాడెట్టి నీతుల వినవారుగాడు. నీవు విననను వినకున్నను నే నుడెప్పువలసినదానింజెప్పెద. తురకననుకొంటివేమో జాతెందురకమగాని మనస్సున నట్లుగాదు. పలువర్ణంబుల తెఱంగునెఱుంగుదు. దయానత్యశాచంబుల హిందువులంబోలినవారు లేరు. అందులో బ్రాహ్మణులగ్రగణ్యులు.

రంగా—చెప్పుము ఖాన్ వర్మా వినెదంగాక.

హస—దండకము :—శ్రీరస్తు శ్రీరావు వంశాగ్రణీ ! రంగరాయక్షమావల్లభా ! సావ ధానుండవై విందువంచెంతయున్నమైదకై కదుర్బోధచేద దండెపంపంగశ్రీరా మచంద్రుండరణ్యస్థలింబెక్కుకాలంబు కష్టంబులన్బొందడే ? భారతరాష్ట్రం దుగల్పింప నిక్కట్టులకొ బెక్కులంబొందడే భర్తసూనుండు ఘోరాబిరింద మ్ములంగూడి ? యయ్యో ! నలుండుగ్ర కాంతారసీమకొ బ్రియంబాసి దుర్బా భలంజెందడే ? గాధిసూనుండువెట్టక హరిశ్చంద్రభూపాలకుండొందడే చెట్టలకొ ? భూమిలోనెంతవారైన దుష్కలమానస్సుమా వేశక గడ్డుంబులం బొందగాలేదే ? తర్వాతసౌఖ్యంబులంజెందరే మంచిరోజుల్పమిషింప ? నారీతినే రాజచంద్రుండ ! యీదుష్టుడొ మున్లమాన్ ఖానుతోడ బోరంగా రాదు. భర్తంబుసూన్యంబు నీతెన్నగానున్న యేమంచుభావించితో మున్లమాన్ జనంభూతులకొ ? బ్రాహ్మణదేవతమే భర్తమన్యాంగనానక్తియీ యాత్మనంశుద్ధి యన్యాయమే నిష్ఠ దుర్వర్తనంబే తపం బెంచగా షోభమే నిత్య కర్తంబు సద్బ్రాహ్మిక వ్రాతమునన్ద్రుపాల్వైయుటే సద్వ్రాతం బిష్టదైవస్తుతుల్ దుష్టభాషల్ గనకొ క్లేచుగోత్రోద్భవశ్రేణికికొ వారిలో ఖ్యాతిగన్నట్టి దుర్మార్గుడీమంత్రి యాదుట్టుతోడబోరుటల్లామటేయుక్తమా నిత్యతీకొబొబ్బిలిన్వీడి యెందైన గాలంబు సంపాద్యమాదాక సంపే కడుకొశ్రీయ మామీద మిముష్టమానట్లు రాజ్యంబున ర్వంబు మీదొను నిక్కంబు నామాటపాటింపుమీపట్ల రాజన్యచంద్రా ! యశస్సంద్ర ! రంగాధిపేంద్రా ! జయమ్.

రంగా—అహా ! ఎట్టి సలహా జెప్పితివి ? అరాతిభూపతి శాపైదరంబున కరుడెంచు
చుండ నన్నడపులఁ బ్రాణంబులు దాచుకొనుమనుచున్నావా ? ఇంతకంటె రాపు
వారికి దుష్కిరి కలదా ?

హస—అట్లైన మీయిష్టమట్ల యొనరింపుడు.

రంగా—క. ఇంతిమ్మని చెప్పిన ధన
మంతయు నీఁగలము విడువ మావాసపువీ
డంతకుని పురముజేరు ట
దెంతయు మేల్కాకు బిరుదు నీఁగుటకంటె.

పోనిమ్ము క్రీస్తుశకమునందు బదు నేడువందల యేఁబదియేడవ సంవత్సరమున జనవరి
నెల నిరువదిమూడవదియగు నీదివసంబ నాయాయుష్కాలంబునకుఁబడి హోజని
యనుకొనియెద. అర్థమంతైననిర్తు నక్కఱలేకున్నఁ బ్రాణముల విడుచువారమే
కాని యిట్టిపౌరుష హీనంబులగు పనులొనర్చువారముగామని చెప్పము ఇంత
కంటె నేననవలసినదిలేదు.

హస—అట్లయిన తేపుదయముననే యుద్ధము ప్రారంభమగునని హైదరు మీతోఁజెప్పు
మనె. తయారుగనుండుము రాజా !

రంగా—మంచిది హసనల్లిఖానుఁడా ! మేమిరోజుననే నొబత్తును మ్రోగింపఁజేయించు
చుంటిమిగదా !

హస—రాజేంద్రా నేనుబోయివచ్చెదను.

రంగా—మంచిది పోయరమ్ము.

(హసనల్లి నిష్క్రమించుచున్నాఁడు).

మంత్రివరా ! వింటిమిగదా ? తేపుదయమున నేయుద్ధప్రారంభమగునని హసనల్లిచెప్పి
పోయె మనమును దయారుగనుండవలెను నమస్తమును సిద్ధముగనుండెనా ?

మంత్రి—సర్వసిద్ధముగ నున్నది రాజా !

రంగా—అట్లయిన నేనుముందుగ నంగరంబునకేగెద మీరందఱును వేఁకువలేచిపోయి
బురుజుల సంరక్షించుచుండుడు.

మంత్రి—అయేర్పాటంతయును జేసెదను స్వామి !

రంగా—ఇప్పుడేబొబ్బిలిరాజ్యమున వెంగళ్రాయనికొక బట్టముగట్టి యుద్ధంబునకుఁ బో
యెదను నపచా ! నమస్తమంగళ ద్రవ్యంబులఁదెప్పింపుము !

మంత్రి—జాగ్రత చేసెదను రాజేంద్రా ! (అని సమస్తమును దెప్పించుచున్నాడు)
రంగా—వెంగళ్రాయని సింహాసనంబునందునిచి.

గీ. ధరణి నేలద వాపంద్రతారకముగ
రిపులనోరిచి తమ్ముడా ! విపులకీర్తి
నందుగాపుత రాపువంశాంబురాని
నీరురాజత్వమహిమచే నిత్య-వముగ.

(అని యాశీర్వాదించి యక్షతలఁ జల్లుచున్నాడు).

వెంగ—(కన్నులనీరునిండ) అన్నగారూ ! మీరిట్లేలచేసితిరి ?

గీ. అన్న నీవిట్లు చేయుట యిదియమంగ
శముగఁదోచెడి నాకిచ్చనమయమునకు
నీరుషజ్ఞునెచనుదెంతు నేనుగాని
రాజుటంచును నన్నీడరాదుసుమ్ము.

రంగా—తమ్ముడా ! రాజునంగరంబున కరుగుతటి సింహాసనంబున నేరినైన మనిచి
పోవలె. అట్టిదరాజ్యనీతి గనుక నిట్లులఁజేసి నాఁడఁ గానినంగ్రామ రంగంబున
భంగంబునకు మదిఁగలంగి కాడుసుమీ.

వెంగ—అట్లయిన నరే. (అని కన్నీరు దుడుచుకొనుచున్నాడు)

రంగా—సేవకా ! చినరంగారాపు నిటుల నెత్తుకొని రమ్ము.

సేవకు—చిత్తము స్వామీ. (అని పోయి తీసికొనివచ్చుచున్నాడు)

రంగా—(పిల్లవాని నెత్తుకొని) తమ్ముడా వెంగళ్రాయడా ! ఈపిల్లవానిని నీయధీ
నము సేయచున్నవాడ. వీనిని నీయన్నగా భావింపుము.

వెంగ—దుఃఖిమార్పుకొనలేక దుఃఖించుచు.

గీ. అన్నగారని యాపిన్నయన్ననెంచ
నేల యన్నయ్య ! నీకేమి యెద్దుగలుగు
యుద్ధమందున ? నట్లైన మర్రియేల ?
రాజ్యమేలయ్య ? నాకిట్టి ప్రాణమేల ?

రంగా—తమ్ముడా ! నంగరంబున జయాపజయంబులు దైవాధీనంబులు గదా. ఎట్లు
వచ్చి యెటుపోవునో ! గనుక యిట్లుచేసితి. విరుద్ధమేమి ? అని

(వేంగళాశ్రయనైవేదిక మంగళాక్షతలఁ జల్లుచున్నాఁడు.)

మంత్రివరా ! నే నిదే యుద్ధమునకుఁ బోవుచున్నాఁడ.

(రంగారావుపై దేవతలు పుష్పవృష్టి గురియుచున్నారు)

ఆకాశవాణి— (శబ్దాన్. భూమియందు రంగారావే వీరుఁడు. జగద్విశ్రాంత కీర్తిఁ బడయును వాఁత)

రంగా—బ్రాహ్మణుల కనేక దానంబులఁజేయుచున్నాఁడు

(అందఱు నిష్క్రమించుచున్నారు)

శ్రీరంగారాయకదన సమవాకారము.

తృ తీ యాం క ము .

విష్కంభము.

(నాగోజీరావు లక్ష్మన్న ప్రవేశించుచున్నారు.)

నాగో—లక్ష్మన్నగారూ! వింటిరా. రాత్రినమాచారము? హసనల్లీఖానుఁడు రంగారావు నన్నిధానంబున కేగి తనమాటలయందు నమృతముపుట్టించి తనపంపుఁజేయింప నెంచి యనంగతంబగు నాత్రీయ కులదూషణంబు నరాతి కులభూషణంబును గావించి నిజముట్టిపడునట్లునటించి పోల్వీడియేగుమని యనేకవిధంబులవాక్రువ్వ నారాజు కోట వదలనని నొబ్బు మననని యన్యాయంబుగఁ జై నెత్తివచ్చినఁ జాగ్రణములైనఁ గోల్పోవ నిశ్చయించుకొన్నారమని వర్తమానమంపఁగ హైదరుగ్రుండఁ జిలయకాల ద హనునిభంగి మండిపడుచు వారిసీతఁణమునఁ జోల్చిలైత్వెళ్ళఁగొప్పెదనని గగ్గోలు చే యుమండఁగా నెంతదైర్యశాలియోగాని మన హసనల్లీయెదుర్కొని హైదరుతో “ఇట్లునీతిలేక మాట్లాడుట న్యాయంబుగాదు. అడిగినంతవైకంబీయమని యనిరా? రావువారు దివాణముపై నయముదప్పి ప్రవర్తించిరా? రాజు దుర్బోధనచే మీరిట్టిదర్శయమునకొడిగట్టికొనుట న్యాయంబుగాదు. రావువారభిమానభవలు. శౌర్యాన్ని తులు. ఆపైని నిరపరాధులు. వారిపై నిష్కారణము దండెత్తుటలభికార మదోస్త్ర త్తతావిశేషములు. గాని వేఱుగావు. తప్పులేనివారిపైఁదప్పు సంఘటించి సమరంబు చేయనెంచితిరి. వారెందఱిని మట్టుబెట్టెదరో యోచింపుఁడు. తాతలనాటినుండి గ్రామము వదలక కనిపెట్టుకొని శిశుబాలవృద్ధులతోఁ గాపురమున్న వారి కొంపలక గ్గిముట్టింప నెంచితిరిగదా! ఆపైని ఖాదా మిమ్మెట్లు చేయనున్నాఁడో? ఎదిరి చావును దమచావు నెఱుంగక పోరు రావువారల నెదుర్కొను వెట్టులుగలరా? ఆబుస్సీ యెట్లీకొనె. ఇప్పుడైన ధర్మంబుదప్పక నడచుట మంచిది. అడిగినంతభనము నిర్దుమనుచుండ వారిని జంపనుంకించుట మిక్కిలి పాపకృత్యము. ఆపాపము మనలఁ గట్టికుడువకపోదు. న్యాయము చెప్పితిని. మీరేమి చేసినను నరే” యని యనేక విధంబుల నధికారియని యింతయునందేహింపక మిగుల దైర్యముతో చాక్రవర్త వాఁడవీగి ఖానునిమాటలు లక్ష్మముచేయక వానిం జేయుచున్నాయు లేక

బుస్సితో రహస్యమున ముచ్చటించి బొబ్బిలిరాజుకై గొండెములు నూరిపోసి యెట్టకేలకు యుద్ధమునకు సెలవిచ్చునట్లు చేసె. బుస్సీయు సుదయముననే సమరంబునకుఁగఁడంగుడని యాజ్ఞ మొనఁగె. ఇదియనమాచారము. మనమును యుద్ధనన్నధులమై పోవలెను. పద. సమస్తము నైవాగ్ధీనముగాఁబి మనవలన నయ్యెడు నదేమియులేదు. కానిమృట్లుజరుగునో చూతము.

(అని నిశ్చయించుచున్నారు)

రంగము :—యుద్ధరంగము.

(ఉదయముననే యిరువాగుసేనలు నెడురుగ దార్కొనఁగా)

హేద—లానూ! మీసైన్యముతోఁ బోయి బురుజుల స్వాధీనము చేసికొనుము. వీరభటులారా! మీదైర్వంబులఁజూపుటకిదే సమయము.

భటు—భావర్యా! మాకు రంగారావన నెంతటివాఁడు? ఇదేపోవుచున్నాము.

రంగ—వెంగళాియఁడా! మీరందఱెచ్చటనున్నారు?

వెంగ—మహాప్రభూ! మేము తక్కిన మూఁడు బురుజులమీద నున్నారము కొంతమంది కోటక్రింద సమరంబునకుఁ దూగియున్నారు.

రంగ—మంచిది జాగ్రత్తగ నుండుఁడు.

(రణభేరి మ్రోగుచున్నది. యుద్ధమారంభించుట. ఘంటానాదముప్రవర్తించుచున్నది)

(రంగారావు లాడూఖానుల యుద్ధము)

లాడూ—ఓరీ! మాతో నేలబోరెదవురా? ప్రిణములపై యాశలేదా? నీవా మమ్ములను గెల్పువాడవు?

రంగ—శా. ఓరీ మూఁడు! మ్రోరచిత్త! ఐను జన్యోర్వీస్థలికా బోరి నీ దారాపుత్రులు శోకమంద మడియందర్పించుచున్నావు రంగారాయోగ్ర నిశాతమార్గణ భజంగంబేర్చి యుగ్రాకృతికా గోరల్లోరుచునున్న దిష్టడిదిగో గోలుకా భవత్ప్రాణముల్.

లాడు—వట్టిదంభములనేల ప్రేరెదవురా? చూతువుగాని నాశక్తి.

(అని తుపాకీ కాల్చుచున్నాడు)

రంగ—తప్పించుకొని వానిపైబాణవృష్టి గురియించుచున్నాడు.

(లాడూ మృతి. పారశీక సేనాకలకలము)

సైని—(హయదరు వద్దికిఁజోయి) మహాప్రభూ! మన లాడూఖానుండు రంగరాయని

నిశితబాణవరంపరల కోర్వజాలక కాలభర్తృంబునొండె. తత్సైనికనికాయంబును
గాందిశీకులై పాటిరి. ఏమిసెలవు ?

హైద—గీ. ఊడెగాలాడు ! రంగరాయోగ్రనిహతి

లాసూ ! నీవేగి తక్షణంబ రిపులనోర్చి విజయంబుఁ జేకూర్చుము.

నీపుగలుగఁగ నాకిల నిర్భయంబు

మున్ను జరిగినయుద్ధములలో నీవలననేకదా మాకుజయంబు చేపూరె.

రంగరావెంత నీకుసంగ్రామ సీమ

జయముగైకొనిరమ్మ నీజవముపెరియ.

లాసూ—అదెంతపని ? స్వామీ ! చూడుము నాబలము. (అనిపోవుట)

(రంగరాయ లాసూఖానుల యుద్ధము.)

లాసూ—గీ. లాడుఁజంపితి నంచు నీవాడఁబారు

షండె ? నన్దెల్లు మింక నీశక్తితెలియు.

రంగ—గంతుగొనియెడు నాకాండ కాండములను

నిల్చిపోరుము నాతోడ నిముష మిచట.

లాసూ—ఓరిరాజన్యాధమా ! ఏమి డంబములురా ! ఏదీ ! నిలువఁబడితి. చూపుము
నీశక్తి ?

రంగ—ఓరీ పారసీకాధమా ! నీకుఁ గాలావసానంబగుటనే నాతోయుద్ధంబు సంభ
వమైనది. ఇదెకాచుకొనుము (అని బాణమును వదలుచున్నాడు)

లాసూ—పైనికులారా ! బురుజెక్కుఁడు. ఎక్కుఁడు. ఇదేనమయము. పైనుంచి యీ
రాజాధముఁ డపరిమిత కాండములనేయుచున్నాడు. ఎక్కినంగాని వీనిముట్టుపెట్టెఁ
జాలము.

పైనికు—ఎక్కుచున్నాము. ఎక్కుచున్నాము. (అని యెగఁబ్రాకుచున్నారు)

(రంగారావు బాణములవేఁగి గొండలు నేలఁ గూలుచున్నాడు)

లాసూ ! ఎక్కడనున్నావు ? నీవెక్కవేమి ?

లాసూ—ఇదే నేనును వచ్చుచున్నాడ. (అని పైనికుని భుజములపైఁ గాళ్లువైచి యె
క్కుచు రంగారావు బాణహతిచే నేలఁగూలుచున్నాడు.)

పైని—(హహాకారంబులుపెరింగ హయిదరుంజేరి)

సాహేబా ! సైన్యమంతయు సంతంబునొండె. లాసు గతాసుండయ్యె. ఇంకేమి

సేయుదుమయ్య ?

హయి—ఓహూ మకురల్లిభాక్ ! సిద్ధిబిలాల్ !. జొనుఖాన్ ! హననల్లి భాక్ !

ఏలచూచెదరు ? లాడూలాసులను మట్టుపెట్టి రంగారావుమ్మ మిగిలియున్నాడట
తక్షణమ మీరేగి యాశూరుని బరిమార్చిరందు.

శుకు—తమసెలపుకొఱకు నిరీక్షించుచుంటిమిగాని యిదెంతపని ?

(అని రంగారావునెరుగొను చున్నాడు)

రంగా—గీ. ఔర ! నెయ్యర లాడుఖానాళిగూడ

బోవనున్నాడవే ? భలే ! నీవన్నేహి

తుండ వన్నగో ని న్దరదుర మదీయ

యాజవంజవ బాణౌఘ మనుచు నటకు.

ఇదేమదీయాశుగము ప్రవర్తిల్లెడిని. (అని వదలుచున్నాడు)

శుకు—లాడూలాసులనుకొంటివేమో కాదుచుమా. నేను మకురల్లిభానును జాగ్రత్.

(అనియొక తుపాకీని గాల్చుచున్నాడు)

రంగా—(తప్పించుకొని మూడుపాణముల నేయుచున్నాడు)

శుకు—బిలాల్ ! రా. జానూ ! ఎక్కవేమి ? హననల్లి ! చూచెదవేల ?

జానూ—ఎక్కుచున్నాము. గాని.

క. పైనుండి దేహమెఱియగఁ

గోణంబుననిల్చి రాజు కోపాగ్నిక్రి

బాణానలంబు గురియగఁ

బ్రాణంబులఁ జిక్కుబట్టి ప్రాకఁగ నెల్లా ?

కానీ ! ఏమానో ఎక్కివచ్చుచున్నాము.

రంగ—ఉగ్రుండై (తనలో) ఆహా ! వీరు బురుజులపై కెక్కుచున్నారు.

కా. ఓరీ ! మిమ్ములనెక్కునిత్తునె ? గడి నోహూ ! యముంజేరి మీ

వీరాలాపములుగ్గడించి వరము లేవ పొందిరం దిమ్ములై

(అనుచు నిస్త్రింశత్రయమూకొని వారివెడందయురంబులపై గురికొనియేయనేలఁ
గూలుచు)

బిలాల్—ఓరంగావనిభర్త ! చంపితవే మమ్ముగ్రాశుగౌఘంబుచే

దారాపుత్రులకేమిదిక్కింక ఖాదా ! ధాత్రేయి నల్లనవీ.

(అని పా)ణములు వదలుచున్నాడు. ఈ కేకలు విని సైనికులొక్కొక్కరి డెగువఁ దెచ్చుకొని పైకెగఁ బ్రాశుచున్నారు.)

బుస్సీ—యోధవీరులారా ! ఘటికాద్వితయంబు కాలంబు సమరంబుచాలింపుడు.

(అందఱు నాయుధములు నేలవైచి శ్రమలఁ దీర్చుకొనుచున్నారు.)

రంగ—(తోందరతో) ఆహా! నలుమొగంబులం దురకలు దండోపదండంబులుగ నెగఁబ్రాకి పైకెక్కుచున్నారు. అదె కొంతసైన్యమిదివఱకె యెక్కివచ్చె. ఓపెఱా వెంకయ్యగారూ ! వెంకట్రాణుడా ! దమ్మన్నగారూ ! ఎక్కడనున్నారు ? వేగ యిటురండు.

వెంక—చిత్తమేమిసెలపు ? అందఱమిక్కడనే యున్నాము.

రంగ—వీరు లగ్గులకెగఁబ్రాకిరి. వీరినొంచుట శక్యముగాఁ గన్పించుటలేదు. అందఱు నెక్కిరా కోటఁదీసికొన్నవారే. కోటపోయెనా వైరిరాజు దుర్బ్బుత్తివల్లనైననీమి మఱికారణమువల్లనైననీమి స్త్రీల నమానుషపఱతురు. గనుక

గీ. పా)ణములకంటె నెక్కుడుపౌరుషంబు

గాన శుద్ధాంతకాంతల మానుషముల్

నిల్వఁగాసాధనంబీరు నేర్పుమీఱఁ

జెప్పుడిప్పుడలేకున్నఁ జేటుబుట్టు.

వెంగ—అన్నా ! మునుమున్న వారియభిప్రాయంబెఱింగి తదనుకూలముగఁ బ్రవర్తింపఁట మనకావశ్యకమైయుండ నిప్పుడాలోచనకేమున్నది.

గీ. సంభవించెనుమనలకు సంఘమరణ

కాలమిప్పుడు శంకింప నేలయన్న !

రంగ—నత్యమదితమ్ముడా ! యింక సంశయింప

నేల కృత నిశ్చయంబునైతి నికనైన.

చెలికాని వెంకయ్య ! కోటబురుజులపై వేనవేలు యవనులు పారసీకులెక్కి నాదిక్కున కదెవచ్చుచున్నా రటు జూడుము. మనము యుద్ధము తిరిగి సారంభము సేయునంతలో వీరందఱును బైకివచ్చెదరు గాన నీభుతక్షణంబేగి శుద్ధాంతకాంతల నబంధు మిత్రంబుగ శిశుబాలవృద్ధులతోఁ గరవాల నికృత కంఠల నొనర్చి వేగ రమ్ము. ఆలోచించినం బ్రయోజనము లేదు. త్వరగాఁబొమ్ము. ఆలోచింపకుము.

వెంక—(కత్తిదీసికొని పరుగెత్తుచున్న సమయంబున సైన్యభూమి కంపమొందుచున్నది.

తారలు డున్ని నేలవా) యుచున్నది. (తనలో) ఆహా! దైవమా! ఎట్టిపాపిష్ఠ జన్మ మెత్తితిని? ఎట్టిపాపకృత్యము నావంతు జేసితివి? పురాకృతంబున నెట్టి దుష్కృతం బొనర్చితి నోగదా! కేవలము కటికివానిపనికంటె నెక్కుడు పాపకార్య మొనర్పవలసి వచ్చినదే? ఇట్టిపనికి ముజ్జగంబులఁ దగినవారు లేక నన్నారనితివా? శా. ఆహా! దైవమ? యెట్లునంపుదును నేనంతఃపురస్త్రితతికా

బాహునికా హరితాంక బింబముఖులకా బద్మాక్షులకా కాపము
త్యాహంబెంతయు మీఱునుండు నజపోత వ్రాతముంబోలె న
ద్వేహంబందున నుండువారికెటులకా గీడెంతు నే నక్కటా!

గీ. ఆడువారిని జంపుట కూడదంచు

దెలిసి యపకృత్యముకా జేయవలసి నాకు.

నిట్టిపాపిష్ఠ కార్యంబు నెఱపు కొఱకె

జన్మ మెత్తితిఁగదాబోలు జగతియందు.

ఇందుకై సిద్ధముగానున్న యీశాహువును ఖండించుకొనిన బాగుగనుండును.

(అని తేగవేసికొనఁ బోవుచున్నాఁడు).

కంచుకి—(చేయి బట్టుకొని) వలదు. వలదు. ధైర్యమానుము. (అనియాపుచున్నాఁడు)

వెంక—ఘీ! భార్యయనక బిడ్డలనక రాణియనక వృద్ధులనక యందఱిని జంపుట కెట్లు చేయవచ్చును? హా! దైవమా!

ఉ. ఎంతటివాఁడవైననగు దీవిదె దైవమ! నీదుచేతలున్

వంతలు ముజ్జగంబున దివికా భువి నీతలక్రిందు సేయు సా

మంతము మెచ్చవచ్చును సుమా యశరాధము లేని వెల్మస్త్రీ

హింతులఁ జెట్టుకాయవడి ద్రుంచెడునట్టులఁ జేయ నెంచితి?

అనుచుఁ బరుగెత్తి దూరమున మల్లమ్మాదేవింజూచి

ఉ. మల్లమదేవి! సర్వజనమాన్య చరిత్ర! సుశీల! సాధ్వి! సం

పల్లలితాంగి! దీనజన పాలక కల్పకవల్లి! లోకులకా

జల్లని చూపుచూచు విలసత్కృప గల్గినతల్లి! నీక య

బ్బల్లి! పొనంగుటిట్టి దురవస్థ! యిడెక్కడి కర్మమక్కటా!

(అని గోలుగోలుననేడ్చుచు వెంకయ్య మల్లమ్మాదేవి చెంతకుగుచ్చున్నాఁడు)

రంగము:—రాణివాసము.

(మల్లమ్మదేవి కూర్చుండియుండగా వెంకయ్యయొద్దప్పుడుబ్రవేశించుచున్నాడు)
*మల్లమ్మ—వెంకయ్యా! నీవువచ్చినపని నాకుఁదెలిసినది. చెడువార్తలు చెవినిబడకుం
డఁగనే నీకత్తి నాచేతికొక్కసారి యిమ్ము. (అని లాగిపుచ్చుకొని చెంతనున్నదా
దింజూచి) దాయీ! నీవీపిల్లవానిం గొంపోయి సామర్లకోటలోఁ బినతల్లివద్ద దిగ
బడిచి రమ్ము. (పిల్లవానింజూచి)

హా ముద్దులకుట్టా! చిన్ననాటినుండి యింతవఱకు నాచనుబాలఁ బెరిగితివి. ఇంక నీ.
కుఁ బాలియ్యనోచనైతినా తండ్రి? నీజనకుండు రణరంగంబునంగల్గిన యధైర్యముచే
త శుద్ధాంతకాంతావ్రజంబు నాబాలగోపాలమ్మును జంపుమని యిదే పంపియున్నాఁ
డు. అమానుషముకంటె నిదేమంచిది. కాని.

కా. కట్టా! ముద్దులపట్టి! చెట్ట చెడుగుల్లానంగలేకున్నని

స్నేహితి పట్టునడించిపోయెదను? నీకేదిక్కు? ఇంకెవ్వరి

క్కట్టుల్ ద్రోయుదు? కేమిసేయుదు? నిదేకర్తంబా నీపాలికి

బుట్టెక దైవముకంటికింతబరువైపోతే కుమారోత్తమా?

ఇంకను యవరాజ్య పట్టాభిషేకముఁ బొందెదవు. బాబ్బిలిసేలేదవనుకొంటింగాని
దాదికినొప్పగించి ప్రాణముల దక్కింతునని యనుకొనలేదు. హాపుత్రా! నాభాగ్యరాశి!

ఉ. తొక్కలురావు. ఆకలి నెఱింగెడివాడవుగావు. మిక్కిలి

బాకెడు తల్లియొక్కక్షణమున్ననిపింపనిపట్ల. బిడ్డ! యిం

కొక్కెడఁబాలుద్రావ, వెటులుండెద, వెవ్వరుపెంచువారు, ని

న్నక్కట దిక్కుమాలిన దురాగతుఁజేసెనె? దైవమిత్రుఁడే.

హా ముద్దులకుమారా! తల్లిలేక యెంతయెద్దెదవో. పాలులేక యెంతపొగిలెదవో. హా
కుమారా! ఈశ్వరుఁడు నీమెడల నెంతదారుణము వహించెనురా! కన్నబిడ్డా! చిన్ని
పుత్రా! చినరంగరాయా!

ఉ. చిన్నికుమార! వెల్మకులకేళిర! యోచినరంగరాయ! మా

యన్న! యనుంగుగుట్ట! లనదానన నిర్జితచంద్రబింబ! వి

* The Ghosha of Mallamma Devi should strictly be observed by placing a screen in front of her so that her person alone may not be seen by the audience.

హస్త తైర్యభుర్య ! సముదారగుణోదయ ! తండ్రి ! యేలరా !

చిన్నతనంబునందె సలుచిక్కుల పాలయిపోతి వయ్యయో..

నావంటి నిర్భాగ్యురాలికి నిన్నుజూచి యానందించు భాగ్యమెక్కడిది ? దిక్కు
మాలిన పక్షివైతివే ? (అని నలుమాటు మూర్ఛాభ్రామింపబడుచు)

ఉ. మామక శత్రు సంతతి యమానుషము న్దని చానబుద్ధియా

నీమొగము న్దనుంగొనిన నిక్కము చానగబుద్ధిపుట్ట నిం

కేమి యొనర్చుదాన విధి యెటులఁజేయఁగనున్దవాఁడో ? నిక

భూమిని నొంటిగాదిడిచి పోవుచుపంటినెబ్బరే ! నిగ్ధయకౌ.

కుమారా ! చివరంగరాయ ! తండ్రికార్యము నిలువఁబెట్టుము. తొల్లి శ్రీరామచంద్రుండడవికిఁ జనుచున్న పఱిఁగౌనశ్యామహాదేవి తనతనయునకిచ్చిన దీవనలే నీకగుఁ గాత. తొల్లి రెల్లిచెరఁదావనమృతంబునకై మామేంద్రవస్థిణంబునకుఁ జనునప్పుడు వై నతేయునకు వినతామహాదేవి యొసంగిన వరములే నీకును మేలానగూర్చుఁగాక. నవ తిత్తిచేఁబెక్కికట్టులందిది భ్రుంపండవికిఁ జనుతటఁ దల్లి యాదాలున కిచ్చిన యాశీ ర్వచనములే ని న్నొముఁగాక. సూర్యచంద్రాది గ్రహంబులు భూగగనంబులు త్రికాల సంధ్యలు త్రిమూర్తులు ని న్నాచంద్రాగ్రము రక్షింతురుగాక. ఇంకొకసారి ముద్దిస్తూ

హ తనయా ! హకోటిసూర్యప్రకాశా ! హసకుమారా ! హబాబ్బిలిశార్యాకారా !

హపసిబిడ్డా !

ఉ. కాలముద్రోయఁగావశమే ? కన్నులనిండఁగఁగన్నబిడ్డ ! నీ

మేలునుగాంచి మోదమునమించెడిప్రాప్తభు లేకు నా కంకణ

బాలక ! చాలవృద్ధిగని పారుషకీర్తులఁజెంది లోకముకొ

బాలనఁజేయు మీవయినఁ బ్రస్తుతిపేయఁగఁబెట్టకాలముకొ.

హ ! కుమారా ! (అని గోలుగోలున నేడ్చుచు తైర్యముతెచ్చుకొని) దాయీ

యీపిల్లవానిని క్షేమముగఁగొనిపోయి యొప్పగించిరమ్మ. వెంకయ్యా ! నీకాలస్య మగుచున్నదా ? (మోమువంచుకొని యేడ్చుచున్న వెంకయ్యఁజూచి) బాబ్బులిబె బ్బులీ యింతవఱకు పేమంబుగ నున్నవాడా ?

వెంక—బిడ్డుచు క్షేమముగనున్నాఁడు తల్లీ !

మల్లమ్మ—అట్లయిన బహుధన్యరాలను. అలిచలకు భారతలంబున భత్యవియోగంబు కంటెక్షేమమునుబలికెనున్ననఁ భనించుమరణంబునఁ బెభాగ్యమునులేదు. పురాత్రత

జన్మసుకృత పరిపాకంబునంగాని పుణ్యస్త్రీమరణంబునంభవించదు. చిరకాలము కలియుగదేవేంద్రుడైన రంగారాయోర్విపతికి భార్యనైయుండి వీరబాబ్బిలికిరాణిసై మల్లమ్మాదేవియనిభ్యాసినొంది తుదకు శత్రురాజుల యమానుషంబునకులోనుగాక చెడుమాట చెవినబడకుండ నాభర్త చిరాయుష్యకాముడైయుండ నేనుమృదుగా స్వర్గపథంబునట్టి పోవుటకంటె సుకృతంబేమిగలదు? వెంకయ్యా! నీకాబస్యమగుచున్నదా? సూర్యచంద్రాద్రిగ్రహంబులారా! అట్టడికావులారా! జాయానహిత త్రిమూర్తులారా! బాబ్బిలిపురీవాసా! యీశా! ఈడివనంబున వీరబాబ్బిలి రాణియగు మల్లమ్మాదేవి విజయరామరాజు తురకలంగూడి యొనర్చునమానుషంబునకు వెఱచి నిశితకరవాలధారచే బ్రాణంబుల చొఱంగుచున్నది.

ఉ. ఏను బలివ్రతామణినయేని భరాసురభక్తిలోనఁజెం

పూనితినేని నచ్చరిత నొంది చరించితినేని నావిభుం

డేనయశోర్యశాలియగునేని రురాగత మెంచినట్టి దు

ర్మానితుడైన యావిజయరామునివంశము భ్రంశ మొందుతఁకా.

అనిపొదుచుకొని భూమిపై నొరుగుచున్నది.

(ఆకాశవాణి) “ఇమ్మహావీరపత్నివ్రతాశాపంబున నట్లకాంగలదు. ఆధాత్మికశత్రుండు నపుత్రమిత్ర కళిత్రంబుగ మల్లమ్మాదేవి శాపవశంబున మూడవదివనంబున గంతుగొనఁగలవాఁడు.

(ఘోరమగు కలకలము) *

వెంక—(తక్కినివారినిజూచి) అయ్యో! పెనుభూతమువలె నన్నెట్లుచూచుచున్నారు!

(వడంకుచు నేడ్చుచున్నవారినిజూచి) హడైవమా!

ఉ. మాటలురానిపిల్లలను మాటికిలేవఁగలేని పెద్దలకా

నీటులుమీటుబోటులను నిక్కపుఁబోటరిబోలెఁజంపనే

నేటికిఁబుట్టినాడనొకొయిశ్వర! యక్కటికంబులేక యె

ప్పాటున మేకలకాగటికివాఁడుదలల్లునుమాడుకైవడికా.

మత్తకోకిల. తప్పనేయ రెదుర్పరెవ్వరి దౌష్ట్యమింతయ్యుజ్జాప రొ

క్కష్టడేనియుఁ బ్రల్లదంబులనాడఁబోవరు వీరి నే

* The screen to be removed covering the corpse of the Queen with a cloth.

నిష్పడెట్టుఁజంపఁబోవుదు నీశ్వరా ! యిదియంతయుకా

ఁకుష్పఁడెచ్చె నమానుషుంపడి పోదుచుంచును బుద్ధియే.

భార్యయుఁ బిత్తలును వంగునారె నిశ్చేతనులైయుండ

గీ. ప్రాణనాయక ! నాముగ్ధబాలులార !

నేటితోఁ దీరె మీఁబుణం బేటికింక

హా ! నభీమణీ ! హతనయులారా ! చిరకాలమునుండి మీతోడఁగలసి మెలసి మెలం
గిన ప్రేమానుబంధము నిదె నిర్దయయను ఖడ్గధారఁ గరినహృదయుండనై తెగవేరియుచు
న్నాడ. నాకంటెఁ గూరతముఁడుండునా ? హతరుణీమణీ ! పుత్రులారా !

ఇట్టిగతిమీకువచ్చునంచెప్పుడేని

స్వప్నమందైనఁ దెలియఁగఁజాలనైతి.

(అని యందఱిని దెగవేరియుచున్నాడు) తరువాత మూర్ఛిల్లి కొంతవడికిఁదెలిసి
హా ! మల్లమ్మాదేవీ ! ప్రతివ్రతాశిరోమణీ ! నీవేయంతశయ్యపాలుగాఁగ మేమందఱ
మెందుకు ? అంత వీరబాబ్బిలికి రాణివైయుండి ప్రాణములం దావంతయైన ఛానఁజే
యక కత్తిపాలైతివే ! తల్లీ ! నీకేమిదురవస్థ తటస్థమైనది ? దైవమెంతయు నీయైశ్వర్య
ముంజూచి యౌర్వలేఖియేనే ? నిన్నటిరోజునఁ గలకలనాడు బాబ్బిలిసాలంబు నీని
మేపంబున నిర్మాసుష్యుంబగు శ్రృణానవాటికగా మార్చివేసితివే. నీకెట్టియపకారంబా
నర్పితిమి దైవమా ? హాప్రార్థమా ! ఎంతసేనితివి ? ఛీ ! నాబ్రతుకుకాల్పనే ! పుత్రుని
త్రీ కళత్రీ బంధు వర్గంబు, నందఱికింకఁటె నెక్కుడుగ రాణిని నాశంబునొందించి యీ
జన్మమును గాపాడుకొననా ? (అని తెగవేసికొనఁబోగా)

నౌకరు—అయ్యో ! వెంకయ్యగారూ ! రంగారావుగారు తక్షణమ మిముం దీసికొనిరమ్మ
నె వేగరండు.

వెంక—అయ్యోరె ! అచ్చట నేమిచింతలు బొంతమయ్యెనో ? పోయి రాజునకీవధన
కారంబు సెప్పిమఱి చచ్చెదను గాక. (అని రాజువద్దకుం బోవుచున్నాడు)
రంగ—పనిజరిగినదా ?

వెంక—(కన్నుల నీరునిండ) అయినదిరాజా !

రంగ—హా దేవీ ! హా ! తవయా !

చ. అనికరుడెంచువేళ మిమునందఱఁజూచినదెంతోగాని నేఁ

గనుఁగొనసోచనైతిఁగద కన్నులనిండఁగ, నిన్ను ! హా ! పీయా

మణి ! యురిపెంపురాడి ! సుకుమార ! కుమార ! యిక్కేమిసేతు ? నే

మనియనువాడ ? దైవగతి, యక్కట ! యెంతటిపాట్లుగల్గెనో !

బుస్సీ—యుద్ధము పొరంభము సేయుట కవవాదమొనంగుచున్నాడ :

(అని భేరిమోగింపఁ జేయుచున్నాడు. అందఱును సంగరంబునఁ గడఁగుచు న్నారు.

అల్లభాన్—సుగంధి. చాలు, చాలు, బీరమింక శాస్త్రీవప్రీతాపముల్

డీలు సేయఁజాలువాడ డీకొనుండుమముల్లన్

శేలిగాదు పోరిలోనఁగీలుకొన్ననైపుణికో

గాలుఁబ్రవ్వియేయుచుంటిఁ గానికొండుప్రాణముల్.

(అని యనేకుల పైనికులంగూడి శతఘ్నికానంతతిం బఱపుచున్నాడు)

రంగ—(విచారమును దిగమి)ంగి ధైర్యముతెచ్చుకొని కోరికావేళుండై రెట్టించినశా

ర్యంబు మ్రొంగిల) ఓబుట్టులారా ! చండాలులారా ! మీపిరంగులరంగులు నేనె

ఱుంగుదు. నన్నేమియుంజేయఁజాలవురా ! నాబాణములఁ గాచికొండు. (అని యం

పవానఁ గురియించుచున్నాడు)

జంఠ్రాల్—హుస్సేనూ ! ప్రళయకాలరుద్రునివలె యవనపానీకపై న్యముల నొక్క పె

ల్లునమ్రొంగవచ్చు మహాశక్తివలె నీతురక్క-భరాసు వరూధినీమహారణ్యంబును గాల్చు

ననేకజిహ్వలతోవచ్చు దావానలంబుకరణి నీరంగరాయండొప్పారెడి. వీనితోచున

ము కెల్వంగలమా ? పోరకుంటిమా హయిదరుచేతిలోఁజూపవలె. అంతకంటెనిదేమే

లు. రంగరాయడా ! ఏల ప్రాణంబులఁ గోల్పోయెదవు ? మాశక్తి యెఱింగియుండియు.

నిట్టివెట్టిపాలేలయ్యెదవు. ఇప్పుడైన మాతేనిశరణువేడుము. అట్లయిన మేలగు.

రంగ—వట్టిబీరముల నేలవల్కెదవురా ! ఇదె నాయాళుగంబు నీశరీరంబుఁద్రోశ్య నే

య్యచున్నది. (అని వదలుచున్నాడు)

జంఠ్రా—(తప్పించుకొని) అల్లభానుడా ! రాజాకోటపైనుండి బాణాసారంబుగురించు

మనవరాసులు పరాసులై నేలఁగూలుచున్నారు. మనమెన్నిపిరంగులఁ బఱపినను వాని

నింతైన గాసిచేయవుకదా ! కానిమ్ము మనమందఱము బురుజులపై కెక్కవలె.

(అని యెక్కుచున్నారు)

రంగ—వారియుత్తమాంగంబులపై గురివెట్టి హరులం బఱప జంఠ్రాల్ నేలఁగూలు

చున్నాడు.

హుస్సేన్ — డౌడా ! రాజాధమా ! నికారణంబుగావించితివిగదా ! ఇంకజూడుము
నాశక్తి. నిన్నింతవఱకుం జీలుకనగా వ్రావించుచుంటిని. ఇప్పుడనిన్ను యమసన్నిహి
నంబున కంపుచున్నాడ.

రంగా—ఓరీ. ని న్నుద్వాసనంబు గావించినంగాని నేనేగనురా.

(అని యములవాన గురియిన)

హుస్సేన్—(క్రిందబడుచు)

శా. ఓహూ సైనికులార ! కూలితిని మీరుద్వేగులైతినితో

బాహుదాహినిబోరిపట్టుడితనికొలంధించి హింసించుచుండో

హెహ హెహ హైదర ! దుష్టనర్తనుడ నీహెహదా మముకొజంపెరా

చీ ! హీనప్రభుగొల్పువారికరు పేదెట్టల్ ధువ్విస్థలిక ?

సైనికులు—(అమాటులువిని ధైర్యధైర్యంబు లినుమడింపఁ దెగువఁదెచ్చుకొని వేనవేలభి
యాతి వీరవరుల నర్థభృచ్చావిశేషంబున నొక్కుమట్టి బురుజులకైకి నలుప్రక్క
లనుండియెక్కి నంతులనమరంబుగావించి “ పట్టుడు ! పట్టుడు కొట్టు ” డంచు బీ
రంబువల్గుచు రంగారావుంబొదిలిరి.

రంగా—ఓహూతమ్ముడా ! వెంగళాయడా ! ఎచ్చటనున్నావు. వేగరా !

(అని కేరవేయచున్నాడు)

సైనికు—(ఇంతలో రంగారావును వధియించుచున్నాడు.)

(నేనాకలకలము. హాహాకారంబులెనంగుచున్నవి)

బుస్సే—సైనికులారా ! ఇరుదెఱుంగులవారు నీరోజు యుద్ధంబు చాలించుచు సాయం

తీవైనది. (అందఱు నాగుచున్నారు.)

వెంగ—(సైనికులవలన రంగరావు తెఱంగెఱింగినవాడై పరుగెత్తుచువచ్చి)

శా. అన్నా ! పోవుచునుంటివేదివికి ? నన్నా ! తమ్ముడాయంచునీ

వన్నా ! పోదరుఁబిల్చుచుంటివే ? తగకవాక్రుచ్చి పోవంగనా ?

(అని యన్నశరీరంబుజేరి పోదరుఁడు దివికేగెననికృతనిశ్చయమై)

అన్నా ! రంగస్థపాలకేళిర ! ధరిత్రాఖండలా ! శౌర్యసం

పన్నా ! మమ్ములనీడిపోయితివే ! భూపా ! రంగరాయగ్రజా ?

శా. అన్నా ! యెన్నఁడోవైరులం గెలిచి నీవయ్యన్నతికొబ్బిలిక

జెన్నారంగసుగమ్మలారంగన నేఁజేతో ముద్రయించగా

నున్నాడక్కరణరంగమందుడఁగానున్నాడవంచెన్నలే
 దన్నా ! భారవి ! యస్తమించితివె ? వప్రాస్తాద్రితైనగ్రజా !
 శా. అన్నా ! సోదరవత్సలా ! పురుషసింహ ! ధైర్యమంధాది ! యో
 పున్నాగా ! శతభాస్కరాభ ! భరణీభూభృజ్జయా ! యిస్సిరో
 యన్నా ! యెంతటిభాగ్యహీనుడను నేనన్నన్న ! నానోటితో
 నన్నాయంచునుబిల్వనోచనయితెన్ వారంగరాయగ్రజా !

(అన్న శరీరముపైవ్రాలి)

గీ. అస్తమించెనుబొబ్బిలి యస్తమించె
 నవనిశూరత్వమంతయు నస్తమించె
 నపురవెలదుకులంబెల్ల నస్తమింప
 రాపురంగావసీనుండుప్రతిభఁదక్కి

సోదరా ! యీయటమటకాడు చేయఁబూనిన విప్రలంభమునకు వెఱచి యీలుపు
 గోల్వాపుకించచేదూపిల్లి గోడాడి ప్రాణంబులఁదొఱంగిన నీప్రీయామణి మాకు రాణి
 యగు సాధ్వీయందుంగలమోహంబు విడనాడఁజాలక యన్యాయయుద్ధంబున మెలంగుత
 లంపుఁజాలించి దివంబున కరిగితివే ! మమ్మెమియొనర్చిపోతివి ? నీవులేనిబొబ్బిలి చం
 ద్రుఁడులేనిరాత్రి. జ్వాలలేనియగ్ని. జలంబులేనికాసారంబును. గదా ! నీమృత్యువుని
 నలుదెఱంగుల బోరుచున్నయోధవరులెల్లరు నిక నేరికైపోరవలెనని నిజకరవరికర కర
 వాలంబుల నునుతులఁ దొఱంగుచున్నారు. వీరినిజూచుము. అయ్యో ! చూడలేవా ?
 (అనియేడ్చుచు)

గీ. నవిత్యడెన్నంగదాఁగర్తసాక్షియయ్య
 నాజిలోనీవు రంగరాయగృజన్త !
 తఱుగఁజూడఁగలేకనోచరమగిరికి
 నరుగుచున్నాడుకాఁబోలుఖరకెరణుఁడు.

(అని దుఃఖించుచున్నాడు)

దమ్మన్న—(చూచి) వెంగళాపుగారూ !

గీ. మీరెదైర్యంబువదలినమీఁదికార్య
 మెట్లు నెఱవేరుగఁజ్ఞముల్ మించుతఱిన
 దైర్యమునీడ్వడకుండుట తేతగపునుమ్మి
 లవినఁగాలేదె ? సాహసేల్లక్షియనఁగ.

. తమనంటి పోతాపఖనులే యిట్లు వెట్టిచింతపాటేట యుచితమా ?

వెంగ—(విచారించుచు) దమ్మన్న గారూ ! నిజదారోపులైదు సమసినను సోదరుండు నజీపుండైనవో నాకువిచారములేదు. అట్టియనుజన్మండు తరుగఁగ నెంతకఠిన హృదయుండనోగాని పోతాపఖముల విడువఁజాలనైతి.

దమ్మ—అయ్యో ! ఇప్పట్లు ధైర్యమువదలుట పనిగాదు. మేమందఱమింకను బ్రతికి యుండ మీకువిచారమేల ? ఎట్లయిన నాయభియాతివర్గంబు నొంచుట పేరుపంబు గాని యిరీతిం ధైర్యంబువోనాడుట హాడునే ?

వెంగ—క. జగదేకవీరుడంచును

జగతినిబ్రోఖ్యాతిఁగన్న చటులొత్తేజుం

డగు సోదరుడే గతియిం

వఁగ నేటికి భూమినాకు ? భాగ్యమదేలా ?

(అనివెండియు దుఃఖించుచున్నాడు)

భర్తారా—ఊరడిల్లుమురాజా ! విచారించినఁ బ్రయోజనమేమి ?

వెంగ—(కొంతవడికి ధైర్యముఁదెచ్చుకొని) అవును. దుఃఖించి యన్ననుదేఁగలసా ?

అయినదానిగుఱించి చింతించుటేల ? నాశక్తికొలఁదిని బోరదనుగాక, మీరందఱును మీమీధైర్యంబుల ననుమడించికొని యెదిరింపుఁడు. నైవవంచనకు మనమేమిసేయఁగలము ?

దమ్మ—అదియ పేరుపము. రంగరావుగారు కాలధర్మమునొందిరిగాన గెలిచితిమని విజయరామరాజును హయదరును విట్టవీగుచున్నారు. వారిపాగ రణంచి విఖ్యాతిఁ గాంచుఁడు.

వెంగ—అటులనా నేనున్నానని యనుకొనలేదా ?

మ. అలఁతిఁబోవఁగనిత్తునే రిపుల ? నన్యాయంబుగానగ్రిజుఁ

బాలియింపఁబగఁదీర్చనే ? వెఱచునే బోరంగ ? భీతిల్లిబా

బ్బిలికోటఁబడనాడియేగెదనె ? మద్వీర్యాతిరేకంబు వ

ర్తినాడిఁ విమతాళిఁగూర్చునిది యుద్వీకృతాదులపంబేతగఁ ?

దమ్మ—భూ ! నీదేపేరుపము. ఆపరశురామునిదే. పేరుపము. ఉభయసైన్యములును గోటబురుజులపైని యుండుటంబట్టి చాణయ్యుద్ధం బనంగతంబు. భూదీరకోదండ

కాండంబుల నొక్కడ గుప్తంబుగావితము. అగ్నియంత్రీశస్త్రాధారంబుగ నెదిరింతము. కాకున్న నంకులనమరంబు దప్పదు.

వెంగ—అట్లనెతోచుచున్నది. దమ్మన్న గారూ ! కుక్కుటంబులు దిక్కులు పిక్కుటి లురవంబున మొరయుచుండుట విన నిశాంతంబగునట్లు తోచెడిని.

ధర్మా—రాజువెడలం బుండరీకంబులు తేజోవిరాజమానంబులగుక్రియఁ బుండరీకంబులు కాండనిధులనిండె నజ్ఞనకార్యంబులకుఁదోడ్పటువడుట మిత్రీకృత్యంబనుకరణిఁ బ్రభాకరుండు పూర్వాశాభాగంబునఁ దేజరిల్లె. మనమింక జప్యంబున కుద్యమించుట కతఃప్యంబు. (అది బుస్సీవచ్చుచున్నాడు)

బుస్సీ—యోధవీరులారా ! యుద్ధంబు పార్థంభముఁజేయుఁడు.

(రణభేరిమ్రోగుచున్నది. అందఱును యుద్ధమునకుఁ గడంగుచున్నారు)

కుప్పి—ఓరీ ! దమ్మన్న నీచా ! హిందువా ! ఇదెనాకరవాలంబు నీరింబుఁ ద్రొక్క నేయుచున్నది. (అని కత్తిఁ ద్రొప్పుచున్నాడు)

దమ్మన్న—ఓరీ ! బుద్ధిహీనుడా !

ఉత్సాహ. బిరుదులెన్నియేనిఁబల్క బీరమే ? రణంబునకొ

దిరముగాఁగనిల్వ నాదుతీవ్రభిందిపాలన

త్వరముఁజూతుగాని యేలపారసీకప్రేలదా

నిరయమొందఁజేతునిన్ననీచ ! చూడుమిత్రఁజీక.

(అని గుదియఁద్రొప్పి వైచుచున్నాడు కుప్పి గూలుచున్నాడు)

కుష్లాము—ఘీ ! నీచేతనేమానురా. పలుయుద్ధంబులలో జయంబంది మించిన నాతోనా నీపుపోరెదవు ? ఇప్పుడైనను మరలిపోముక్త.

దమ్మ—హనుమంతునిముందటనా కుప్పి గంతులన్నట్లు కుప్పిగంతులువైచి గంతుగొనె. ఎఱుంగుదువా ? నీపనియంతియ. మూర్ఖ ! నీగర్వమణించెద. (అని ముద్దరంబును వైచుచున్నాడు)

కుష్లా—(తప్పించుకొని పరిఘాతంబును గిరగిరంద్రొప్పి వాని యుత్తమాగంబుపై వేయఁగా దమ్మన్న గూలుచున్నాడు)

వెంకయ్య—నీచా ! నీపాగిరిట్లున్నదిరా ! (అగ్గిగమనంబుగావించి కృపాణంబుచే వాని కంతంబుఁ దెగనరుచున్నాడు)

లా—ఓరీ. నీవీచంబణంగించెద జూడుము. (అని కరవాలికం ద్రిష్టుచున్నాడు)
వెంక—ఓరీ ! పలుగాకీ ! ఇదెవచ్చె. కాచుకొనుము. (ఘనంబును ఘనంబుగద్రప్పి వై
చుచున్నాడు. లా కూలుచున్నాడు)

రాసు—నీబ్రతుకెంతరా ! దుర్మాక్తుడా ! (అభిషేకనంబుగావించి. కుతారంబునై
కొని గురికొని యేయుచున్నాడు. వెంకయ్య నేలగూలుచున్నాడు)

ధర్మా—హా దుర్మాక్తుడా ! చండాలుడా ! నీపాగరడంగించెద. నిమేషమాత్రముని
ల్లుము. • (శతఘ్నించేల్పుచున్నాడు కొందఱునై నికులును రాసును గతాసులగుచు
న్నారు.)

హసనల్లి—ధర్మారాయనితో సంకులనమరంబు గావించుచున్నాడు. యిద్దఱును భూ
మిపై నొరగుచున్నారు. పారసీకపు సేనాకలకలము. (హేదరుప్రవేశించుచున్నాడు)
హేదరు—అహా ! ఎంతపుట్టినది. నిష్కారణ మనేకులు పారసీకధీరాగ్రేసరు లుసురులం
బాసిరి. ఇస్సీ !

వెంగ్రా—ఏడీ ! పారసీకాధముడు. ఏడిరాబు ! నానిశితకరవాలంబున వారిశిరం
బుదెగవేసి తద్రక్తప్రవాహంబున మజ్జనంబుగావించి కీలాలధారల మదగ్రిజానకు
దానాదిక్రియల గావించుచున్నాడు.

చామరము. ఎక్కడఁ మొరంగియుంటివేదినీడు శౌర్యమున్
దక్కులేక జూపుమింక దప్పదోరి పోరుపెం
వెక్కనన్న గెల్వనీపువీరమున్నరాజవే
నిక్కుచుంటివిప్తునీడు నేటుశక్తిజూపరా.

హేద—ఏమిది సైనికులారా !

మాలిని. ఎంతటిభీమవిరామమదెచ్చట నేర్పడుంగర్జితశోరమునై
చింతమనంబునగల్గెడిభూమిప ! చెప్పమువెంగళరాయఁడొకో ?
యింతకుఁ గారణమీవసుమీ యిదియిట్లుగునంచుదలంపకనే
నెంతయుబుద్ధివిహీనతఁజేసితినికొని పాపపుంగృత్యమిలకన్.

విజయరామరాజా ! మహాశూరులగు వారనేకులునమసిరి. నీమాటలువిని యిట్టి యు
ద్ధంబునకుఁ దలపెట్టితి.

క. రా. విరాజితము. కొదుగకనీదగుమాటలనేవిని కొందెముగాఁదలపోయకయున్
బదపడివారున నేకవిధంబులద్రార్ధనఁజేయుచు సంధినివే

డడదలచకెంతయుయ్యధముఁజేయబలంబుబలంబులడంగెనుజే
వదరిగిశూరులుబోయిరికాలునివద్దక.రాతిశరాతిహతిక.

కనుక యిప్పుడన్న చచ్చెను రోహవేశంబునఁ బ్రళయకాలరుద్రుని భంగినింగిముట్ట
నార్చుచు రాజేడి ? రాజేడి ? యంచు వచ్చుచున్నాఁడు. నీవేయ్యధంబునకుఁబొమ్ము
జయించితివాసరే. లేళ్లున్న నిందపాలగుదుము.

విజయ—(తనలో) తురక కఠినముగమాట్లాడుచున్నాఁడు. నాకు జన్యంబుసేయక ద
ప్పనట్లున్నది. ఇప్పుడు వెనుకదీయుట పౌరుషముగాదు. కాని.
మత్తకోకిల. భానుఁబట్టఁగవచ్చు రాహుపుభౌతిఁ గానదహించు దా
వానలక్రియఁ గాలమృత్యువువన్నె వెంగళరాయఁడెం
తేని రోషవిభీషణాకృతిఁ దీవ్రహాగతి దానెడిక
వీనినోర్వఁగ నెట్లునాకగు వెట్టికార్యమొనర్పితిక.

(కొంచెమునుమానించుచున్నాఁడు)

హయి—ఏమిట్లునుమానించుచున్నావు ?

పంచచామరము పారుపంచెరాజ నీకుఁ బారిపోవుటెంతయుఁ
వీరులేర్చి పైకిరాఁగ వీరమేది భీతిచేఁ
బోరిబుచ్చినకొ యశంబె పూరుమాళికాజిలోఁ
బారుకంటె హైన్యమెద్ది పాటిజేయభూస్థలిక.

విజయ—(తనలో) ఎట్లయినంగానిమ్ము. శత్రుసముదాయంబుతో నముదాయంబొన
ర్తుఁగాక (ప్రకాశముగా) ఇదె చూతము ప్రతాపము.

వెంగ—(తనలో) నేనొక్కడ మిగిలినాఁడను. మిగిలినవారలయ్యయిచోట్లఁగలహంబా
నరించి వీరులంజంపి తామును గతాయువులైరి. అధైర్యమువలనఁ బ్రయోజనమేమి?
అయోధులతో. నాయోధనంబొనర్చి మఱిచచ్చెదఁగాక.

(ప్రకాశముగా) వనమయూరము. హేదర ! నరాధమ ! మహాకలుష ! దుశ్శీ
లా ! దగునె ? నీకిది ఫలంబనుభవింపక
గాదనెదు మద్రిపునికైతవపుమాటల్
భేదమును నీకు గిలిగించకెటుదప్పక.

హయి—ఓహూ ! విలయకాల దహనుని కైవడి నీవచ్చువాఁడు వెంగళరాయఁడే కాఁ
బోలును.

వెంగ—ఓరీ ! పారసీకాధమా ! పూరచిత్రా ! నావిరోధిరాజు మాటలువిని యన్యాయముగ మాపై యుద్ధమునకుఁ బూనితివికదా ! ఇంకెక్కడికేగదవు. నీబ్రతుకు వంటింటఁ గుండెల్లాచ్చిన చందమయ్యె మిమ్ముల నిద్దఱి నిష్పదే లోకాంతంబున కనుచున్నాడ, అచ్చటికేగి మాయన్నగారిని శరణువేడుడు. అట్లు గాక మీయాత్మలకు జన్మాంతరంబునందైనను సుఖంబు కలుగనేరదు. (శతఘ్నింగాల్పచున్నాడు)

విజ—అట్టి వృథాప్రహరణలనేల వల్లెదవు ? చూడుమిదే. (అని స్వధితిండిప్పి వేయచున్నాడు)

వెం—(తప్పించుకొని) ఓరీ ! రాజన్యభిజడబానలా ! తుచ్చుఁడా ! తురకకు లంచమిచ్చి మాయావరణంబు విధ్వంసనంబుగావింప నుంకించి వారిని మాత్రైకిఁ దెచ్చితివి గదా ! నిన్ను యమాలయంబునకనిపి నీదేశము నిద్రె స్వాధీనము చేసికొనుచున్నాను గోడపెట్టు చెంపపెట్టు నీకగును.

విజయ—బుద్ధి హీనుఁడా ! నాతో నరివత్తువురా ! ఏమి యీకారు ప్రేలాపన ?

వెంగ—అంబురుహవృత్తము. ఓరీ ! తురమ్మలవేడితివా ! మమునోర్వఁజాలక పోరఁగ న్నిరుండవే ! రణశూరుండవే ! కొరపిక్ష దలందగఁగోకికో నేరుదలంతురు దుర్మతి ? నీచుండ ! యిత్తిసేతలుచెల్లునే ? ధారుణిలో జయమొందెదవే ? యింకదక్క నేర్తువె యాజిలోక.

విజయ—ఓ ! ఓటిచేదను నీరుగారునట్టిల్లెల ప్రేలెదవురా !

తరళ. వినర ! దుర్మద ! నీదుగర్వపువేడబంబడఁగించెదన్

మనఁగనేర్తువె పోరినాతో మానుషాధమ ! యాజిలోక

గనవె నీయసుజుండు నీగతిఁ గారుహతలఁగూసిగా

జనెను బెద్దలచాయకెప్పుడు చాలుపేలుట దుర్మతీ !

అని ముద్గరంబునేయ

వెంగ—దానింఖండించి వైచుచున్నాడు (తిరిగి భిండివాలపరశువట్టెన మునలతోమర ఘరికాసి వివిధాయుధ నికాయంబులఁ బ్రయోగించుచు బాహుబాహిం గచాకచిం ఘోరమగు నంకుల సమరంబొనర్చుచున్నారు)

(బుస్సీ ప్రవేశించుచున్నాడు)

బుస్సీ—(ఇరుదెఱంగులవారు బోర నారసి వెంగళా)యని శార్యంబునకు మెచ్చి నట్లు భినయించుచు తనలో భళి ! వెలమకులమునకుఁ జాలినశూరుల మాయందుఁగాసి

తురకల యందుఁగాని తక్కిన హిందువులయందుఁగాని నేఁగాన. ఇట్టి వీరులతోనా యుద్ధము. డబ్బు కాసించిన హైదరుమాటవింటి. తుదకేమానో (అని దూరముననిల్చి చూచుచున్నాఁడు)

వెంగ—ఓరీ! పారసీకాథమా! నిలువరా నాయెదుట.

హయి—ఓరీ! నీచా! దివాణదోహీ! నీపాగరణంచెదఁజూడురా (అని తుపాకీని పేల్చుచున్నాఁడు)

(ఘోరయుద్ధము జరుగుచున్నది)

వెంగ—(తనలో) బలంబరిగె. బలంబునుం దరిగె. నేనెట్లుబోరఁగలవాఁడ. జీవచ్ఛవం బుమాడ్కి నున్నవాఁడను కాయంబు గాయంబైయున్నది. సాయంతనంబు గూడ బడె. పాషయ్య రాజాముకోటనుంచి వచ్చినట్లు వినచున్నాఁడ. వానితోఁగలసి రేపు సమరంబునకుఁ గడంగితివా బాగుగనుండును. సూక్ష్మ సేనతోఁ బోరుటలేని మైనలనట వొడమెడిసి వెనుక నహయమునకైన నేరును లేరు. (అని పరిఘంబు ద్రిప్పి హైదరు తలపై వినరి వైవ)

హయి—తత్పరిఘాతనాహతిచే సోలి నేల మూర్ఛిలుచున్నాఁడు.

(నేనా కలకలము. చాల్చిలివారిభేరీ మ్రోగుచున్నది. పారసీకుల హాహాకారంబు లెనంగుచున్నవి. విజయరామరాజు బుస్సీ హైదరు శరీరంబుజేరుచున్నారు.)

బుస్సీ—వీరవరులారా! ఈరోజునకు యుద్ధము చాలింపుఁడు.

(అందఱు నాగుచున్నారు)

(హైదరు శరీరంబు వీక్షించి ముక్కుపైవేలుంచుకొని) ఆహా!

మందాకాంతవృత్తము. ఔరా! హైదర్బలమెడలి నీవాజిలోఁగూలితే నీ

వీరావేశంబెటకరిగె నీవీరుతోఁబోర నేలా?

(వెంగళా)పుంజూచి) ధీరా! వెంగళో నృపతిక! నీధీరతస్రేచ్ఛవచ్ఛుం

బోరాటంబందు నినుగొనఁజాలు వారెవ్వరిండుకొ.

(విజయరామరాజుంజూచి) ఓయీ! ఇంకను బోరెదవా?

విజయ—భిన్నుఁడై యూరకుండె.

బుస్సీ—(హైదరు నాడింబరీక్షించి) నిష్ఠురహతిచేఁ బ్రాణము కడంటి మూర్ఛిల్లియు.

న్నాఁడు నైనెకులారా! మనగుడారంబునకుఁ గొనిపొండు విజనంబగునలఁబునకు

గొంఘోయనంగాని నేదదీరితెప్పిరిల్లఁడు (నైనెకులుహైదరు నెత్తుకొనిపోవుచున్నారు)

సేవకా ! వెంగళాపుగారినిటులఁ బిలుపుము.

సేవ—మహాప్రసాదము స్వామీ. (అని పోయితినికొని వచ్చుచున్నాఁడు)

వెంగ—(ప్రవేశించి) నలామ్ పరాసు కులావలంసా !

బుస్సీ—నలామ్. వెంగళాయఁడా ! నీశార్యమనివార్యము నేమెచ్చితి. కొత్తపలిసీమ నీ

కిచ్చితి రాజాముతోపాటు దానినేలుకొనుము,

సేవకా ! మన పారాలోసున్న చినరంగారాపు నిటుల నెత్తుకొని రమ్ము.

సేవకు—చిత్తము దేవరా ! (అని పోయి వెంటఁగొని వచ్చుచున్నాఁడు)

బుస్సీ—వానినెత్తుకొని ముద్దాడుచు వెంగళాయఁడా ! ఈపిల్లవాని నెఱుంగుదువా?

నీయన్నకొడుకగు చినరంగారాపు సుమీ ! దాది వీని నెత్తుకొని సామర్లకోటకుఁ దీసి
కొనిపోవుచుండ నీబాలుని ముఖంబాచంద్రబింబమును హసించుచు నెంతయు ముద్దు
లాలుక నాకు వీనియందుఁ బుత్రవాత్సల్యత మీటి యిసుంతయు హానిజనించకుండు
నట్లుగాపాడుచు నాడేరాయండుంచినాడ. ఈముద్దులకుఁజ్జుడు తఁద్రకింఁటె నె
క్కుడు క్షేర్యశాలి. త్రయివర్షవయస్కుండయ్యును గుడారంబునంగల బహువిచి
త్ర వివిధగాండారాది వస్త్రనంతాన సంకుల భాండారంబున నీ బాలునిడువ నొ
క్కశాతానికి జేరబూని యాచిత్తరువుం బొమ్మల కీరులఁగాఁ దలపోసి నరుకఁజూచ్యై
ఈబాలుండపరిమిత శార్యశాలియగు. సత్సరము వీనిం దీసికొనుము. (అని వెంగళా
పునకిచ్చుచున్నాఁడు)

వెంగ—(వాని నెత్తుకొని ముఖము నిపురుచు నన్నందలంచుకొని దుఃఖించుచున్నాఁడు.)

బుస్సీ—ఊరడిల్లుము. విచారించిన నేమిప్రయోజనముగలదు ?

వెంగ—(బాలుంబూచి)

ఊ. బాలక ! చిన్నికుఱ్ఱ ! పసివాడ ! కటా ! చినరంగారాయ ! నీ

పాలిటికేగుడెంచెనొకా పాపపుయ్యుడము నిన్నుఁజూడఁగాఁ

దానిమిఁదూలుచుండె దలిదండ్రులులేని యనాథఁజేయనే

తీలను జూల్చిదైవమెడలించెనొ నీయెడ ముద్దుకుఱ్ఱఁడా !

(అని యనేక విధంబుల వనరుచున్నాఁడు.)

బుస్సీ—రాజా ! ఊరడిల్లుము. మీవంటిలెలిసినవారిట్లు చింతపాలుకాఁగూడదు. నమస్త
ము దైవాధీనము గదా !

వెంగ—అత్యంత ప్రేమాన్నుడుండగు సోదరవియోగంబెట్లు నహించువాడ. జననీజనక రహితుండగు నీముద్దులపట్టి మోమునవలోకించి యెట్టిదుఃఖము భరించువాడ.

(విజయరామరాజేమో విచారించుచున్నట్లభినయించుచు నమీషఫలంబున నిటునటు దిరుగుచున్నాడు)

బుస్సీ—ఏమి నేయగలము ? నిన్నుజూడ నాకును జాలికలుగుచున్నది. ఈరాజుమాట లువిని హేదర్జంగుపొరబడి మీకిట్టి యపకారమొనర్చె. వారిసలహావిని నేనును వారి తోగలసితిని. కుక్కతోకబట్టి గోదావరి యీది నట్లాడెనాచరిత్ర. నీవింకేల దుఃఖించెదవు. అయినదానికైవగచుట గతజలసేతుబంధనము. నీవైన నింక సుఖంబుండుము.

(అందఱు నిష్క్రమించుచున్నారు)

రంగము :— బొబ్బిలికోట.

(వెంగళాపు గుడారములో గాయములచే బాధపడుచు మాన్వకొనుచుండఁగా తాండ్రపాపయ్య ప్రవేశించుచున్నాడు)

పాప—వెంగళాపుగారూ ! (దుఃఖముతో) ఎటులనున్నారు ?

వెంగ—ఇట్లున్నాను. (అని దేహముంజూపుచున్నాడు) (దీనస్వరముతో) ఈకోట కుమాకు నిట్టియవస్థ తటస్థమైనది. (యేడ్చుచు) ఇప్పటికి యుద్ధముమాని మూడురొ జులైనది. ఇరువాగులవారమును గాయముల మాన్వకొనుచున్నాము. నాబ్రతు కని శ్చయముగనున్నది. విజయరామరాజు బుస్సీలు సుఖంబుగనేయున్నారు. అన్నకన్న సంతోసాదికంబులనైనఁ జేయశక్తిలేదు. ఇట్లు పడియున్నవాడ. ఏమిచెప్పగలను ? ఇప్పటి మనలోనేనొక్కడ సజీవుండనైయుంటి. ఇంక నీపిల్లవాని గతియేమోనో ?

పాప—రంగారావుండలచుకొని)

శా. రంగారాయనృపాల ! ధైర్యగుణధుర్యా ! శార్వగాంభీర్యసం
సంగా ! రాజకులీనరత్నమ ! రణోత్సాహ ! ధనుశ్చాతురీ
గంగానందన ! యన్న ! బొబ్బిలిపురత్నానాథ ! పోరంగటా
భంగంబొందితే ! శత్రువౌవిజయచే ! చాటిల్లె గామృత్యువుకా.

రంగారాయ ! ఇంకను శాత్రువజయంబుతోఁ బాజ్యరాజ్యలక్ష్మింజైకొని యఖండ వైభవము ననుభవించెదవనుకొంటింగాని యవియన్నియుం గలలోనివారలయ్యంగదా ! హా ! దైవమాయ ! అమా ! మల్లమాదేవీ ! నీవును భర్తగారికిఁ ద్రోవఁజూపితే ! అప్పా. నీకెంతదశగల్గినది. ఎంతపనిజరిగినది.

శా. అమ్మా ! మల్లమదేవి ! సాధ్విమణి ! మాయప్పా ! సుశీలాత్మనీ
కిమ్మాడ్కిన్గడుదైనమబ్బునని నేనింతైననెంచంగలే
దమ్మా ! నీదగుధర్మవర్తనముగాయంలేదెసుంతైన ? జీ
వమ్ముల్ సాంఘిక మృత్యువెక్తరణి సంప్రాప్తిచెనీకియ్యడక.

(కోట నద్దిక్కులం గలయంజూచుచు) ఆహా ! స్త్రీబాలవృద్ధ సంకులంబైయుండు నీ
కోటకెంతపాటువాటిల్లె అచూ ! దివసపంచకంబు వెనుకఁ గలకలనాడుచుండెడి బా
బ్బిలికోట నేటికి భూతప్రేత పిశాచంబుల కిలకిలధ్వని సంకులంబై పరేతవాటికయయ్యె.
చ. వెలవెలపారె గేహములు వెల్మకొలంబుల జూడలే దిదే
వెలపలలోపలంగనిన భీతిజనించెడిఁగోటకాళికా
నిలయమువోలె శాకినులనిండి మనంబునవేదనంబు వ్యా
కులమొనరించుచుండె నిదిగోపలరాస్థిమయానౌధారలక.

హా ! రంగారాయక్షీతీంద్రా !

గీ. నన్నరాజాముకోటకుమున్నెయేల

కాపుగాఁబంపినాడ వక్కాలమందు

నేనెయుంటినా శత్రులనెగడకుండఁ

జేయనే రంగారాయ చేసేతవచ్చె.

అనేకవాదనలజేసి ననేకవిధంబుల నేడ్చినను బెడచెవింబెట్టి పట్టపంపితివిగదా ! ఎంత
పెట్టిపనిజేసితివి. నీయాజ్ఞోల్లంఘనంబునకు వెఱచి పోవకదప్పదయ్యె తిరిగవచ్చునం
తక్షణము నజీభుతై యుంటిరిగారుగదా !

ఉ. పున్నెపులోకమ్ముల్ మిగులఁబొందఁగమికిదె చేయుచుంటినా

కన్నులనీరునించి కడఁకకజలతర్పణమివ్విధంబునం

జన్నదివచ్చు నేయింకనుసాహసముంగనిశత్రురక్తనం

పన్నతమీకుఁదృష్టి పలుపద్ధలపోయుచునుంటినియ్యడక.

(వెనుకకువచ్చి వెంగళాయునిజూచి) (దుఃఖముతో తనలో) ఈతనితో ముచ్చ
టించిననేమగు. తననుదానెఱుంగఁడు. గాయంబులచే న్మృతిదప్పియున్నాఁడు. దైవమీ
తనినైన రక్షించుఁగాత. ఈపాలునికిఁ జిరాయుష్యమగుగాక. విచారించిన నేమిప్రయోజ
నము. ఇప్పుడైన నేమిబోయె. పారసీకపరాసులతోడ విజయరామరాజుం గతాసునింజే
సి బాబ్బిలిపారుషంబు నిలువంబెట్టెదను.

శా. చందారాతిహయప్రకాండముల సేజక్కాడెదంగుంభినుల్

దండంబులైగి ఖండఖండములుగాఁదూటాడెదంబంట్లను

ద్దండప్రికియఁజెందివై చెదను దోర్దండ ప్రతాపంబునన్

గండల్లాండలుగాఁగన్యందనములన్ ఖండింతునొక్కుమ్మడిన్.

కానిమ్ము (తనలో) రామచంద్రుండంతటివాఁడు వాలింబొంచి పొరిగొనలేదా ?

అర్జునుండు మరుగుపెట్టి గంగానూనుం దెగనేయలేదా ? కుంభజు హరణార్థమై

ధర్మరాజు బొంకియుండలేదా ? వారికెట్టియపవాదమువచ్చెనో నాకు నదేరాఁ

గలదు, గూఢగతినిగి యిట్టి దురాత్ములఁజంపినంగాని వేటొందు విధంబున నా

కోపానలంబు చల్లారనేరదు. ఇట్లుగాక నీతులువలం జంపు మార్గంబులేదు. ధర్మ

మేగానిమ్ముధర్మమేగానిమ్ము! ధర్మాత్ములు సుగుణనిధులత్త మోత్తములగు రం

గారాయన్ముమ్ము దేవులంజంపించిన యీపాతేకియగు రాజాంభూమింబ్రతుకని

చ్చితి నా ధారుణికప్రియమొనరించినవాఁడనగుచును. (ప్రకాశముగా) సేవకా!

నీవేగి విజయరామరాజున్న స్థలముం గలయంగనుంగొని రమ్ము.

సేవ—చిత్తము (అని వాఁడేగి తిరిగివచ్చి) మహాప్రభూ! నాకుఁబో వీలుగాదయ్యె.

ఏమిసేయను ?

పాపయ్య—పోనిమ్ము. నేనేపోయెదంగాక. (తనలో) నేను మాటువేటము వైచికొని

వారిగుర్తుమాటలు వచించుచుఁ గాదారిప్రొద్దనలేచిపోయి గుడారంబుజేరెదను గా

క. (అని యట్లునరించుచున్నాఁడు)

(అందఱు నిష్క్రమించుచున్నారు)

రంగము :—విజయరామరాజుగుడారము.

పాప—(రాజునిద్రించుచుండఁగా గుడారంబుగుడ్డను గరవాలంబునఁ జించివైచి లోప

లంబ్రవేశించి) పులి పులి! (అని కేకవేయఁగా)

విజయ—లేచి (తనలో) పులిపులి యని వినవచ్చుచున్నది. ఈపులి తాండ్రపాపయ్యగా

ని వేటుగాదు. (కన్నులండుడిచికొనిలేచి పాపయ్యంగని మిగుల లావైనవాఁడు గాన

దిగ్గున లేవలేక) (ప్రకాశముగా) ఎవడవురా! (అని చెంతనున్నకత్తిం దీసికొనఁ

బోవుచుండఁగా)

పాత—గీ. తాండ్రపాపయ్య యనువాఁడఁ దగినయట్లు

నీవు చేసిన దుర్మార్గ నీచకృత్య

మననకమామిక భావన సెననను విశే

సదగ్గలమియ్యనచ్చిన వాడెఱుమ్మి.

(అని హతాత్తుర జేయనరుకుచున్నాడు. కెరహస్తంబున వీరకొనఁబోగా వా నింకూడ నరకుచు) ఏమిరా! పాపిష్టి! చండాలుడా! నీహృరకన్యము ని న్నగఁబ్రకటిపినదిరా. బొట్టిలిసేలెదవా? (అని కాలు నరుకుచున్నాడు) రం గారావుం జంపితినిని సంతసించుచున్నావా? (అని యగారుఘనినరుకుచున్నా డు. ఇట్లు ముప్పది మూడడుబోట్లు నరకి చిత్రవధగావించుచున్నాడు)

(పైనికులు ప్రవేశించుచున్నారు) ఘోరమగు కిరకలము.

పైనికు—(పాపయ్యంజూచి) ఎవ్వఁడీవురా! బుచ్చారా! దొంగా! (అనియొక్కొక్కొక్కఁడ జుట్టిముట్ట హేచరును మూర్ఛఁదెలిసియున్నవాడె గాన ప్రవేశించుచు న్నాడు)

హేచరు—ఓరీ! హృరాత్మా! నీచుడా! దొంగా! చూడు నన్నేమిజేసెదనో! రాత్రివచ్చి యిట్లు చేసెతివిగా! నిన్నిప్పుడ పొరిగొనెదెఱుమాడు.

(అని భీమాట్టహాసము చేయుచున్నాడు.)

పాప—(తనలో) నేను బగదీర్చుటయిన చేయవలసినదానెఁజేసితి. వీరంతకంతరురొఁగుం బుమీఁక బైకైకి వచ్చుచున్నాను. రంగారావును జంపినరీతిసే నన్నుంజంపుదును. ఊ. నీచుఁడరాను సేనరుకు నేనటులొందెదచచ్చుకంటె దా

హావలితాని ధారను బరాసుండైనై దివికే. మేలుగా

దే చిరకీర్తిపారుషములెంతయు నిల్పుచు భూమిలోన నా

ర్యావరణంబొనర్చెనని? అట్లెయ్యనర్చుట మంచిదెంచుకొ. (ప్రకాశముగా) ఓరీ నీచులారా! మీచేఁజచ్చెదనురా? నాకన్య తృప్తియైనదిరా! (తనలో) రం గారాయమల్లప్పలులేని బొట్టిలికోట తిరిగిచూచుటకంటెదేహంబు దొఱంగు తేమేలు (అని రోమాచేశంబున గిరవాలంబుఁ ద్రిప్పుచు శత్రువులకైఁబది పైని కనికాయంబుతో హేచరుం గాలుపోలికనచి తానును బొడుచుకొని మేను దొఱంగుచున్నాడు)

(పైనికులు హాహాకారంబులెనంగి బుస్సీ ప్రవేశించుచున్నాడు)

బుస్సీ—(అగ్నిర్యముతో ముక్కుపైవేలుంచుకొని తనలో) ఆహా! ఎంతఁజేసె పా పయ్య! వీడే యుద్ధసమయంబున నున్న ముష్కర్తంఁడనీ నిప్పుడ చంపిపైచును. హృరక

ర్తము పాపిష్ఠులం గొట్టుకొనిపోయె. న్యాయాన్యాయంబుల నైవమెఱుంగఁడా ? పరులకపకారమెంచువాఁడు తనకుఁ దానే నశించును. (వెంగళాపు గుఢారంబునకుఁ బోవుచున్నాఁడు)

(అందఱు నిష్క్రమించుచున్నారు).

రంగము :—వెంగళాపు గుఢారము.

(మృత్రామొదలగువారు బలిసియుండ బుస్సీ ప్రవేశించుచున్నాఁడు)

వెంగ—లేచి. సహామ్. బుస్సీగారూ !

బుస్సీ—సహామ్. ఆరోగ్యుడవైతివే ?

వెంగ—స్వామీ. నెమ్మదిగానుంటిని. గాయంబులుమానె. మీకటాక్షంబునఁ బ్రాణంబులుమాత్రము నిలిచె.

బుస్సీ—ఇంక వగఁజెందకుము. నైవంబు న్యాయంబుచేకూర్చె. నిష్కారణము మీమ్ముల దాధాపెట్టి నహేదరుజంగును రాజును జచ్చిరి. పాపయ్యయఁ బ్రాణంబులఁ దొరంగె. బొబ్బిలిని నీవేయెలుకొనుము. సుఖంబుండుము. నామాటయే కౌలు. అయినదానిఁగూరించి విచారంపకుము. శూరులగువారికే యిట్టి కష్టంబులు సంప్రాప్తమగుఁగాని పెరవారలకు యుద్ధములేల? చాళులక్కడివి? నీకు డేమమగుఁగాక. పట్టాభిషిక్తుండవుగమ్ము. నేనుబోయివచ్చెద.

వెంగ—మహాప్రసాదము. స్వామి !

(బుస్సీ నిష్క్రమించుచున్నాఁడు).

మంత్రి—(నమస్తమంగళద్రవ్యంబులాయత్తవఱచి పురంబు శృంగారంబుగావించి నృత్యగీతపాద్యంబులెసంగ సభాస్థానంబున సింహాసనంబుదెప్పించి వైచి యందు వెంగళాపు యునునిచి మహోత్సవము జరిగించుచు) వెంగళాపూగిణీ! ఈయఖండ భూమండలంబునకు రాజవుగమ్ము. మమ్ము చరితార్థులుగఁజేయుము. ఇదియ పురజనుల కోరిక. అట్లునుగిహింపుఁడు. స్వామి !

వెంగ—(దీనత్వము ముఖమునందుఁదోప) అట్లనేకావింపుఁడు. (అని యన్నందలంచుకొని.)

శా. అన్నామొన్నటిదాక నీవునిజబాహుటోపమేపారసం

పన్నప్రక్రియరాజ్యమున్నలిపియేపాపంబొనీవిష్టుడా

పన్నత్వంబునుబొందిపోయితివినా పాల్చేసి యీ భూమిని

కన్నంబోదునుముందెయిది నాకావంతయుఁ దెల్పినకా.

మంత్రి—ఊరదొడ్లుమురాజా! ఈభవమయమున విచారించుట కూడదు. “వైవాధీనం జగత్సర్వ” మను వాక్యములఁ దెలియమే? ఈకాలమున కీరతిగ జరుగవలసినదని బ్రహ్మ వ్రాసెయిండఁగా నన్యథాయెట్లుజరుగ నేర్చు? వీరుచంపిరి వారుచంపిరి యనుకొనుట యెంతయు వెల్లడినము. నమస్తచరాచరంబులకుఁ గాగ్ధ్యంబులకుఁ ఒరమే శ్వరుండే మూలకారణముగాని వేలుకాదు. నేనొనరించితిననునాదు పిచ్చివాఁడు. భూమిపై నెంచిన జూచియుండలేను. ఎందఱు రణనిహతులుకాలేదు. రామాదులగు మహారాజులును హరిశ్చంద్రుని చక్రవర్తులును భూమిపై నుట్టిగట్టుకొని యూచుచున్నారే! వారికిన్తె మూత్ర మాచంద్రతారార్కము జగద్వ్యాప్తమై తుఱంగలించున్నది. అట్లనేమీకీర్తియును భూమియెందాక నుండునంతకాల ముండకపోదు. మనంబున సంతసంబుమల్లదీప యుత్పాహంబుమీఁదయిండులే మీవంటివనుల కుత్త మమగు తెఱంగు. ప్రపంచమునజరుగు కార్యంబుల సాక్షిభూతులనై చూచుచుండుటయే మనసని. “కాలేకాంతాకప్రేపుత్ర స్సంసారోయమతీవచిత్రితః కన్యర్వంకఃకురటియాతస్తత్వంచితయ యదిదండ్రాః” అనునట్లు వీరందఱువైవము నాటకునిచేసాదించు జంత్రిపుబొమ్మలుగాఁదెలియఁదగు. తనుభలశాశ్వతములుగదా! “కిండాకుమీదాకువాసిగాడే” వారికై వగవనే? నమస్తభర్తృంబులు మీకుగోచరములే.

(పట్టాభిషేకమహోత్సవముజరుగుచున్నదిమంగళాక్షతల వెంగళ్రావువైజిల్లుచున్నారు.)

వెంగ.—మంత్రిపుంగవా! నీచెప్పిననీతి నామనంబునంగల చింతంగొంత ద్రోచివైచినది. నీవంటిధీనచిపుండు గలుగఁగనెట్టి కొఱంతయులేదు. నేనొక్కదానిం జెప్పెదవినము. ఈవీరబొబ్బిలి మాయన్నగారగు రంగారావుగారిదిగదా! తన్నుగాఁజూచుకొమ్మని యీచినరంగారావును నావశముఁజేసిపోయినాడు. ఈరాజ్యమునందీపిల్లవాని నభిషిక్తునింజేసినంగాని నాదుఃఖముచల్లారనేరదు. కాన నీకుట్టని యువరాజ్యంబునకుఁ బట్టాభిషిక్తునిగఁజేసెదను. వానికి యుక్తవయస్సువచ్చునందాక నేనే రాజ్యముచేసి యాపైసీధరాభారంబు వానికిచ్చివైతు. అట్టియన్నగారికేలేని రాజ్యమునాకేల! నచివాగ్రణీ! నమస్తమంగళద్రవ్యంబులఁ దెప్పింపుము.

మంత్రి.—సర్వముసిద్ధముగనున్నది రాజా!

—* వెంగళరంగారావు పట్టాభిషేక మహోత్సవము.*—

వెంగ.—చెంతనన్న చినరంగారావును నామనంబునందునిచి వధికులారా! మంత్రిలారా! మిత్రులారా! మాయన్నకుమారుండిగు నీవారుండు వెంగళరంగారాజూభి

భేయంబున నాయు రారోఁదై స్వస్వర్యాభివృద్ధిలనల రారుఁగాత. (పాలునివంకఁజూచి.)

ఉ. భూతలమెల్ల నేలుకొనుమున్నతితో, జగదేకనీరవి

భ్యాతినిఁగాంచు రావుకులమంతయురాజిల, దీర్ఘజీవితం

జాతకుమారనీకిల, మహావిభవంబుదనర్చుఁగాత ని

ర్భీతినరాతిభూషతులవేగ్నినడంతుపుగాత, నిమ్మలక్ష్మి.

భూసురాశీర్వాదంబులు సెలంగుచున్నవి. దేవతలుపుష్పవృష్టిఁ గురియించుచున్నా

రు. నమస్త జనులు సంతసించుచున్నారు. (అందఱు నిష్క్రమించుచున్నారు.)

భరతవాక్యము.

మంగళమహాత్మ్యము. ఏలుదురుగాపుత మహింబ్రులుజగంబుల సమిద్ధతరభర్తృగతితోడ

స్త్రేలాదపుఁగాతధరణీసురల కాపులకుమేదినికిమేదురనుఖంబాఁ

గాలమునవర్ష మిడుఁగాపుత పురందరుఁడు కాన్యపినిశశ్యములెసంగుఁ

జాళివిడనాడుచుకుభంబుఁగిను దేశములుసాఱులకు నాయుపులు హేచ్చుకొ.

నీ. నిధిసవగజచంద్రనిగదితహూణశకంబునకుఁ నరిగన్నయవ్వి.

కారినవత్సరకలితవైశాఖ మాసంబునశుక్లపక్షంబునందుఁ

బంచమిథాస్కరవాసరంబున దీనిరచియించినాడనేబ్రతిభమిఱ

దీనిబొండాడపురీనివాసుండైన భోగేశ్వరునికృపఁబూన్కితోడ

గీ. నిందుభారంబునాడైనమందెయుంచి

యభిలక్ష్మతులకలంకృతియగుచునకల

సుకవిజనులచేసికృతసాంపుఁగాంచి

ధరణిమెఱయుతనాచంద్రతారకముగ.

గద్య. ఇది ఆమహింబొండాడపురీనివాస భోగేశ్వరేశ్వరశాశ్వత కటాక్ష

నిరీక్షణప్రసాదిత మృదులకవితాధురంధర, భారద్వాజన గోత్రపతి

త్రా పస్తంబసూత్ర కాశ్యపూరి కులకలశార్థ వరాకాక్షరవ

మిత్ర భోగిమాందాచ్చయామాత్య పంపతిపుత్రభోగ

రాట్కవికుమారాగ్రేసర, సాంబువరాయి

కివినర. ప్రణీతంబైనరంగారాయకద

ననమవాకారంబు నర్పము

నమగ్రము.

శుద్ధ పత్రిక.

పేజీ.	పంక్తి.	తప్పు.	బి.పట్ట.
1	19	పుత్రా	మిత్రా
1	20	మొక్క	హక్క
5	11	నయ్య	నయ్యె
"	19	నరుడు	నృపుడు
"	22	పంజీ	పంజి
6	3	వారిత్ర	వారిత్ర
"	17	మగునె	మగునె
7	19	నోర్వ	నోర్పు
"	20	సుర	సురు
"	27	అనేకప	అనేక
8	3	నాతితుమా	నాంచద్యశః
9	10	స్వాగతము	స్వగతము
10	26	పలు	జలు
14	15	డాంధ	డాండ
16	8	లంబోని	లైన
19	5	జొట	ఁబూట
22	11	వకీలన్ననునిముష	వకీలవనంగనిమిష
23	28	చెప్ప	ఁజెప్ప
25	11	దోర్బలాంధ	దోర్బలాంక
28	12	మనఁగుటపోఁక	మనఁగుటపోఁక
29	7	గుమ్మమెడర	గుమ్మమునెడర
"	11	ముత్తిల్లి	మత్తిల్లి
30	6	కారుని	కారిని
"	13	వారు. నజేయులు	వారు. నజేయుడు
31	7	నరపతులను	వారిం
33	9	భయం	రయం
35	20	మొక్కలి	మొక్కలి
38	23	నేర్పరింపు	యేర్పరింపు
"	9	తురక్కెడు	తురుక్కెడు
40	11	నీరద	నీలపు
42	11	వృద్ధికము	వృత్తికము
"	16	చెప్పము. మఱియు	చెప్పఁడు మఱియుదస్తున్న
"	13	వకీలు	వకీల

47	7	హారు	వీరు
48	3	వెంకి	వెంకె
51	14	బాయనివి	బాయనవి
"	51	చాలదూ	చాలదా
54	15	రాజునిం	రాజుం
60	8	ప్రవిమల	ప్రవృత
"	26	కోహటించుట	కావటించుట
61	2	నందేశమెను	నందేశమును
"	7	యమియించి	నొంచిత
"	11	పన్నగము	పన్నకము
62	25	దురటిల్లు	దూకొను
63	13	జంఝు	ఝంఝు
65	16	మత్కరాసి	దత్కరంబు
"	28	కోహ	కావ
67	21	భీమ	భీరు
68	27	నిజమరి	నిజమటి
70	20	బీజ	వంశ
"	21-24	బ్రాహ్మణ.....శ్రేణికిన్	నీతలంపట్టులకొ
72	9	యిది	యది
82	2	రాణినై	రాణి
"	18	తక్కిని	తక్కిన
83	4	నాయక. బాలులార	నాయక. బాలురార
"	12	ప్రతివ్రత	ప్రతివ్రత
"	22	పొంత	బొంతన
84	13	జాలపురా	జాలపు
"	17	వీనితో	వీని
85	17	వధియించుచున్నాడు	వధియించుచున్నారు
86	22	లేకనో	లేకనే
88	24	పరిఘాతంబు. యుత్తమాగంబు	పరిఘాతనంబు. యుత్తమాగంబు
90	16	బుబ్బినం	జుచ్చినం
"	26	భేదమునునీకుగిలిగించ	భేదమునునీకుగలిగించ
92	23	గొన	గెలువం
94	19	మనలో	మాలో
95	17	వాదనలంజేసి	వాదములంజేసిన
98	21	చరితాద్ధులుగ	చరితాద్ధులగ

